Seria de literatură universală a BIBLIOTECII POLIROM este coordonată de Denisa Comănescu.

I.S. Turgheniev, *Nakanune. Dîm*

© 2003 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Copou nr. 4 ; P.O. BOX 266, 6600
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37 ; P.O. BOX 1-728, 70700

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României :

TURGHENIEV, IVAN SERGEEVIC

În ajun; Fum / I.S. Turgheniev ; trad. de Mihail Sevastos ; ed. îngrijită şi note de Mircea Aurel Buiciuc.
– Iaşi : Polirom, 2003

432 p., 18 cm (Biblioteca Polirom. Clasici universali)

ISBN : 973-681-168-9

I. Sevastos, Mihail (trad.)
II. Buiciuc, Aurel (ed.)

821.161.1-32=135.1

Printed in ROMANIA

I.S. Turgheniev

În ajun

•

Fum

Traducere de Mihail Sevastos
Ediţie îngrijită şi note de
Mircea Aurel Buiciuc

POLIROM
2003

În ajun

I

Pe malul rîului Moscova, aproape de Kunţovo, doi tineri şedeau tolăniţi pe iarbă la umbra unui tei înalt, într-o zi înăbuşitor de caldă din vara anului 1853. Unul, de vreo douăzeci şi trei de ani, înalt, smead, cu un nas ascuţit, dar cam strîmb, avînd o frunte lată şi un zîmbet stăpînit pe buzele sale cărnoase, se întinsese pe spate şi ochii săi mici, cenuşii, uşor mijiţi, căutau pe gînduri în depărtare. Celălalt şedea cu pieptul lipit de pămînt, sprijinindu-şi cu amîndouă mîinile capul cu păr bălai, creţ şi privea de asemeni undeva, departe. Era cu trei ani mai în vîrstă decît tovarăşul său, dar părea, mult mai tînăr. Mustăţile abia îi mijiseră, iar un pufuşor fin îi acoperea bărbia. O drăgălăşenie copilărească, o graţie atrăgătoare erau întipărite în trăsăturile delicate ale feţei lui rotunde, proaspete, în blînzii săi ochi căprui, în buzele-i frumos arcuite, cărnoase, şi în mîinile sale albe. Radia de sănătate veselă şi fericită, de tinereţe uşuratică, încrezută, răsfăţată, încîntătoare... Îşi rotea ochii, zîmbea şi îşi sprijinea capul în pumn, alintîndu-se ca băieţandrii care ştiu că-s admiraţi. Purta un surtuc alb, larg ca o bluză, îşi înfăşurase gîtul subţire cu o eşarfă albastră. Iar o pălărie boţită de pai zăcea alături în iarbă.

Pe lîngă dînsul, tovarăşul său părea un om îmbătrînit şi nimeni nu şi-ar fi putut închipui, privindu-i figura colţuroasă, că şi lui îi e bine, că şi el trăieşte clipe de desfătare. Şedea într-o poziţie incomodă. Iar capul lui mare, lătăreţ la creştet şi

mai ascuţit spre bărbie, părea înfipt la întîmplare pe un gît prea lung. Stîngăcia se vădea pînă şi în poziţia mîinilor şi a bustului său, strîns tare într-un surtuc negru cam scurtuţ, precum şi în atitudinea picioarelor sale lungi cu genunchii înălţaţi în sus, ca labele de dinapoi ale lăcustelor. Totuşi, îţi dădeai seama numaidecît că aveai de-a face cu o persoană bine educată. Un aer de om cumsecade se desprindea din întreaga lui fiinţă stîngace. Iar figura lui, departe de a fi frumoasă şi chiar puţin ridicolă, răsfrîngea bunătate şi deprinderea de a gîndi. Se numea Andrei Petrovici Bersenev. Iar tovarăşul său, tînărul cel blond, purta numele de Pavel Iakovlevici Şubin.

— De ce şezi pe spate şi nu întins ca mine pe burtă? începu Şubin. Aşa-i cu mult mai bine. Mai cu seamă cînd ridici picioarele şi baţi din călcîie – uite aşa! Ai iarba sub nas: cînd te saturi să priveşti peisajul, te uiţi la o goangă pîntecoasă care se urcă pe un firişor de iarbă sau la vreo furnică ce umblă încoace şi încolo. Zău că-i mai bine aşa! Că tu ţi-ai luat acum o poză pseudoclasică, leit ca o balerină, cînd se sprijină cu coatele de o stîncă de carton. Nu uita că ai acum dreptul la o odihnă desăvîrşită. Ce? E glumă să ieşi al treilea candidat[1] după un asemenea examen?! Odihniţi-vă, *sir*! Nu mai staţi într-o veşnică încordare. A sosit vremea destinderii!

Şubin îşi rosti discursul cu o voce nazală, jumătate plictisit, jumătate în glumă (cum vorbesc îndeobşte copiii răsfăţaţi cu prietenii casei, care le aduc bomboane) şi, fără să aştepte răspunsul, urmă:

---

1. Grad ştiinţific acordat între 1804 şi 1884 absolvenţilor universitari cu merite deosebite, care, intrînd în aparatul administrativ de stat, primeau demnitatea de secretar de colegiu (a zecea clasă în cunoscutul *Tablou al rangurilor*).

— Pe mine mai cu seamă mă surprinde la furnici, gîndaci şi alte stimabile goange uimitoarea lor seriozitate. Mişună în toate părţile cu nişte aere atît de importante, de parcă viaţa lor ar însemna ceva! Ian te uită: omul, regele creaţiei, o fiinţă superioară, le dă atenţie... iar ele nici nu se sinchisesc de dînsul. Ba încă, vezi bine, cîte o scîrbă de ţînţar se mai şi aşază pe nasul regelui creaţiei şi-l foloseşte ca hrană. Asta-i ceva jignitor! Iar pe de altă parte, stai şi-ţi zici: întrucît soarta lor este mai prejos decît soarta noastră? Şi adică de ce să nu se îngîmfe şi ele, dacă ni-i permisă nouă îngîmfarea? Ei, filozofule, rezolvă-mi problema asta! De ce taci? Hai?

— Cum? rosti Bersenev, tresărind.

— Cum! îl îngînă Şubin. Prietenul tău îşi expune o teorie profundă, iar tu nici nu-l asculţi.

— Admiram natura. Priveşte cît de viu strălucesc cîmpiile în soare! (Bersenev era cam gîngav.)

— Da, ce admirabil colorit, adeveri Şubin. Zi-i natură, şi pace!

Bersenev clătină din cap.

— Mai cu seamă tu s-ar fi cuvenit să te entuziasmezi. Asta-i în specialitatea ta: doar eşti artist.

— Ba deloc! Nu-i asta specialitatea mea, îl contrazise Şubin şi îşi puse pălăria pe ceafă. Eu sînt măcelar. Obiectul meu e carnea... modelez carne: umeri, picioare, mîini... Pe cînd aici nu găseşti o formă, contururi precise... numai o risipire de linii... Prinde-le, dacă poţi!

— Dar există frumuseţe şi aici, susţinu Bersenev. Şi, fiindcă veni vorba, ce-i cu basorelieful tău?

— Care basorelief?

— Copilul cu ţapul.

— La naiba, la naiba, la naiba, psalmodie Şubin. M-am uitat atent la sculptorii adevăraţi, la bătrîni,

la antici – şi am sfărîmat fleacul meu. Tu îmi arăţi natura şi îmi spui: „Dar există frumuseţi şi aici!" Fără îndoială, pretutindeni se află frumuseţe, chiar şi în forma nasului tău. N-ai să alergi însă după orice fel de frumuseţe. Anticii nu alergau după frumuseţe. Ea însăşi se înfiripa în opera lor. De unde venea? Numai Dumnezeu ştie. Poate din cer. Lumea întreagă era a lor. Noi însă nu putem cuprinde totul: avem braţele prea scurte. Noi aruncăm undiţa într-un singur punct, şi stăm la pîndă. Se prinde, bravo nouă! Nu se prinde...

Şi Şubin îşi scoase limba.

— Stai, stai! îl contrazise Bersenev. Eşti paradoxal. Dacă tu însuţi nu simţi frumuseţea, dacă n-o iubeşti – oriunde ai întîlni-o – atunci nici ea nu se va lăsa prinsă în opera ta. Dacă o privelişte frumoasă, dacă o muzică încîntătoare nu spune nimic sufletului tău, adică dacă nu le simţi...

— Du-te încolo, atotsimţitorule! îl repezi Şubin, izbucnind într-un rîs provocat de vorba asta nouă scornită de dînsul; iar Bersenev căzu pe gînduri. Nu, dragă, urmă Şubin: tu eşti un înţelept, un filozof, care ai absolvit al treilea universitatea din Moscova. Mi-i greu să-ţi ţin piept la discuţii în contradictoriu tocmai eu, un student care nu şi-a terminat studiile. Dar iată ce am să-ţi mai spun: în afară de arta mea, iubesc frumuseţea numai la femei... adică la fetele tinere, şi asta doar de puţină vreme...

El se întoarse pe spate şi îşi puse mîinile sub cap.

Tăcerea dură cîteva clipe. Liniştea zădufului de amiază apăsa ca o povară pămîntul strălucitor, care parcă aţipise.

— Fiindcă veni vorba de femei, începu iarăşi Şubin, de ce nu-l struneşte nimeni pe Stahov? L-ai întîlnit la Moscova?

— Nu.

— A înnebunit de-a binelea bătrînul. Şade cît îi ziulica de mare la Avgustina Hristianovna a lui, moare de plictiseală, dar nu se urneşte din loc. Se boldesc unul la altul, aşa de prosteşte... Chiar ţi-i oarecum să-ţi arunci ochii la dînşii... Ei, poftim! Şi cînd te gîndeşti cu ce familie l-a blagoslovit Dumnezeu pe omul acesta! Iar el una ştie: Avgustina Hristianovna! N-am văzut ceva mai respingător decît mutra ei de raţă. I-am făcut mai zilele trecute o caricatură, gen Dantan[1]. Nu-i rea de loc. Am să ţi-o arăt.

— Dar cu bustul Elenei Nikolaevna cum merge? îl întrebă Bersenev. Înaintează?

— Nu, frate, nu înaintează defel. Un chip ca acesta te poate duce la deznădejde. Cînd te uiţi la dînsa, vezi trăsături pure, severe, regulate... Ai impresia că poţi să-i redai uşor asemănarea. Cînd colo, îţi dai seama că-i greu de tot... Îţi scapă printre degete, ca o comoară. Ai observat-o cum ascultă? Nu i se clinteşte nici o trăsătură a feţei. I se schimbă însă necontenit numai expresia ochilor – ceea ce-i transformă întreaga figură. Spune şi tu, ce trebuie să facă atunci sculptorul, şi încă unul prost? E o fiinţă miraculoasă, stranie, adăugă el după cîteva clipe de tăcere.

— Da, e o fată neobişnuită, repetă şi Bersenev.

— Şi cînd te gîndeşti că-i fiica lui Nikolai Artemievici Stahov! După asta poftim de te pronunţă asupra descendenţei, a neamului. Şi, lucru curios, ea-i într-adevăr fiica lui, seamănă cu dînsul ca două picături de apă.

Dar seamănă şi cu maică-sa, cu Anna Vasilievna. Pe Anna Vasilievna o respect din toată

---

1. Jean Pierre Dantan (1800-1869), sculptor-portretist şi monumentalist, autor a numeroase busturi şi statuete caricaturale ale unor cunoscuţi lideri ai vremii.

inima, doar e binefăcătoarea mea. Trebuie însă să recunosc că are cap de găină. De unde atunci la Elena un asemenea suflet? Cine a aprins în ea flacăra asta? Uite încă o problemă pentru tine, filozofule!

Dar „filozoful", ca şi mai înainte, nu răspunse nici un cuvînt. De altfel, Bersenev nu păcătuia îndeobşte prin elocvenţă; iar cînd vorbea, se exprima greoi, cu poticneli, gesticulînd fără rost cu mîinile. De data aceasta parcă pusese stăpînire pe sufletul lui o linişte aparte, ca un amestec de osteneală şi de tristeţe. Se stabilise de curînd la ţară după o muncă îndelungată şi epuizantă, care-i răpise multe ceasuri pe zi. Inactivitatea, beatitudinea şi aerul curat, satisfacţia de a-şi fi atins scopul, convorbirea capricioasă şi liberă cu un prieten, amintirea fiinţei dragi ce i se trezise brusc în minte – toate impresiile acestea deosebite, şi, în acelaşi timp, ai fi zis asemănătoare se contopeau acum într-un singur sentiment, care pe de o parte îl liniştea, iar pe de altă parte îl tulbura şi-l obosea... Era un tînăr foarte sensibil din fire. Sub tei era răcoare şi linişte. Zumzetul muştelor şi al albinelor, cînd intrau în cercul de umbră, răsuna parcă mai surd. Iarba măruntă şi curată, verde ca smaraldul, fără ape aurii, nici nu se clintea. Firavele stele înalte stăteau nemişcate, ca vrăjite. Micile ciorchine de flori galbene de pe ramurile de jos ale teiului încremeniseră ca moarte. O mireasmă dulceagă îţi pătrundea cu fiecare răsuflare în fundul pieptului, care se desfăta respirînd-o. În depărtare, peste pîrîu, totul scapără, arzînd parcă, pînă hăt în zare. Din cînd în cînd se înfiripa cîte o adiere de vînt, care fărîmiţa strălucirea de pe cîmp, sporind-o. Iar un abur lucitor juca la faţa pămîntului. Nu se auzea nici glas de păsări: ele nu cîntă în toiul arşiţei. Numai greierii ţîrîiau

pretutindeni, şi simţeai o plăcere să asculţi acest zvon fierbinte al vieţii, şezînd tihnit la răcoare: te trăgea la somn şi te ademenea la visare.

— N-ai observat ce sentiment straniu trezeşte în noi natura? începu deodată Bersenev, însufleţindu-şi discursul prin gestul mîinilor. Totul într-însa este atît de perfect şi de limpede; vreau să spun, i-aşa de satisfăcută de sine însăşi! Iar noi o înţelegem şi sîntem încîntaţi, dar în acelaşi timp – cel puţin aşa simt eu – firea îmi deşteaptă în suflet o oarecare nelinişte, o alarmă, chiar o tristeţe. Oare de ce? Nu cumva înaintea ei, cînd stăm faţă în faţă, ne dăm mai bine seama de imperfecţiunea şi de neclaritatea noastră? Sau poate nu ne ajunge mulţumirea de sine a naturii, ci dorim altceva, cum să spun, de care noi avem nevoie, iar firea, nu?

— Hm, replică Şubin, am să-ţi spun, Andrei Petrovici, de unde vin toate acestea. Tu mi-ai redat sentimentele unui solitar, care nu trăieşte, ci priveşte numai şi se lasă pradă emoţiilor. De ce să te mărgineşti la a privi? Trăieşte tu însuţi şi totul o să fie cum trebuie. Oricît ai bate la uşa naturii, nu-ţi va răspunde cu un cuvînt inteligibil, fiindcă ea-i mută. Va fremăta şi va da zvon ca o strună; dar să nu te aştepţi la cîntec de la dînsa. De aceea te sfătuiesc, nobile prieten, să-ţi găseşti o aleasă a inimii – şi toată tristeţea ta va dispărea ca prin farmec. Iată de ce „avem nevoie", cum zici tu. Doar alarma asta, tristeţea asta nu-i decît, pur şi simplu, un fel de foame. Dacă-i dai stomacului hrana necesară, totul intră numaidecît în ordine. Ocupă-ţi locul tău în spaţiu. Fii „corp", frăţioare! Şi ce-i aceea natura? Ce vrea ea? Ascultă şi tu: dragostea... ce cuvînt mare şi învăpăiat! Natura... ce expresie rece, didactică! De aceea (şi Şubin

începu să cînte): *Trăiască Maria Petrovna!*[1], sau nu aşa, adăugă el: Nu Maria Petrovna, dar n-are importanţă! *Vous me comprenez*[2].

Bersenev se săltă puţin şi-şi sprijini bărbia în mîinile sale împreunate.

— De ce eşti ironic? rosti el, fără să se uite la tovarăşul său. Ce rost au zeflemelile? Într-adevăr, ai dreptate: dragostea este un cuvînt mare, un sentiment mare. Dar despre ce dragoste vorbeşti tu?

Şubin se săltă şi el puţin.

— Despre ce dragoste? Despre oricare – numai dragoste să fie. De altfel, drept să-ţi spun, după mine nu sînt diferite feluri de dragoste. Dacă te-ai îndrăgostit...

— Din tot sufletul, îi împlini vorba Bersenev.

— Desigur, asta se înţelege de la sine: sufletul doar nu-i un măr, pe care să-l tai în felii. Dacă eşti îndrăgostit, dreptatea e de partea ta. Iar mie nici nu-mi trece prin gînd să glumesc. Inima mi-e cuprinsă acum de atîta duioşie, de atîtea emoţii... Am vrut să-ţi explic de ce natura ne impresionează, cum spui, atît de mult. Fiindcă ea trezeşte în noi nevoia de a iubi, pe care nu ne-o poate satisface. Natura ne mînă pe nesimţite spre alte îmbrăţişări, vii; dar noi n-o înţelegem şi aşteptăm ceva de la ea însăşi. Ah, Andrei, Andrei, totul e minunat. Şi soarele, şi cerul, tot ce ne înconjoară – sînt

---

1. Cîntec foarte popular în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe versurile lui N. M. Iazîkov, unul dintre poeţii mondeni ai vremii, prieten cu Puşkin.
2. Mă înţelegi (*fr.*). *N.B.* Toate expresiile, sintagmele, lexemele ori citatele în diverse limbi străine din cuprinsul volumului figurează ca atare în textul original.

o minune. Iar tu tînjești. Dar dacă în momentele acestea ai ține în mîna ta mîna femeii iubite, dacă mîna asta și femeia aceasta ar fi ale tale...dacă ai privi totul cu ochii *ei* și ai simți nu cu sufletul tău solitar, ci cu sufletul *ei*, atunci natura n-ar mai trezi în tine, Andrei, tristețe și neliniște. Atunci n-ai mai sta să-i remarci frumusețile. Firea însăși s-ar bucura și ar cînta, ba ți-ar îngîna imnul tău, fiindcă tu ai fi dat grai naturii mute!

Șubin sări în picioare și făcu cîțiva pași înainte și înapoi. Iar Bersenev își plecă capul în pămînt și o ușoară îmbujorare îi acoperi fața.

— Nu-s în totul de aceeași părere cu tine, începu el. Nu totdeauna natura ne vorbește de... dragoste. (Rosti cuvîntul acesta după o clipă de șovăire.) Natura ne și amenință. Ne amintește de tainele sale înfiorătoare, pe care nu le poți pătrunde. Ea trebuie doar să ne îmbrățișeze și pe noi. Nu ne îmbrățișează mereu? Ascunde într-însa și viața, și moartea. Prin glasul ei ne vorbește tot atît de puternic moartea, ca și viața.

— Și-n dragoste găsim moarte, îl întrerupse Șubin.

— În afară de asta, urmă Bersenev, cînd mă duc, de pildă, primăvara în pădure, într-o dumbravă înverzită, și mi se pare că aud cornul romantic al lui Oberon (Bersenev se simți puțin stingherit cînd pronunță cuvintele acestea), oare și atunci...

— Asta-i tot sete de dragoste, sete de fericire – altceva nimic! îi tăie vorba Șubin. Am auzit și eu modulațiile acestea, cunosc înduioșarea și frigurile așteptării, care-ți subjugă sufletul, sub baldachinul pădurii, în inima ei, sau în fapt de seară, pe cîmp deschis, cînd scapătă soarele și cînd se ridică un abur de pe rîu, dincolo de tufărișuri. Dar eu doresc

și aștept fericirea și de la pădure, și de la pămînt, și de la cer, de la fiecare nouraș sau fir de iarbă. De pretutindeni îi simt apropierea și îi aud chemarea. „Doamne, ești lumină, bucurie!" Astfel am început o poezie. Nu-i așa că primul vers e frumos?! Dar pe-al doilea nu l-am putut găsi. Fericire! Fericire! Cîtă vreme nu ne-a trecut viața și sîntem în deplină putere, cît timp ne găsim la urcușul muntelui, nu la scoborîș... La naiba, adăugă Șubin într-un avînt neașteptat, sîntem tineri și nu sîntem nici sluți, nici proști. Trebuie să cucerim fericirea!

Își scuturâ cîrlionții și, plin de încredere în sine, se uită, aproape sfidător, în sus, la cer. Bersenev îl urmări cu privirea.

— Ca și cum n-ar exista nimic mai presus de fericire! rosti el cu glas scăzut.

— De pildă, ce? îl întrebă Șubin și se opri.

— Uite, de pildă, noi amîndoi sîntem tineri, cum spui, și – să zicem – oameni cumsecade, și fiecare dorim fericirea. Dar oare acest cuvînt „fericire" ne unește, ne înflăcărează și ne face să ne dăm mîna cu încredere? Sau vorba asta ascunde un gînd egoist, care mai mult dezbină?

— Dar tu cunoști cuvinte care unesc?

— Da. Sînt destule. Le știi și tu.

— Zău? Spune-mi-le și mie.

— Să zicem arta – doar ești artist... apoi patria, știința, libertatea, dreptatea...

— Dar dragostea? întrebă Șubin.

— Și dragostea e un cuvînt care unește, dar nu dragostea după care ești însetat astăzi. Nu dragostea-desfătare, ci dragostea-jertfă.[1]

Șubin se posomori.

1. Referire la cele două feluri de iubire, despre care vorbește adeseori Schopenhauer.

— Asta-i bună pentru nemți. Eu însă vreau să iubesc pentru mine. Țin să fiu pe primul plan.

— Pe primul plan... repetă Bersenev. Mie însă mi se pare că sensul vieții noastre este să fii pe planul al doilea.

— Dacă toată lumea ar proceda după sfatul tău, rosti Șubin cu o strîmbătură, atunci nimeni pe pămînt n-ar mai mînca ananași: toți i-ar oferi altora.

— Înseamnă că ananașii nu sînt necesari. De altfel, fii fără grijă, oricînd se vor găsi amatori care să smulgă chiar și pîinea de la gura altuia.

Amîndoi prietenii tăcură.

— Zilele acestea m-am întîlnit iarăși cu Insarov, începu Bersenev. L-am invitat, la mine. Țin foarte mult să ți-l prezint ție... și familiei Stahov.

— Cine-i Insarov? A, da... e sîrbul sau bulgarul despre care mi-ai vorbit? Patriotul acela? Nu el ți-o fi strecurat gîndurile acestea filozofice?

— Se prea poate.

— E într-adevăr o personalitate extraordinară?

— Da.

— Inteligent? Talentat?

— Inteligent?... Da! Talentat? Nu știu, nu cred.

— Nu? Atunci ce găsești remarcabil la dînsul?

— Ai să vezi. Dar acuma cred că-i timpul să plecăm. Anna Vasilievna îmi închipui că ne așteaptă. Cît e ceasul?

— Trecut de două. Haidem. Ce zăpușeală! Convorbirea asta mi-a aprins sîngele din vine. Și tu ai avut un moment... Nu degeaba-s artist. Prind orice amănunt. Mărturisește-mi: ți-e sufletul plin de o femeie?

Șubin vru să se uite drept în ochii lui Bersenev, dar acesta se întoarse și ieși din umbra teiului. Șubin porni după dînsul, legănîndu-se grațios pe picioarele sale mici.

Bersenev călca greoi, cu umerii ridicați, cu gîtul întins înainte. Totuși părea o persoană mai distinsă, mai gentleman decît Șubin, am zice – dacă vorba asta n-ar fi atît de banalizată la noi.

II

Tinerii coborîră spre rîul Moscova și porniră de-a lungul malului. De la apă trăgea răcoare, iar plescăitul tihnit al valurilor îți mîngîia auzul.

— M-aș scălda din nou, zise Șubin. Dar mă tem să nu întîrzii. Ian uită-te la rîu: parcă te ademenește. Elinii ar descoperi în apele lui o nimfă. Dar noi nu sîntem elini... o, nimfă! sîntem niște sciți bădărani.

— Noi avem în schimb rusalcele, remarcă Bersenev.

— Du-te încolo cu rusalcele tale. Ce nevoie am eu, sculptor, de plăsmuirile unei fantezii reci, speriate, născocite în zăduful izbei, în întunecimea nopților de iarnă? Mie îmi trebuie lumină, spații largi... Doamne, Dumnezeule, cînd o să pot pleca și eu în Italia? Cînd?

— Adică vrei să spui în Malorusia?

— Cum nu ți-e rușine, Andrei Petrovici, să-mi faci reproșuri pentru o prostie gogonată, de care – și fără asta – mă căiesc amar? Într-adevăr, m-am purtat ca un nătărău. Anna Vasilievna, inimă de aur, mi-a dat bani pentru un voiaj în Italia; iar eu m-am dus la ucraineni, ca să mănînc găluște și...

— Destul, te rog, nu mai urma, îl întrerupse Bersenev.

— Totuși trebuie să spun că banii aceștia n-au fost irosiți degeaba. Am găsit acolo niște tipuri

remarcabile, mai ales de femei... Bineînțeles, știu că salvarea se află numai în Italia.[1]

— Ai să te duci în Italia, spuse Bersenev fără să se întoarcă spre dînsul, dar n-ai să faci nimic. O să dai din aripi, dar n-o să-ți iei zborul. Vă știu eu cîte parale faceți.

— Totuși sculptorul Stavasser și-a luat zborul... Și nu numai el. Iar dacă n-am să zbor, înseamnă că sînt un pinguin oceanic, fără aripi. Mă înăbuș aici ; vreau să plec în Italia, adăugă Șubin. Acolo-i soare, acolo-i frumusețe...

În clipa aceea, pe cărarea pe unde mergeau prietenii, se ivi o tînără care purta o pălărie de pai cu boruri mari și o umbrelă roz pe umăr.

— Dar ce-mi văd ochii ? îmi iese în întîmpinare însăși frumusețea ! Smeritul artist salută pe încîntătoarea Zoe ! exclamă deodată Șubin, scoțîndu-și pălăria cu un gest teatral.

Tînăra, întîmpinată cu această exclamație, se opri, îl amenință cu degetul și, lăsînd pe cei doi prieteni să se apropie, spuse cu glas sonor, graseind ușor :

— De ce nu veniți la masă, domnilor ? Prînzul e de mult gata.

— Ce-mi aud urechile ? zise Șubin, plesnind din palme. Nu cumva dumneata, fermecătoare Zoe, te-ai hotărît pe zăpușeala asta să pleci în căutarea noastră ? Așa trebuie să înțeleg sensul vorbelor dumitale ? Răspunde-mi, așa-i ? Sau mai bine nu rosti cuvîntul acesta. Altfel căința m-ar ucide pe loc.

---

1. A trimite oamenii de artă în Italia spre a-i cunoaște civilizația milenară se considera în Rusia o condiție obligatorie în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

— Vai, încetează odată, Pavel Iakovlevici, replică fata, puțin înciudată. De ce nu vorbești niciodată serios cu mine? Am să mă supăr, adăugă ea cu o schimă de cochetărie și se bosumflă.

— Nu te supăra pe mine, ideală Zoe Nikitișna. N-are să te lase inima să mă scufunzi în bezna celei mai cumplite deznădejdi. Iar de vorbit serios nu-s în stare, fiindcă eu însumi nu-s om serios.

Fata înălță din umăr și se adresă astfel lui Bersenev:

— Totdeauna face așa: se poartă cu mine cum te-ai purta cu un copil. Și doar am împlinit optsprezece ani. Am ajuns domnișoară.

— Vai, Dumnezeule mare! gemu Șubin și își dădu ochii peste cap, iar Bersenev zîmbi în tăcere.

Fata bătu din picioruș.

— Pavel Iakovlevici! Să știi că mă supăr. Hélène pornise cu mine, urmă ea. Dar a rămas în livadă. S-a speriat de arșiță. Eu însă nu mă tem. Haidem!

Zoe porni în frunte pe cărare, legănîndu-și ușor – la fiecare pas – trupul zvelt și dînd la o parte cu mînuța-i frumoasă, înmănușată cu o mitenă neagră, buclele lungi și mătăsoase care-i cădeau pe obraz.

Prietenii porniră în urma ei (Șubin ba își apăsa inima în tăcere cu amîndouă mîinile, ba și le avînta în sus deasupra capului) și, după cîteva clipe, se treziră cu toții înaintea uneia din multele vile care încon joară localitatea Kunțovo. O căsuță scundă de bîrne cu antresol, vopsită în roz, se ridica în mijlocul unei livezi și parcă te privea sfios din frunzișul verde al copacilor. Zoe deschise cea dintîi portița și dădu fuga în livadă, strigînd în gura mare: „Am adus pribegii!" O fată tînără, cu o figură palidă și expresivă, se ridică de pe o bancă de lîngă cărare; iar în pragul casei se ivi o doamnă, într-o rochie liliachie de mătase și,

ridicînd deasupra capului o batistă brodată de olandă drept streaşină, împotriva soarelui, zîmbi cu un surîs lînced şi veşted.

III

Anna Vasilievna Stahova, născută Şubina, rămăsese la şapte ani orfană de amîndoi părinţii, moştenitoare a unei moşii destul de considerabile. Avea unele rude foarte bogate şi altele foarte sărace – cele sărace din partea tatei, iar cele bogate din partea mamei: senatorul Volghin, prinţii Cikurasov. Prinţul Ardalion Cikurasov, numit tutore al fetiţei, o dădu la cel mai bun pension din Moscova, iar la ieşirea din pension, o luă la dînsul. Ţinea o casă deschisă, în care iarna se dădeau baluri. Viitorul soţ al Annei Vasilievna, Nikolai Artemievici Stahov, o cucerise la unul din aceste baluri, unde ea apăruse „într-o încîntătoare rochie roz şi cu o cununiţă de trandafiraşi", pe care a păstrat-o pe urmă toată viaţa... Nikolai Artemievici Stahov era fiul unui căpitan în retragere, rănit în războiul din 1812, şi care căpătase un post bănos la Petersburg. La şaisprezece ani el intră într-o şcoală militară şi ieşi ofiţer de gardă. Era frumos, bine legat şi toţi îl socoteau aproape cel mai bun cavaler al seratelor de mîna a doua, pe care le frecventa cu mare rîvnă. În lumea bună însă n-avea acces, încă din tinereţe îl stăpîneau două visuri: să ajungă aghiotant al ţarului şi să facă o partidă bună. La primul vis renunţă repede, în schimb se agăţă cu şi mai mare înverşunare de visul celălalt. În acest scop făcea în fiecare iarnă cîte o călătorie la Moscova. Nikolai Artemievici vorbea binişor franţuzeşte şi trecea drept filozof, fiindcă nu ducea

o viaţă de petreceri, încă de pe cînd avea numai gradul de praporgic, îi plăcea să se avînte stăruitor în discuţii, ca de pildă: dacă un om, în cursul vieţii sale, poate să facă înconjurul globului pămîntesc sau dacă se va afla ce se petrece în fundul mării şi ţinea totdeauna la părerea lui, opunînd interlocutorilor un nu categoric.

Nikolai Artemievici împlinise douăzeci şi cinci de ani, cînd o „agăţă" pe Anna Vasilievna. Îşi dădu demisia din armată şi plecă la ţară, ca să se ocupe de gospodărie. Dar viaţa la ţară îl plictisi curînd. Cum moşia era arendată, el se stabili la Moscova în casa soţiei sale. În tinereţe nu jucase cărţi, dar acum se pasiona de loto, iar cînd jocul acesta fu interzis, se apucă de *eralaş*[1]. Cum se plictisea acasă, se încurcă cu o văduvă de origine germană, cu care îşi petrecea aproape tot timpul.

În vara anului 1853 el nu se mai duse la Kunţovo, ci rămase la Moscova, chipurile pentru o cură cu ape minerale – de fapt nu-i venea să se despartă de văduva lui. De altfel şi cu dînsa era scump la vorbă. Discuta mai cu seamă chestiunea dacă se poate prevedea starea vremii şi aşa mai departe. O dată cineva îl făcu *frondeur*, epitet care îi plăcu foarte mult. „Da, îşi zicea el, legănîndu-se şi lăsîndu-şi în jos colţurile buzelor, pe mine nu mă poţi satisface cu uşurinţă şi nici nu mă poţi trage pe sfoară." Fronda lui Nikolai Artemievici consta în aceea că dacă auzea, de pildă, cuvîntul „nervi", el spunea: „Şi ce-s aceia nervi?" Sau dacă lăuda cineva în faţa lui progresele astronomiei, el îl înfunda astfel: „Şi dumneavoastră credeţi în astronomie?" Iar cînd voia să-şi distrugă definitiv adversarul, Nikolai Artemievici decreta: „Toate acestea nu-s decît

1. Joc de cărţi.

fraze". Trebuie să recunoaştem că pentru multe persoane asemenea replici păreau incontestabile (şi mai par încă şi astăzi). Dar lui Nikolai Artemievici nici nu-i trecea prin minte că Avgustina Hristianovna îl numea: *Mein Pinselchen*[1] în corespondenţa cu vară-sa, Theodolinda Peterzilius.

Anna Vasilievna, soţia lui Nikolai Artemievici, era o femeie micuţă şi firavă, cu trăsături fine, predispusă emoţiilor şi tristeţii. La pension se ocupa cu muzica şi citea romane. Dar părăsi repede aceste ocupaţii, începu să se ţină de mode, de care se plictisi. Se îngriji un timp de educaţia fiicei sale, apoi pierdu orice interes pentru asta şi îşi dădu copila pe mîna guvernantei, în sfîrşit, ajunse numai să tînjească şi să sufere în tăcere. Naşterea Elenei Nikolaevna îi şubrezise sănătatea: nu mai putea avea copii. Nikolai Artemievici făcea aluzii la împrejurarea aceasta, căutînd să-şi justifice legătura cu Avgustina Hristianovna. Anna Vasilievna suferea cumplit de pe urma necredinţei soţului. Mai cu seamă o îndurera faptul că acesta dărui prin înşelăciune nemţoaicei sale o pereche de cai suri din herghelia Annei Vasilievna. Ea nu-i făcea niciodată vreun reproş făţiş, dar se plîngea pe ascuns la toţi ai casei. Nu se ferea nici de fiica ei. Annei Vasilievna nu-i plăcea să iasă în lume, dar îi plăcea să aibă cîte-un musafir, care să-i povestească vrute şi nevrute. Singurătatea o făcea să tînjească. Avea o inimă afectuoasă şi bună, dar viaţa o răvăşise prea devreme. Pavel Iakovlevici Şubin îi era nepot îndepărtat. Tatăl lui avea o slujbă la Moscova. Fraţii săi intraseră în şcoala militară; el însă, mezinul, răsfăţatul mamei, avînd o sănătate mai şubredă, rămase acasă. Familia voia ca el să urmeze la universitate; băiatul însă abia absolvi liceul, dar manifestă

1. Prostuţul meu (*germ.*).

încă din copilărie o înclinare spre sculptură. Influentul senator Volghin văzuse la mătuşa tînărului o statuetă modelată de dînsul (avea pe-atunci şaisprezece ani) şi declară că este dispus a fi protectorul tînărului talent. Dar moartea fulgerătoare a tatălui schimbă soarta tînărului Şubin. Senatorul, protectorul talentelor, îi dărui bustul de ipsos al lui Homer –şi atîta tot. Anna Vasilievna însă îl ajută cu bani, şi tînărul, de bine, de rău, intră la nouăsprezece ani în universitate. Alese facultatea de medicină. Nu simţea nici o înclinare pentru această disciplină, însă, după rînduielile studenţeşti din vremea aceea, n-avea acces la altă facultate.

Acolo spera cel puţin să înveţe anatomie. Dar nici anatomie nu învăţă. Nu izbuti să treacă nici în anul al doilea şi – fără să mai aştepte examenele – părăsi universitatea cu gîndul să se consacre pe de-a-ntregul vocaţiunii sale. Se apucă de muncă plin de însufleţire, dar la întîmplare. Hoinărea prin împrejurimile Moscovei, făcea busturi şi desena portrete de ţărăncuţe. Căuta societatea a fel de fel de persoane, tinere ori bătrîne, din protipendadă şi din lumea de rînd, sculptori italieni şi pictori ruşi. Nici nu voia să audă de Academie şi nu recunoştea autoritatea vreunui profesor. Era înzestrat cu un talent real. Începu să se facă cunoscut şi la Moscova. Mama lui, o pariziană de familie aleasă, femeie bună şi inteligentă, îl învăţase franţuzeşte, se ocupase şi se îngrijise de dînsul zi şi noapte. Era mîndria ei. Dar muri de tuberculoză, fiind încă tînără, şi o imploră cu limbă de moarte pe Anna Vasilievna să-l ia sub ocrotirea ei. El mergea atunci pe al douăzeci şi unulea an. Anna Vasilievna îi îndeplini rugămintea din urmă şi îi puse la dispoziţie o odăiţă într-o aripă a vilei sale.

IV

— Poftim la masă, haideţi odată, rosti gazda cu un ton tînguios şi toţi se îndreptară spre sufragerie. Ia loc lîngă mine, Zoe, zise Anna Vasilievna; iar tu, Hélène, ai grijă de musafiri. Pe tine, Paul, te rog să fii la locul tău şi să n-o mai tachinezi pe Zoe. Azi am o durere de cap cumplită.

Şubin îşi ridică iarăşi ochii la cer. Zoe îi răspunse cu un zîmbet abia schiţat. Zoe sau, mai exact, Zoia Nikitişna Müller, era o nemţoicuţă simpatică, puţin saşie, născută în Rusia. Avea vîrful năsucului vîrstat de o uşoară adîncitură şi gura mică şi roşie. Era blondă, rotunjoară. Cînta drăguţ romanţe ruseşti şi executa curăţel la pian felurite bucăţi, ba vesele, ba sentimentale. Se îmbrăca cu gust, dar cam prea copilăreşte şi cu un dichis exagerat. Anna Vasilievna o luase ca domnişoară de companie pentru fiică-sa, dar o ţinea aproape tot timpul pe lîngă dînsa. Elena n-avea nimic împotrivă, fiindcă nici nu găsea subiect de discuţie cu Zoe, cînd se întîmpla să rămînă singure.

Prînzul dură destul de mult. Bersenev vorbi cu Elena despre viaţa universitară, despre planurile şi speranţele sale. Şubin asculta în tăcere. Mînca cu o poftă exagerată şi, din cînd în cînd, arunca cîte o căutătură ironic-sentimentală Zoei, care îi răspundea cu acelaşi surîs flegmatic. După dejun Elena, împreună cu Bersenev şi cu Şubin se îndreptară spre livadă. Iar Zoe se uită în urma lor, înălţă uşor din umăr şi se aşeză la pian. Anna Vasilievna i se adresă: „De ce nu te duci şi dumneata la plimbare? Dar fără să aştepte răspunsul, adăugă: Cîntă-mi ceva trist..."

— *La dernière pensée*[1] de Weber? o întrebă Zoe.

— Ah, da, Weber, rosti Anna Vasilievna, apoi se lăsă în fotoliu şi o lacrimă i se ivi pe gene.

Între timp Elena îi conduse pe cei doi prieteni în chioşcul din boschetul de salcîmi, cu o măsuţă de lemn la mijloc şi bănci împrejurul ei. Şubin îşi roti privirile, ţopăi de cîteva ori şi, spunînd în şoaptă: „Vin numaidecît!", trase o fugă pînă în camera lui, de unde aduse o bucată de lut şi începu să modeleze chipul Zoei legănîndu-şi capul, bodogănind şi pufnind de rîs.

— Aceleaşi şi aceleaşi glume, zise Elena, după ce se uită la lucrul lui, apoi i se adresă lui Bersenev, cu care urmă convorbirea începută înainte de masă.

— Aceleaşi glume! repetă Şubin. Doar e un subiect absolut inepuizabil. Azi îndeosebi ea mă scoate din sărite.

— De ce? îl întrebă Elena. Parcă ai vorbi despre o cotoroanţă rea şi nesuferită. Pe cînd ea-i o fetiţă drăguţă, tinerică.

— Desigur, îi tăie vorba Şubin, ea-i drăguţă, chiar foarte drăguţă. Sînt convins că orice trecător, privind-o, trebuie neapărat să-i spună: uite cu cine aş fi foarte bucuros... să dansez o polcă. Sînt convins că şi ea o ştie şi că e încîntată... atunci ce rost mai au aerele astea de fetiţă ruşinoasă şi sfioasă?! De altfel, ştiţi prea bine ce vreau să spun, adăugă el printre dinţi. Dar eşti preocupată acum de cu totul altceva.

Şi sfărîmînd chipul Zoei, Şubin se apucă să frămînte repede, cu ciudă parcă, bulgărele de lut.

— Vasăzică, ai vrea să te faci profesor? îl întrebă Elena pe Bersenev.

---

1. *Ultimul gînd* (*fr.*). Una dintre cele mai îndrăgite piese weberiene pentru pian în saloanele epocii.

— Da, răspunse acesta, vîrîndu-şi mîinile roşii între genunchi. Acesta-i visul meu drag. Fără îndoială, îmi dau perfect de bine seama ce-mi lipseşte pentru a fi demn de acest titlu înalt... vreau să spun că-s prea puţin pregătit; sper însă să capăt aprobare pentru a pleca în străinătate. Am să stau acolo trei-patru ani, dacă va fi nevoie, şi atunci...

Bersenev se opri, îşi lăsă ochii în pămînt; apoi repede şi-i ridică şi, zîmbind silit, îşi îndreptă părul. Ori de cîte ori discuta cu o femeie, vorba lui devenea şi mai rară, gîngăveala mai accentuată.

— Vrei să te faci profesor de istorie? îl întrebă Elena.

— Da, sau de filozofie, adăugă el cu o voce scăzută... dacă va fi cu putinţă.

— De pe acum cunoaşte dumnezeieşte filozofia, remarcă Şubin, tăind cu unghia urme adînci în lut. La ce-i mai trebuie să plece în străinătate?

— Şi atunci ai fi pe deplin mulţumit de situaţia dumitale? îl întrebă Elena, sprijinită într-un cot, privindu-l drept în ochi.

— Pe deplin mulţumit, Elena Nikolaevna, pe deplin. Ce misiune poate fi mai frumoasă? Gîndeşte-te numai ce înseamnă să calci pe urmele lui Timofei Nikolaevici[1]... Numai gîndul la asemenea activitate îmi umple sufletul de bucurie şi de tulburare, da... de tulburare produsă de conştiinţa slabelor mele forţe. Răposatul meu tată mi-a dat blagoslovenie pentru misiunea asta... Niciodată n-am să-i uit cuvintele cele de pe urmă.

---

1. Este vorba de profesorul de istorie universală T.N. Granovski (1813-1855), renumit în epocă graţie conferinţelor publice pe care le prezenta, bucurîndu-se de o considerabilă popularitate. A fost prieten cu Turgheniev, cu care a purtat o corespondenţă de real interes.

— Părintele dumitale s-a prăpădit în iarna asta?

— Da, Elena Nikolaevna, în februarie.

— Se spune că a lăsat o remarcabilă operă în manuscris, adăugă Elena. E adevărat?

— Da. A lăsat. A fost un om minunat. L-ai fi iubit, Elena Nikolaevna.

— Sînt sigură de asta. Şi despre ce tratează această operă?

— E cam greu de expus în cîteva cuvinte cuprinsul ei, Elena Nikolaevna. Tatăl meu a fost un om învăţat, un schellinghian, care întrebuinţa expresii nu totdeauna clare...

—Andrei Petrovici, îl întrerupse Elena, iartă-mi ignoranţa, dar ce înseamnă schellingian?

Bersenev zîmbi aproape imperceptibil.

— Schellingian înseamnă a fi adeptul lui Schelling, filozoful german; iar cît priveşte doctrina lui Schelling...

—Andrei Petrovici! izbucni brusc Şubin. Pentru numele lui Dumnezeu! Nu cumva vrei să-i ţii Elenei Nikolaevna o lecţie despre Schelling? Fie-ţi milă de ea!

—N-am de gînd să-i ţiu lecţii, îngăimă Bersenev. Voiam numai...

— De ce nu chiar o lecţie? îi tăie vorba Elena. Mie şi dumitale, Pavel Iakovlevici, nu ne-ar strica deloc nişte lecţii.

Şubin o privi ţintă şi izbucni dintr-o dată în hohote de rîs.

— De ce rîzi? îl întrebă ea cu răceală, aproape ostil.

Şubin tăcu.

— Bine, bine, fără supărare, răspunse el după o scurtă tăcere. Vă cer iertare. Dar în definitiv ce vă veni, mă rog, pe-o vreme ca asta, la umbra copacilor, să vă apucaţi de filozofie? Să vorbim

mai bine despre privighetori şi trandafiri, despre ochi şi surîsuri tinereşti.

— Da, şi despre romane franţuzeşti sau despre cîrpe, urmă Elena.

— Chiar, şi despre cîrpe, replică Şubin, dacă-s frumoase.

— Mă rog, mă rog... Dar dacă n-avem chef să vorbim despre cîrpe? Te pretinzi a fi un artist cu vederi largi. Atunci de ce atentezi la libertatea altora? Şi, dă-mi voie să te întreb, în aceeaşi ordine de idei, de ce o tachinezi pe Zoe? Cu ea poţi vorbi foarte bine despre cîrpe şi trandafiri.

Şubin roşi dintr-o dată şi se ridică de pe bancă.

— Vasăzică aşa? începu el cu un glas iritat. Îţi înţeleg aluzia. Mă trimiţi la dînsa, Elena Nikolaevna. Înseamnă, cu alte cuvinte, că aici sînt de prisos?

— Nici nu mi-a trecut prin cap să te îndepărtez de aici.

— Ai vrut să spui, urmă fierbînd Şubin, că eu nu sînt demn de altă societate, cît semăn cu nemţoaica asta insipidă, că sînt tot aşa de sec, cîrcotaş şi meschin ca şi dînsa, nu-i aşa?

Elena îşi încruntă sprîncenele.

— Dar n-ai avut totdeauna părerea asta despre ea, Pavel Iakovlevici, remarcă dînsa.

— A! îmi reproşezi! îmi faci acuma reproşuri, exclamă Şubin. Într-adevăr, n-am să mă ascund, a fost o clipă – dar numai o clipă – cînd obrăjorii aceştia proaspeţi şi vulgari... Dar dacă aş vrea să-ţi întorc reproşul, aş putea să-ţi pomenesc despre... Dar rămîneţi cu bine, adăugă el brusc... cît pe ce era să iau cîmpii.

Şubin izbi cu pumnul în lutul pe care-l modelase, ieşi în fugă din boschet şi intră în odaia sa.

— E un copil, zise Elena, uitîndu-se în urma lui.

— Un artist, rosti Bersenev, cu un surîs blajin. Toţi artiştii sînt aşa. Trebuie să le iertăm capriciile. Acesta-i dreptul lor.

— Aşa ar fi, obiectă Elena, dar Pavel pînă acum nu şi-a cîştigat prin nimic dreptul acesta. Ce-a realizat pînă astăzi? Dă-mi braţul şi haidem pe alee. Pavel ne-a întrerupt. Vorbeam despre opera tatălui dumitale.

Bersenev luă braţul Elenei şi porni cu ea prin livadă. Dar convorbirea, curmată chiar la început, nu se mai legă, Bersenev se apucă iarăşi să-şi expună părerile asupra misiunii de profesor, asupra activităţii sale viitoare, înainta încet alături de Elena, păşea stîngaci şi tot aşa îi ţinea braţul, o împingea uneori cu umărul, fără să se uite la dînsa. Dar vorba îi curgea domol, şi dacă nu chiar cu totul liber, totuşi destul de simplu şi firesc. Iar în ochii săi care rătăceau agale pe trunchiul copacilor, pe nisipul cărării şi pe iarbă, se aprindea molcoma înduioşare a sentimentelor sale delicate, şi în vocea lui potolită vibra bucuria omului mulţumit că izbutea să-şi deschidă sufletul faţă de o fiinţă scumpă. Elena îl asculta atent şi, întoarsă pe jumătate spre dînsul, nu-şi lua privirea de la faţa lui cam palidă şi de la ochii săi, blînzi şi prietenoşi, care se fereau totuşi de a-i întîlni privirile. Sufletul ei se deschidea ca o floare şi un sentiment gingaş, drept şi bun, se strecura în inima ei, ori poate sporea acolo din clipă în clipă.

V

Şubin nu ieşi din odaia lui pînă la căderea nopţii. Se întunericise de-a binelea. Luna, aproape plină, se ridicase în înaltul cerului. Calea-Laptelui împrăştia o lumină leşiatică. Bolta părea stropită

cu stele. Atunci Bersenev, după ce-şi luă noapte bună de la Anna Vasilievna, Elena şi Zoe, se duse la uşa prietenului său. Era încuiată; bătu de cîteva ori.

— Care-i acolo? răsună glasul lui Şubin.

— Eu, răspunse Bersenev.

— Ce vrei?

— Dă-mi drumul, Pavel. Isprăveşte-o cu toanele. Cum de nu ţi-i ruşine?

— N-am nici o toană, dorm şi în vis o văd pe Zoe.

— Te rog, încetează odată! Doar nu eşti copil. Deschide-mi. Am de vorbit ceva cu tine.

— Nu te-ai săturat de vorbit cu Elena?

— Destul, ajunge! Dă-mi drumul!

Şubin răspunse printr-un sforăit prefăcut. Bersenev ridică din umeri şi se duse acasă.

Era o noapte caldă şi atît de tăcută, că parcă totul de jur împrejur asculta şi stătea la pîndă. Iar Bersenev, împresurat de pîcla neclintită, se opri şi el fără voie, să asculte şi să pîndească. Un freamăt uşor, ca foşnetul unei rochii de femeie, venea uneori din vîrful copacilor apropiaţi şi trezea în sufletul lui Bersenev o senzaţie dureros de dulce. Simţea o înfiorare, aproape ca de spaimă. Furnicături îi umblau parcă pe obraji, iar o lacrimă neaşteptată îi răcori ochii. Ar fi vrut să se strecoare nesimţit, să se pitească, să se furişeze... O boare aspră de vînt se năpusti asupră-i dintr-o coastă. Abia tresări şi rămase ţintuit pe loc. Un cărăbuş somnoros lunecă de pe o creangă şi căzu cu un pocnet în drum. Bersenev scoase o exclamaţie surdă şi se opri din nou. Începu să se gîndească la Elena şi toate celelalte impresii trecătoare se mistuiră ca prin farmec. Îi rămaseră viu întipărite în minte numai proaspăta răcoare şi plimbarea din timpul nopţii. Chipul tinerei fete pusese stăpînire pe sufletul său. Bersenev mergea, cu capul în piept, reamintindu-şi cuvintele şi întrebările

ei. Auzi în spatele lui zgomotul unor paşi. Ciuli urechile. Cineva alerga, vrînd să-l ajungă din urmă. Se distingea un gîfîit. Şi deodată, din pata neagră de umbră aruncată de un arbore stufos, ţîşni înaintea sa Şubin, fără pălărie, cu părul ciufulit, livid în lumina lunii...

— Îmi pare bine că ai luat-o pe drumul acesta, rosti el, răsuflînd din greu. Altfel, toată noaptea nu mi-ar fi dat geană în geană, dacă nu te-aş fi ajuns. Dă-mi mîna. Doar mergi acasă?

— Da, acasă.

— Atunci, am să te conduc.

— Cum? Cu capul gol?

— Nu-i nimic. Mi-am lepădat şi cravata. E aşa de cald...

Prietenii făcură cîţiva paşi.

— Nu-i aşa că azi m-am purtat ca un dobitoc? întrebă netam-nesam Şubin.

— La drept vorbind, aşa-i. Nici n-am putut să te înţeleg. Nu te-am văzut niciodată în halul acesta. Şi, mă rog, din ce pricină te-ai supărat? Pentru ce fleacuri?

— Hm, mormăi Şubin. Cum poţi spune una ca asta! Mie nu-mi arde de fleacuri. Uite ce, adăugă el, trebuie să-ţi mărturisesc că eu... că... Poţi să crezi orice despre mine... dar eu... ei, da! sînt îndrăgostit de Elena!

— Tu eşti îndrăgostit de Elena?! repetă Bersenev şi se opri.

— Da, urmă Şubin cu o nepăsare prefăcută. Asta te miră? Dar să-ţi mai spun ceva. Pînă în seara asta am mai putut spera că şi ea mă va iubi cu vremea. Astăzi însă m-am convins că orice nădejde e de prisos. Ea iubeşte pe altul.

— Pe altul? Pe cine?

— Care-i acel altul? Tu! exclamă Şubin şi îl bătu cu palma pe umăr.

— Eu?

— Tu, repetă Șubin.

Bersenev se dădu cu un pas îndărăt și rămase încremenit. Șubin îl privi scrutător.

— Asta te uimește? Ești un tînăr modest. Dar ea te iubește. În privința asta poți să fii liniștit.

— Ce tot îndrugi baliverne! rosti înciudat Bersenev.

— Nu, nu-i nici o balivernă. Dar de ce ne-am oprit pe loc? Haidem înainte! Mergînd, te simți, mai în apele tale. O cunosc de mult pe Elena, și o cunosc bine. Nu pot greși. Tu i-ai căzut cu tronc, în primul rînd, eu sînt pentru dînsa un tînăr prea ușuratic, pe cînd tu ești o persoană serioasă... apoi din punct de vedere moral și fizic ești o personalitate pură, tu... stai că n-am terminat, tu te prezinți ca un entuziast sobru și scrupulos, un adevărat reprezentant al sacerdoților științei, de care – ba nu „de care", ci *„cu care"* – se mîndrește într-adevăr clasa nobilimii noastre mijlocii. Iar în al doilea rînd, Elena m-a surprins, zilele acestea, sărutînd mîinile Zoei!

— Mîinile Zoei?

— Da, ale Zoei. Ce să-i faci! Are niște umeri așa de frumoși!

— Umeri?

— Mda, umeri, mîini – nu-i totuna? Elena m-a surprins exact în timpul acestor ocupații libere după dejun, după ce înainte de prînz o făcusem cu ou și cu oțet pe Zoe față de dînsa. Din păcate, Elena n-are comprehensiune pentru firescul unor asemenea contradicții. Tocmai atunci ai apărut tu... un om care crezi... în ce anume? Tu, care roșești, te emoționezi, tînjești după Schiller, după Schelling (ea este în căutare de oameni deosebiți). Și așa tu ai învins; iar eu, bietul de mine, mă forțez să glumesc... și totuși...

Șubin izbucni deodată în plîns, se dădu la o parte din drum, se așeză pe pămînt și se apucă cu mîinile de cap. Bersenev se apropie de dînsul.

— Pavel, începu el, ce înseamnă copilăriile acestea? Zău așa! Ce-ai pățit astăzi? Naiba știe ce năzbîtie ți s-a năzărit că plîngi... Drept să-ți spun, îmi vine să cred că totu-i o prefăcătorie.

Șubin își înălță capul. În lumina lunii, îi străluceau lacrimile pe obraji, în schimb fața îi era zîmbitoare.

— Andrei Petrovici, zise el, poți să crezi ce vrei despre mine. Sînt gata să recunosc chiar că trec acum printr-un acces de isterie. Dar zău că sînt îndrăgostit de Elena, iar ea te iubește pe tine. De altfel, ți-am făgăduit să te conduc pînă acasă, și o să-mi țin promisiunea.

Se sculă în picioare.

— Ce noapte! Argintie, întunecoasă, tînără... Ce bine-i acum de cei iubiți! Cu cîtă bucurie renunță ei la somn! Ai să dormi, Andrei Petrovici?

Bersenev nu răspunse nimic și iuți pasul.

— Încotro te grăbești? urmă Șubin. Ascultă-mă pe mine. N-ai să mai ai asemenea noapte în toată viața ta. Iar acasă te așteaptă Schelling. Într-adevăr, el ți-a fost de folos astăzi. Totuși n-ai de ce te grăbi. Cîntă, dacă poți, cîntă cît mai tare. Iar dacă nu poți, scoate-ți pălăria, înalță capul și zîmbește stelelor. Toate te privesc pe tine, și numai pe tine. De altfel, numai asta fac stelele: privesc pe îndrăgostiți, de aceea și sînt așa de frumoase. Că doar ești îndrăgostit, Andrei Petrovici? Nu-mi răspunzi... De ce nu-mi răspunzi? spuse din nou Șubin. O, dacă te simți fericit, taci, taci! Eu flecăresc, fiindcă sînt un amărît, neiubit de nimeni, un măscărici, un actor, un scamator... Dar ce extaz negrăit aș sorbi eu din aceste efluvii nocturne, sub stelele acestea,

sub risipa asta de pietre scumpe, dacă aș ști că sînt iubit! Bersenev, ești fericit?

Bersenev tăcea mereu și mergea repede pe drumul neted. În față, printre copaci, licăriră luminițele așezării unde locuia el, compusă din vreo zece vile mici. Chiar în capul așezării, în dreapta drumului, la poalele a doi mesteceni cu coroană bogată, se afla o dugheană de mărunțișuri, care avea obloanele trase. Dar o șuviță lată de lumină, ieșită pe ușa deschisă, se desfăcea în evantai pe iarba bătătorită și se urca pînă-n vîrful copacilor, argintind violent dosul frunzelor atît de dese. O fată, pesemne o slujnică, stătea cu spatele spre ușa dughenei și se tocmea cu jupînul. De sub băsmăluța roșie, aruncată în grabă pe cap, pe care o ținea cu mîna sub bărbie, abia i se zărea obrazul rotund și gîtul subțire. Tinerii intrară în dîra de lumină. Șubin aruncă o privire în dugheană, se opri și strigă: „Annuška!" Fata se răsuci scurt pe loc, arătîndu-și fața drăguță, cam lătăreață, dar fragedă, cu niște ochi veseli căprui și cu sprîncene negre. „Annuška!" repetă Șubin. Fata îl privi, tresări, se rușină și, fără să-și isprăvească tîrguiala, sări din pridvor; apoi se strecură sprintenă pe lîngă cei doi tineri, trăgînd cu coada ochiului spre ei, și coti la stînga. Negustorul, un om burtos și nepăsător față de întîmplările din juru-i – ca toți negustorașii de mărunțișuri de la țară – icni doar și căscă în urma slujnicei. Iar Șubin i se adresă astfel lui Bersenev: „Asta.. asta-i... vezi bine... cunosc aici o familie... ea e la ei... să nu crezi cine știe ce"... și, fără să-și sfîrșească fraza, porni fuga după fata care se îndepărta.

— Șterge-ți cel puțin lacrimile, îi strigă din urmă Bersenev, neputîndu-și stăpîni rîsul. Dar cînd se întoarse acasă, pe fața lui nu mai era nici

urmă de veselie: nu mai rîdea. Nici un moment nu crezuse în spusele lui Șubin. Dar cuvîntul rostit de dînsul îi pătrunse adînc în inimă. „Pavel a vrut să-și bată joc de mine, își zise el. Dar ea, odată și odată, se va îndrăgosti. Oare de cine?"

Bersenev avea un pian, nici mare, nici nou, dar cu un sunet molcom și plăcut, deși nu tocmai corect. Se așează la pian și luă cîteva acorduri. Ca toți aristocrații ruși, învățase și el în copilărie ceva muzică – și iarăși, ca aproape toți aristocrații ruși, cînta foarte prost. Dar iubea cu pasiune muzica. Nu-i plăcea, de fapt, arta sau modurile ei de expresie (simfoniile și sonatele, chiar operele îl cam plictiseau), ci forța ei elementară. Prefera senzațiile tulburi și dulci, nedeslușite și învăluitoare, pe care le trezeau în suflet îmbinarea și modularea sonurilor. Mai bine de un ceas el nu se dezlipi de pian. Repetă de nenumărate ori aceleași acorduri, căutînd stîngaci o variație și oprindu-se, cu răsuflarea tăiată, la septimele minore. Inima i se strîngea, iar ochii i se umpleau adesea de lacrimi. Nu se rușina de ele: le vărsa în întuneric. „Are dreptate Pavel, se gîndi el, presimt că seara asta n-o să se mai întoarcă."

În sfîrșit, Bersenev se sculă, aprinse lumînarea, își puse halatul, luă de pe poliță volumul al doilea din *Istoria familiei Hohenstauffen* de Raumer și, după ce oftă de cîteva ori, se apucă de citit.

VI

Între timp, Elena se întoarse în odaia ei, se așeză înaintea ferestrei deschise și își sprijini capul pe mîini. Se obișnuise ca, în fiecare seară, să petreacă un sfert de ceas la fereastra camerei

sale : stătea de vorbă cu sine însăşi şi îşi trecea în revistă ziua încheiată, împlinise de curînd douăzeci de ani. Era înaltă, avea o faţă smeadă, palidă, ochi mari, cenuşii, cu sprîncene arcuite, înconjuraţi de pistrui mici ca nişte stropituri. Fruntea şi nasul îi erau desăvîrşit de drepte, îşi ţinea buzele strînse, iar bărbia i se ascuţea într-un chip destul de pronunţat. Cosiţa castanie-închis i se pogora mult pe gîtul subţire, întreaga ei fiinţă, expresia feţei, atentă şi puţintel sperioasă, privirea limpede dar schimbătoare, zîmbetul parcă silit, vocea blîndă şi modulată – totul trăda o nervozitate, ca un fior electric, sau un avînt precipitat, într-un cuvînt ceva care nu era pe placul tuturora, iar pe unii chiar îi îndepărta. Avea mîini subţiri, trandafirii, cu degete lungi. Picioarele îi erau de asemeni înguste. Mergea repede, aproape năvalnic, înclinată puţin înainte.

Evoluase într-un mod straniu. Îşi adorase la început tatăl, apoi se legase din toată inima de maică-sa. După aceea se înstrăină de amîndoi, mai cu seamă de părintele ei. În vremea din urmă se purta cu mama ca şi cum ar fi fost o bunică bolnavă. Iar tatăl care se mîndrea cu dînsa, cînd era privită ca un copil-minune, începu să se teamă de ea, după ce se făcuse mai mare. Spunea chiar că-i un fel de republicană exaltată, Dumnezeu ştie cu cine o fi semănînd! Slăbiciunea de caracter o revolta, prostia o scotea din sărite, iar minciuna n-o putea ierta „pentru nimic în lume". Nu-şi mlădia exigenţele faţă de nimeni. Chiar rugăminţile sale erau împletite deseori cu mustrări. Dacă vreun om îşi pierdea în ochii ei stima – iar sentinţa o dădea ea repede, şi adesea chiar foarte repede – acesta înceta să mai existe pentru dînsa. Toate impresiile se întipăreau adînc în sufletul său. Nu trecea uşor prin viaţă.

Guvernanta, căreia Anna Vasilievna îi încredinţase desăvîrşirea educaţiei fiicei sale – educaţie pe care, la drept vorbind, nici n-o începuse boieroaica cea dezgustată de viaţă – era o rusoaică, fiica unui şperţar ruinat, crescută la pension, fire foarte sentimentală, bună la inimă, dar cam prefăcută. Veşnic se amoreza de cîte cineva şi în 1850 (cînd Elena împlinea şaptesprezece ani) se mărită cu un ofiţer oarecare; acesta o părăsi curînd. Guvernanta era îndrăgostită de literatură şi mîzgălea ea însăşi stihuri. Îi deschise Elenei gustul cititului, dar numai lectura n-o satisfăcea pe fată. Din copilărie ea tînjea după activitate, după binefaceri. Cerşetorii, flămînzii, bolnavii o preocupau, o obsedau, o chinuiau... Îi vedea în vis, şi întreba de soarta lor pe toţi cunoscuţii. Milosteniile le făcea cu delicateţe, cu o involuntară gravitate, aproape cu emoţie.

Toate animalele oropsite, dulăii jigăriţi, pisoii condamnaţi la moarte, puii de vrabie căzuţi din cuib, chiar gîngăniile şi reptilele găseau la Elena ocrotire şi apărare. Ea însăşi le hrănea fără să-i fie scîrbă. Maică-sa o lăsa în pace; în schimb tatăl era nemulţumit de dînsa din pricina ieftinului său sentimentalism, după expresia lui, spunînd că nu-i chip să calce prin casă de răul cîinilor şi al pisicilor. „Lenocika, o striga el uneori, vino repede că păianjenul suge sîngele muştei. Elibereaz-o pe biata nefericită!" Iar Lenocika, alarmată, venea într-un suflet, îi desfăcea lăbuţele şi o slobozea. „Iar acuma lasă-te muşcată în locul ei, dacă ai inimă aşa de bună", spunea ironic părintele, dar fiică-sa nici nu se uita la dînsul.

Cînd era de zece ani, Elena cunoscu o fetiţă cerşetoare, pe nume Katia, şi se întîlnea pe ascuns cu ea în grădină. Îi aducea dulciuri, îi dăruia băsmăluţe, cîte un ban de zece copeici. Jucării nu

lua Katia. Lenocika se aşeza alături de fetiţă pe pămîntul gol, în desiş, după vreo tufă de urzici. Mînca din pîinea ei uscată cu un simţămînt de plăcută smerenie şi-i asculta povestirile. Katia avea o mătuşă, o femeie rea, care o bătea des: fetiţa o ura şi mereu spunea că are să fugă de la dînsa şi o să hălăduiască în lumea largă a lui Dumnezeu. Elena asculta, cu tainic respect şi teamă, aceste cuvinte noi, necunoscute şi rămînea cu privirea ţintă la Katia. Ochii negri, ca argintul viu ai fetiţei, aproape sălbatici, mîinile-i arse de soare şi glăsciorul surd, chiar şi rochiţa ei zdrenţuită – totul îi părea Elenei ca ceva neobişnuit, aproape sfînt.

După aceea Lenocika se înturna acasă şi se gîndea îndelung la calici, la lumea largă a lui Dumnezeu. Se gîndea cum îşi va tăia un toiag dintr-o nuia de nuc, cum îşi va lua o traistă în spate şi va fugi împreună cu Katia, cum va hoinări pe drumuri cu o cunună de albăstriţe. O văzuse odată pe Katia cu o asemenea coroniţă, în vremea asta, dacă intra vreunul dintre părinţi în odaia ei, fetiţa se posomora şi îi privea pe sub sprîncene. O dată ea alergase pe ploaie la întîlnire cu Katia şi îşi murdărise rochiţa. Taică-său o văzu şi o numi ţărăncuţă, „murdărici". Fetiţa se făcu foc. O groază aproape minunată îi strînse inima. Katia îi zicea adeseori un cîntec soldăţesc, cam sălbatic. Elena îl învăţă, iar Anna Vasilievna – cînd o auzi cîntîndu-l – îşi ieşi din sărite.

— De unde ai deprins mîrşăvenia asta? îşi întrebă fiica.

Elena o privi numai şi nu scoase nici un cuvînt. Îşi dădu seama că mai degrabă s-ar lăsa tăiată în bucăţi decît să-şi descopere taina. Şi iarăşi i se umplu inima de o dulce groază. Dar prietenia ei cu Katia nu dură mult timp. Biata fetiţă se îmbolnăvi de lingoare şi peste cîteva zile se stinse din viaţă.

Cînd află despre moartea Katiei, Elena tînji după dînsa şi multă vreme nu putu adormi noaptea. Cuvintele cele din urmă ale fetiţei cerşetoare îi sunau veşnic în urechi, ca o chemare...

Iar anii treceau. Şi tinereţea Elenei trecea şi ea, repede şi pe nesimţite, ca apa rîurilor sub stratul de zăpadă – într-o aparentă încremenire, dar în veşnică luptă şi zbucium lăuntric. Prietene n-avea. Nu se împrietenise cu nici una dintre fetele care veneau în casa familiei Stahov. Autoritatea părintească nu fusese niciodată o povară pentru Elena. Era aproape cu totul independentă de la vîrsta de şaisprezece ani. Îşi trăia viaţa sa proprie, o viaţă singuratică. Sufletul ei se înflăcăra şi se stingea în singurătate. Se zbătea ca pasărea în colivie, chiar fără să existe de fapt vreo colivie. Nimeni n-o stingherea, nimeni n-o strunea. Dar ea năzuia spre libertate şi lîncezea... Uneori nici ea nu ştia ce se petrece cu dînsa şi se temea de ea însăşi. Tot ce-o înconjura, cînd îi părea fără sens, cînd inexplicabil... „Cum poţi trăi fără dragoste? Dar dacă n-ai pe cine iubi?" îşi zicea ea, îngrozindu-se de aceste gînduri, de aceste sentimente. La optsprezece ani Elena era cît pe ce să moară din pricina unor friguri rele. Organismul ei, sănătos şi puternic din fire, fu zguduit pînă-n străfunduri, şi mult timp nu-şi putu reveni. În sfîrşit, dispărură ultimele urme ale bolii. Dar tatăl Elenei nu înceta să se plîngă de nervii ei zdruncinaţi. Uneori ei îi venea în minte gîndul că vrea ceea ce nimeni nu doreşte, ceea ce nimeni din Rusia nici măcar nu şi-a imaginat. Apoi se potolea, ba rîdea chiar de sine însăşi şi, petrecea zile după zile fără nici o grijă, pentru ca dintr-o dată ceva nedesluşit, dar năprasnic, care nu putea fi domolit, să înceapă, să clocotească iarăşi în sufletul ei, căutînd să izbucnească în afară. După ce trecea furtuna, ea

îşi lăsa în jos aripile care nu putuseră să zboare. Dar aceste răbufniri nu treceau fără urme. Deşi se silea să nu-şi dea pe faţă zbuciumul lăuntric, nostalgia sufletului său răvăşit se trăda, cu toată liniştea aparentă, astfel încît părinţii erau uneori îndreptăţiţi să ridice din umeri şi să se mire neînţelegînd „ciudăţeniile" ei.

În ziua cînd începe povestirea noastră, Elena stătu la fereastră mai mult decît de obicei. Se gîndi îndelung la Bersenev şi la convorbirea avută cu dînsul. Îi plăcea. Avea încredere în căldura sentimentelor şi în puritatea intenţiilor lui. Niciodată el nu vorbise aşa de deschis ca-n seara aceea, îşi aminti expresia ochilor sfioşi şi zîmbetul lui – şi surîse şi ea, dar cu gîndul în altă parte, începu să privească în noapte prin fereastra deschisă. Se uită mult-mult la cerul întunecat, care parcă se lăsase mai jos. Apoi se sculă în picioare. Cu o scuturătură a capului, îşi îndepărtă şuviţele de păr de pe faţă şi, fără să-şi dea seama de ce, întinse spre cer braţele ei goale, răcorite; apoi le lăsă să cadă în jos. Se aşeză în genunchi dinaintea patului, se lipi cu faţa de pernă şi, cu toate sforţările de a stăvili năvala sentimentelor, izbucni într-un plîns cu lacrimi stranii, fierbinţi şi nedumerite.

VII

A doua zi, la amiază, Bersenev plecă la Moscova cu o trăsură de ocazie. Trebuia să ridice nişte bani de la poştă, să cumpere cîteva cărţi şi totodată voia să se întîlnească cu Insarov ca să stea de vorbă cu dînsul. În timpul ultimei convorbiri cu Şubin, lui Bersenev îi veni ideea să-l invite pe

Insarov la el. Dar nu-l descoperi cu uşurinţă. Insarov îşi părăsise vechea locuinţă şi se mutase în altă casă, la care ajungeai cu greu: se găsea în curtea dosnică a unei clădiri urîte de piatră, construită în stilul caselor din Petersburg, între Arbat şi Povarskaia.

Zadarnic trecea Bersenev de la un ceardac murdar la altul şi în zadar striga pe vreun portar sau pe „careva". Şi la Petersburg portarii caută să se ascundă de ochii vizitatorilor, iar cei din Moscova, şi mai dihai. Nimeni nu-i răspundea. Doar un croitor curios, numai în jiletcă şi cu un scul de aţă gri pe umăr, îşi scoase prin ochiul unei ferestre înalte faţa-i palidă, nerasă, cu o vînătaie sub ochi. Iar o capră neagră, ciuntă, cocoţată pe o grămadă de gunoaie, se întoarse spre el, behăi jalnic şi continuă să-şi rumege stăruitor îmbucătura. O femeie într-un mantou vechi şi cu nişte cizme scîlciate în picioare se îndură în cele din urmă de Bersenev şi îi arătă locuinţa lui Insarov.

Bersenev îl găsi acasă, închiriase o odaie chiar la croitorul care se uitase cu atîtă nepăsare, dintr-un ochi al ferestrei, la încurcătura vizitatorului rătăcit. Era o odaie mare, aproape goală; avea pereţii zugrăviţi în verde-închis, trei ferestre pătrate, un pătuţ îngust într-un colţ, iar în altul o canapea de piele. În sfîrşit, o colivie enormă atîrna de tavan, în ea se adăpostise pe vremuri o privighetoare. Insarov îi ieşi înainte lui Bersenev, de îndată ce acesta trecu pragul odăii, dar nu exclamă: „A, dumneata eşti!" sau: „Ah, Doamne, ce întîmplare!" Nu-i spuse nici „bună ziua", ci numai îi strînse mîna şi îl conduse la unicul scaun care se afla în cameră.

— Ia loc, îi spuse şi se aşeză pe un colţ al mesei. După cum vezi, la mine încă-i dezordine, adăugă Insarov, arătînd un vraf de hîrtii şi de

cărți pe duşumea, încă nu m-am aranjat cum se cuvine. N-am avut cînd.

Insarov vorbea ruseşte foarte corect, rostea apăsat şi distinct fiecare cuvînt; dar vocea lui guturală, plăcută de altfel, n-avea un timbru autohton. Obîrşia străină a lui Insarov (era bulgar de baştină) se vădea mai cu seamă din înfăţişarea lui: era un tînăr de douăzeci şi cinci de ani, uscăţiv şi vînos, cu pieptul supt şi cu mîini noduroase. Avea o faţă cu trăsături aspre, un nas coroiat, părul drept, negru, bătînd în albastru, fruntea mai mult îngustă, ochi mici, sfredelitori, vîrîţi în orbite, sprîncene stufoase; cînd zîmbea, buzele-i subţiri, ferme, cu un contur poate prea pronunţat, îi dezgoleau pentru o clipă dinţii albi de-o rară frumuseţe. Purta un surtuc ponosit, dar curăţel, încheiat pînă sus.

— De ce ţi-ai părăsit vechea locuinţă? îl întrebă Bersenev.

— Asta-i mai ieftină şi mai aproape de universitate.

— Dar acuma sîntem în vacanţă... ce gust să locuieşti vara în oraş! Să fi închiriat o vilă la ţară, dacă tot te-ai hotărît să te muţi.

Insarov nu răspunse nimic la această observaţie şi propuse lui Bersenev să fumeze o pipă, scuzîndu-se:

— Iartă-mă, dar n-am nici ţigări, nici trabucuri. Bersenev aprinse pipa şi adăugă:

— Uite la mine. Am închiriat o căsuţă lîngă Kunţovo. Foarte ieftină şi foarte comodă. Am chiar o odaie de prisos la etaj.

Insarov nu răspunse iarăşi nimic. Bersenev mai trase un fum din pipă.

— Chiar mă gîndeam, urmă el, dînd drumul unei şuviţe subţiri de fum... ce-ar fi dacă s-ar găsi careva... dumneata, de pildă, aşa îmi ziceam eu...

care să vrea... care să consimtă a locui la mine la etaj... ce bine ar fi! Ce-ai de zis, Dmitri Nikanorîci?

Insarov ridică spre el ochii săi mici.

— Îmi propui să locuiesc la dumneata?

— Da. Am sus o odaie de prisos.

— Îţi foarte mulţumesc, Andrei Petrovici. Dar vezi că mijloacele mele financiare nu-mi permit.

— Adică de ce?

— Nu-mi pot permite să locuiesc la ţară. Mi-e imposibil să ţin două case.

— Dar eu... dădu Bersenev să îngaime ceva şi se opri. N-ai avea de suportat nici o cheltuială suplimentară, adăugă el. Locuinţa de aici, să zicem, ai putea s-o păstrezi. În schimb, statul acolo ţi-ar ieşi mai ieftin. Am putea aranja chiar să luăm masa împreună.

Insarov tăcea. Bersenev se simţi stingherit.

— Cel puţin fă-mi o vizită, reluă el după o scurtă pauză. La doi paşi de mine locuieşte o familie cu care straşnic aş vrea să faci cunoştinţă. Dacă ai şti, Insarov, ce fată minunată au. Stă acolo şi un bun prieten al meu, un om de mare talent. Sînt sigur că te-ai înţelege foarte bine cu dînsul. (Rusul este ospitalier. Dacă n-are altceva la îndemînă, îţi oferă prietenii.) Zău, vino! Dar mai bine ar fi dacă te-ai muta cu totul la noi. Ascultă-mă pe mine. Am putea lucra şi citi împreună. Eu, după cum ştii, mă ocup cu istoria, cu filozofia. Ştiu că te interesează disciplinele acestea. Am multe cărţi de specialitate.

Insarov se sculă şi se plimbă puţin prin odaie.

— Ai putea să-mi spui, îl întrebă el, în cele din urmă, ce chirie plăteşti pentru vilă?

— O sută ruble de argint.

— Pentru cîte camere?

— Cinci.

— Vasăzică, după toate socotelile, chiria unei singure camere ar fi de douăzeci de ruble?

— Ce socoteli? Mă rog, eu n-am deloc nevoie de dînsa. Stă pur şi simplu goală.

— Se poate, dar ascultă-mă ce-ţi spun, adăugă Insarov, făcînd cu capul un gest hotărît şi, în acelaşi timp, copilăresc. Pot să-ţi primesc propunerea cu o singură condiţie: dacă consimţi să iei bani de la mine. Douăzeci de ruble pot să dau, mai cu seamă că – după spusele dumitale – voi face economii în alte privinţe.

— Asta-i sigur. Dar zău că mă simt prost.

— Altfel nu primesc, Andrei Petrovici.

— Bine, fie şi aşa! Dar încăpăţînat mai eşti.

Insarov nu răspunse iarăşi nimic.

Tinerii fixară ziua cînd trebuia să se mute Insarov. Chemară gazda, dar el îşi trimise mai întîi fiica, o copilă de şapte ani, cu o uriaşă basma pestriţă pe cap, care ascultă atent, cu oarecare spaimă, spusele lui Insarov şi plecă fără să scoată un cuvînt. Pe urmă îşi făcu apariţia maică-sa, însărcinată, în pragul naşterii, tot cu o basma pe cap, însă nepotrivit de mică. Insarov o lămuri că se mută la vilă, lîngă Kunţovo, dar că îşi păstrează locuinţa şi îşi lasă lucrurile în seama lor. Nevasta croitorului se cam alarmă şi ea; apoi se retrase. În sfîrşit, se ivi însuşi stăpînul, care parcă înţelese totul din capul locului şi numai îl întrebă: „Zici că lîngă Kunţovo?" Apoi deschise brusc uşa şi rosti cu glas tare: „Vasăzică, odaia rămîne a dumitale?" Insarov îl linişti. „Doar trebuie să ştiu şi eu", rosti aspru croitorul şi se mistui.

Bersenev dădu să plece, foarte mulţumit de succesul propunerii sale. Insarov îl conduse pînă la uşă cu o politeţe nu prea folosită de ruşi şi, rămas singur, îşi scoase tacticos surtucul şi se apucă să-şi pună în rînduială hîrtiile.

VIII

În aceeaşi zi, seara, Anna Vasilievna şedea în salonul ei, într-o foarte proastă dispoziţie sufletească. Se mai afla de faţă, în afară de soţul său, un oarecare Uvar Ivanovici Stahov, un unchi de-al treilea al lui Nikolai Artemievici, ofiţer în retragere, în vîrstă de şaizeci de ani. Era un om gras pînă la refuz, cu ochişori galbeni somnoroşi şi cu nişte buze groase, decolorate, pe o faţă buhăită, lividă. Chiar de la ieşirea lui din armată, el trăia la Moscova din renta unui mic capital, lăsat de nevasta lui, care se trăgea dintr-o familie de negustori. Nu făcea nimic şi poate nici măcar nu gîndea, iar dacă cumva gîndea, îşi păstra reflecţiile pentru el. O singură dată în viaţă s-a neliniştit şi a dat semne de activitate şi iată cu ce prilej: citise în ziare despre un nou instrument de la expoziţia universală din Londra, numit „controbom-bardonul", şi dorise să-l comande. Se interesase chiar unde să trimită banii şi anume prin ce oficiu. Uvar Ivanovici purta o redingotă largă de culoarea foii de tutun şi un fular alb la gît. Mînca des şi mult. Şi numai în momentele grele, adică de fiecare dată cînd se întîmpla să i se ceară părerea, el îşi mişca spasmodic în aer degetele de la mîna dreaptă – mai întîi de la degetul cel mare spre mezin, apoi de la mezin spre degetul mare – articulînd cu greutate: „N-ar fi rău... să... asta..."

Uvar Ivanovici şedea în fotoliul de lîngă fereastră şi răsufla din răsputeri, iar Nikolai Artemievici măsura cu paşi mari camera, cu mîinile în buzunare, avînd întipărită pe faţă o profundă nemulţumire. Se opri în sfîrşit şi clătină din cap.

— Da, da, începu el, pe vremea noastră tinerii aveau cu totul altă educaţie. Tineretul nu-şi permitea să desconsidere pe cei vîrstnici (pronunţa nazal cuvintele, după moda franţuzească). Acuma însă, cînd stau şi mă uit, mă minunez. Poate nu eu am dreptate, ci *ei*. Dar am şi eu un punct de vedere asupra lucrurilor: nu-s doar nătărăul nătărăilor. Ce părere ai, Uvar Ivanovici?

Dar Uvar Ivanovici se mulţumi să se uite la dînsul şi să-şi joace degetele.

— Să luăm, de pildă, pe Elena Nikolaevna, adăugă Nikolai Artemievici. N-o înţeleg, cu siguranţă, pe Elena Nikolaevna. Nu-s destul de evoluat pentru dînsa. Inima ei este aşa de vastă, că poate cuprinde întreaga natură pînă la gîndăcelul cel mai mărunt sau la o broscuţă, într-un cuvînt tot, tot... afară de tatăl său adevărat. Foarte bine! Ştiu asta şi nu mă amestec. O fi vorba aici de nervi, de savantlîc, de reverii – lucruri care nu-s de nasul meu. Dar domnul Şubin... să zicem că-i un artist şi jumătate, fără pereche pe lume, n-am nimic împotrivă. Dar să nu respecţi un om mai în vîrstă... un om căruia, pot spune, îi eşti foarte obligat – asta eu, *dans mon gros bon sens*[1], nu pot s-o îngădui. Nu-s pretenţios din fire deloc, dar totul are o limită.

Anna Vasilievna sună agitat. Intră un fecior.

— Ce-i cu Pavel Iakovlevici, de nu mai vine? zise ea. Cît trebuie să-l mai aştept?

Nikolai Artemievici ridică din umeri.

— Dar în definitiv de ce, mă rog, vrei să-l chemi? Nu pretind asta şi nici n-o doresc.

— Cum de ce, Nikolai Artemievici? El te-a supărat. Poate ţi-a compromis cura. Vreau să am o explicaţie cu dînsul. Ţin să aflu cu ce te-a putut necăji.

1. Cu bunul meu simţ grosolan (*fr.*).

— Îţi repet că nu pretind aşa ceva. Şi ce idee... *devant les domestiques*[1] ... Anna Vasilievna roşi uşor.

— N-ai dreptate, Nikolai Artemievici. Eu niciodată... *devant les domestiques*... Hai, du-te, Fediuşka, şi vezi să mi-l aduci pe Pavel Iakovlevici cît ai bate din palme.

Feciorul ieşi.

— Zău că nu-i nevoie de aşa-ceva, rosti printre dinţi Nikolai Artemievici şi iarăşi începu să se plimbe prin odaie. Nu pentru asta am adus vorba.

— Oricum, Paul trebuie să-şi ceară scuze.

— Mă rog, ce nevoie am de scuzele lui? Şi de fapt ce sînt scuzele? Ia, nişte vorbe de clacă.

— Cum ce nevoie ai? Fă-l să-şi bage minţile în cap.

— Dăscăleşte-l mai bine dumneata, căci te ascultă mai degrabă. Cît despre mine, n-am nici o pretenţie.

— Nu-i aşa, Nikolai Artemievici. De cum ai venit, am băgat de seamă că nu eşti în toate apele, în ultimul timp slăbeşti văzînd cu ochii. Mă tem că nu-ţi prieşte cura.

— Ba cura mi-e absolut necesară, remarcă Nikolai Artemievici. Mă cam supără ficatul.

În clipa aceea intră Şubin. Avea un aer ostenit. Un surîs uşor, cam ironic, îi flutura pe buze.

— M-aţi chemat, Anna Vasilievna? întrebă el.

— Da, cum să nu te chem! Zău, Paul, asta-i îngrozitor. Sînt foarte nemulţumită de tine. De ce nu-l respecţi pe Nikolai Artemievici?

— Nikolai Artemievici s-a plîns de mine? întrebă Şubin şi, cu acelaşi surîs pe buze, îşi îndreptă privirea spre Stahov.

---

1. Faţă de servitori (*fr.*).

Acesta se întoarse în altă parte și își plecă ochii în pământ.

— Da, mi s-a plîns. Nu știu precis cu ce ai greșit față de dînsul; dar trebuie să-ți ceri numaidecît scuze, fiindcă i s-a zdruncinat foarte mult sănătatea în ultimul timp și, în sfîrșit, fiindcă fiecare dintre noi, în tinerețe, trebuie să ne respectăm binefăcătorii.

„Strașnică logică!" se gîndi Șubin și i se adresă astfel lui Stahov:

— Sînt gata să vă cer scuze, Nikolai Artemievici, rosti, cu o reverență curtenitoare, dacă într-adevăr v-am jignit cu ceva.

— Deloc... întru nimic, replică Nikolai Artemievici, ferindu-se ca și mai înainte de a se uita la Șubin. De altfel, te iert bucuros, fiindcă – după cum știi prea bine – eu nu-s un om pretențios.

— O, asta-i în afară de orice îndoială, rosti Șubin. Dar dați-mi voie să întreb din curiozitate: Anna Vasilievna îmi cunoaște vina?

— Nu, nu știu nimic, replică Anna Vasilievna și își întinse gîtul.

— Uf, Doamne, Doamne! exclamă năvalnic Nikolai Artemievici. De cîte ori am rugat și am implorat, de cîte ori am spus ce nesuferite îmi sînt explicațiile și scenele! Dă Dumnezeu și vine omul acasă, vrea să se odihnească, cum se spune, în sînul familiei... atras de *l'intérieur*[1], de viața casnică... Și cînd colo, scene, neplăceri... N-ai pic de liniște. Fără voie te repezi la club... sau în altă parte. Omul e viu, are un fizic, cu exigențele sale, pe cînd aici...

Și, fără să-și isprăvească vorba, Nikolai Artemievici dădu buzna afară, trîntind ușa. Anna Vasilievna privi lung în urma lui.

---

1. Interior, (casă, cămin) (*fr.*).

— Hm, la club? şopti ea cu amărăciune. Nu la club se duce, fluşturaticul! La club n-are cui dărui cai din propria-i herghelie – şi încă suri! Soiul meu favorit. Da, da, uşuraticule, nu la club te duci, adăugă ea ridicînd vocea. Iar tu, Paul, urmă Anna Vasilievna, sculîndu-se în picioare, cum nu ţi-e ruşine obrazului? Doar nu eşti un copil. Iar m-a apucat durerea de cap. Unde-i Zoe? Nu ştii?

— Mi se pare că-i sus. Vulpoaicele şirete ca ea se ascund, totdeauna, în vizuină pe-o vreme ca asta.

— Ei, te rog! şi Anna Vasilievna căuta zadarnic ceva în preajma ei. N-ai văzut cumva păhăruţul meu cu hrean ras? Paul, fii bun şi nu mă mai supăra de azi înainte.

— Cum să vă supăr, mătuşică! Daţi-mi mînuţa să v-o sărut. Iar cît priveşte hreanul, l-am văzut pe măsuţa din birou.

— Veşnic îl rătăceşte Daria pe undeva, rosti Anna Vasilievna şi ieşi din cameră, în foşnetul rochiei de mătase.

Şubin dădu să plece după ea, dar se opri auzind la spate vocea tărăgănată a lui Uvar Ivanovici.

— Nu aşa, mucosule... trebuia să te dăscălească, rosti ofiţerul pensionar, împiedicîndu-se în vorbă.

Şubin se apropie de dînsul.

— Şi adică de ce trebuia să mă dăscălească, stimabile Uvar Ivanovici?

— De ce? Eşti tînăr, se cuvenea să fii respectuos. Asta e.

— Faţă de cine?

— Faţă de cine? Se ştie. Degeaba rînjeşti.

Şubin îşi încrucişă braţele pe piept.

— Vasăzică, şi dumneavoastră, reprezentantul opiniei publice, izbucni el, stihie autohtonă, temelia edificiului social!

Uvar Ivanovici începu să-şi joace degetele.

— Destul, dragă, nu mă scoate din sărite.

— Prin urmare așa, urmă Șubin, nu-i tînăr boierul, după cum se vede, dar ce încredere fericită, copilărească, mai nutrește în suflet! Să-l respect! Dar știți dumneavoastră, om al stihiilor, de ce s-a supărat pe mine Nikolai Artemievici? Doar am petrecut cu dînsul toată dimineața, la nemțoaica lui. Doar tustrei am cîntat azi: *Nu pleca de lîngă mine*[1]. Păcat că nu ne-ați ascultat. V-ar fi făcut, cred, plăcere. Am cîntat, stimabile, cît am cîntat și pînă la urmă m-am plictisit. Văd eu că treaba se încurcă. Giugiuleli peste giugiuleli. Atunci am început să-i zădăresc pe amîndoi. A fost o nostimadă. Mai întîi ea s-a supărat pe mine, apoi dînsul. După aceea, el s-a burzuluit pe ea și i-a spus că se simte fericit numai acasă, unde-i raiul pe pămînt; iar gazda i-a zis că-i un om imoral. Eu am făcut doar: ah! pe nemțește. El a plecat, iar eu am rămas locului. El a venit aici, adică în rai, care-l dezgustă, și a început să mîrîie. Ia spuneți acum, cu mîna pe inimă, cine-i vinovat?

— Bineînțeles, tu, îl înfruntă Uvar Ivanovici.

Șubin îl privi țintă.

— Îmi dați voie să vă întreb, preacinstite viteaz, începu smerit tînărul, dacă ați binevoit să rostiți aceste enigmatice cuvinte în urma vreunui raționament al facultăților dumneavoastră mintale sau numai sub influența unei necesități de moment de a produce în aer o vibrație, care se numește sunet?

— Nu mă stîrni, ți-am spus, mormăi Uvar Ivanovici.

Șubin izbucni în rîs și o zbughi afară.

— Hei, comandă după un sfert de ceas Uvar Ivanovici, asta... un păhăruț de votcă.

---

1. Cunoscută romanță pe versurile celebrului poet rus A.A. Fet (1820-1892).

Feciorul aduse o tavă cu votcă şi gustări. Uvar Ivanovici luă cu băgare de seamă un păhărel de pe tabla şi îl privi îndelung cu atenţia încordată, ca şi cum n-ar fi priceput ce avea în mînă. Apoi se uită la fecior şi îl întrebă dacă nu se numeşte Vaska. Cu o schimă de necaz, bău votca, luă din gustări şi prinse să-şi scoată batista din buzunar. Feciorul pusese de mult la locul lor tava şi sticla, după ce mîncă resturile de scrumbie, ba apucă chiar să aţipească, lăsîndu-se pe paltonul boierului, iar Uvar Ivanovici ţinea mai departe batista dinaintea lui, cu degetele răşchirate, şi îşi plimba privirea de la fereastră la duşumea şi la pereţi cu o atenţie concentrată.

IX

Şubin se întoarse în odaia lui şi deschise o carte, cînd valetul lui Nikolai Artemievici intră încet şi-i înmînă un bileţel triunghiular, sigilat cu marea pecete a blazonului acestuia. „Sper, scria în bilet, că dumneata – ca un om de onoare – nu-ţi vei îngădui să faci cea mai mică aluzie, nici printr-un singur cuvînt, asupra unei anumite poliţe despre care a fost vorba azi-dimineaţă. Cunoşti atitudinea şi principiile mele, micimea sumei cu pricina, precum şi celelalte circumstanţe; în sfîrşit, există unele taine familiale care trebuie respectate, iar liniştea familiei este un lucru aşa de sfînt, încît o pot desconsidera numai nişte *êtres sans coeur*[1] printre care n-am nici un motiv să te număr pe dumneata! (Restituie-mi biletul acesta.) N.S.“

1. Fiinţe fără inimă (*fr.*).

Șubin adăugă cu creionul la sfîrșitul biletului: „Nu fiți îngrijorat. N-am obiceiul să divulg secretele altora". Și înapoie valetului misiva; apoi se apucă din nou de carte, dar nu trecu mult și cartea îi lunecă din mînă. Privind cerul purpuriu și cei doi pini tineri, viguroși, răzlețiți de pîlcul celorlalți copaci, își zise: „În timpul zilei pinii par albăstrii; seara însă sînt de un verde splendid" și se duse în livadă cu tainica speranță de a o întîlni acolo pe Elena. Nu se înșelă, înaintea lui, pe cărarea dintre tufișuri, apăru o clipă rochia ei. Se luă după ea și, cînd ajunse în dreptul ei, spuse:

— Să nu te uiți la mine. Nu merit. Elena aruncă o privire fugară spre dînsul, îi zîmbi scurt și porni mai departe spre fundul livezii. Șubin o urmă.

— Te rog să nu te uiți la mine, începu el, și totodată îți vorbesc... contradicție vădită! Dar asta n-are nici o importanță. De altfel nu-i nici prima dată. De-abia acum mi-am adus aminte că nici nu ți-am cerut iertare, cum s-ar fi cuvenit, pentru purtarea mea prostească de ieri. Nu ești supărată pe mine, Elena Nikolaevna?

Ea se opri, dar nu-i răspunse numaidecît – și nu fiindcă ar fi fost supărată, ci din pricină că gîndurile sale hoinăreau departe.

— Nu, răspunse ea în cele din urmă. Nu-s supărată deloc.

Șubin își mușcă buza.

— Ce expresie concentrată și... indiferentă în același timp! Elena Nikolaevna, urmă el pe un ton mai ridicat, dă-mi voie să-ți povestesc o mică anecdotă. Aveam un amic care, la rîndul său, avea și el un amic. Acesta din urmă se purta la început ca un om cumsecade, dar după aceea căzu în darul beției; într-o dimineață, prietenul meu îl întîlni pe stradă (între timp amîndoi, am uitat să spun, stricaseră prietenia), îl întîlni, zic, văzu

că era beat şi îi întoarse spatele. Acela însă se apropie de dînsul şi îi spuse: „Nu m-am supărat, zice, că nu mi-ai dat bună ziua; dar de ce mi-ai întors spatele? Poate am băut de inimă rea. Să-mi fie ţărîna uşoară!"

Şubin tăcu.

— Numai atît? îl întrebă Elena.

— Atît.

— Nu te înţeleg. La ce faci aluzie? Adineauri mi-ai spus să nu mă uit la dumneata.

— Într-adevăr, iar acuma ţi-am povestit că nu-i bine să întorci spatele cuiva.

— Dar, parcă eu... dădu să răspundă Elena.

— Şi nu-i aşa?

Elena roşi puţin şi îi întinse mîna lui Şubin, care i-o strînse cu putere.

— Mă simt ca şi cum m-ai fi prins cu un sentiment urît, zise Elena. Dar bănuiala dumitale nu-i întru nimic întemeiată. Nici nu mi-a trecut prin minte să te evit.

— Să zicem că-i aşa, hai să zicem! Dar trebuie să recunoşti că în momentul acesta ai în cap o mie de gînduri, dintre care n-o să-mi mărturiseşti nici unul. Aud? Zici că nu-i aşa?

— Poate.

— Dar de ce? De ce?

— Gîndurile acestea nici mie însămi nu mi-s destul de lămurite, replică Elena.

— De aceea trebuie să le încredinţezi şi altuia, o întrerupse Şubin. Dar o să te lămuresc eu. Ai o părere proastă despre mine.

— Eu?

— Da, dumneata, îţi închipui că la mine totul este pe jumătate prefăcătorie, fiindcă sînt artist... că nu-s capabil să realizez ceva în viaţă – şi în privinţa asta, probabil, ai dreptate... Dar mă socoţi incapabil chiar de un sentiment adevărat, profund;

crezi că nu pot să plîng sincer, că-s un flecar și un bîrfitor. Și asta numai fiindcă-s artist. Dar ce neam de nenorociți și oropsiți de Dumnezeu sîntem noi? Pot să jur că nu crezi nici în căința mea!

— Ba nu, Pavel Iakovlevici, cred și în căința dumitale, și în lacrimile dumitale. Dar mi se pare că însăși căința dumitale și chiar lacrimile te amuză.

Șubin tresări.

— După cum văd, aș fi un caz fără leac, cum spun doctorii, *casus incurabilis*. Nu mi-ar rămîne decît să-mi plec capul și să mă resemnez. Dar să fie oare adevărat, Dumnezeule, că eu nu-s preocupat decît de propria mea persoană, cînd alături de mine se află un asemenea suflet? Să știi că n-ai să pricepi niciodată sufletul acesta pînă la capăt, că n-o să afli nicicînd ce-l întristează și ce-l bucură, ce se frămîntă în el, ce vrea, încotro tinde... Spune-mi, rosti el după un scurt răgaz, niciodată, în nici un caz și pentru nimic în lume, n-ai putea iubi un artist?

Elena îl privi țintă, drept în ochi.

— Cred că nu, Pavel Iakovlevici. Nu.

— Tocmai ceea ce era de demonstrat, rosti Șubin cu un ton melancolic și comic în același timp. Drept încheiere, cred de cuviință să nu vă tulbur plimbarea singuratică. Un profesor v-ar fi întrebat pe baza căror argumente ați spus *nu*. Eu însă nu-s profesor, ci un copil, după părerea dumneavoastră. Atît numai: copiilor nu li se întoarce spatele. Nu uitați lucrul acesta. Rămas-bun! Să-mi fie țărîna ușoară!

Elena dădu să-l oprească, dar se răzgîndi și spuse de asemeni:

— Rămas-bun!

Șubin ieși din curte și aproape de vila familiei Stahov îl întîlni pe Bersenev care mergea cu pași iuți, ținînd capul în piept, cu pălăria pe ceafă.

— Andrei Petrovici! îl strigă Şubin.

Acesta se opri.

— Du-te, du-te! adăugă, Şubin. Te-am oprit numai aşa, nu te reţin, intră de-a dreptul în livadă. Ai s-o găseşti acolo pe Elena. Mi se pare că te aşteaptă... în orice caz, aşteaptă pe cineva... Pricepi sensul acestui cuvînt: aşteaptă? Să vezi ce lucru curios! Închipuie-ţi, locuiesc cu Elena de doi ani în aceeaşi casă, sînt îndrăgostit de dînsa şi de-abia acum, în clipa asta, nu zic că am înţeles-o, dar am văzut-o aşa cum este de fapt. Am văzut-o şi am rămas trăsnit. Nu mă privi, te rog, cu acest zîmbet ironic care nu prea cadrează cu înfăţişarea ta de om aşezat. Pricep prea bine. Vrei să-mi aminteşti de Annuşka. Şi ce-i cu asta? N-am să neg. Pentru de-alde mine Annuşka-i numai bună. Trăiască, aşadar, Annuşka, Zoe şi altele de felul lor şi chiar Avgustina Hristianovna! Tu zboară acum la Elena, iar eu mă duc... îţi închipui cumva că la Annuşka? Ei bine, nu, dragă, mai rău: la prinţul Cikurasov. E un mecena care se trage din tătarii de la Kazan, cam ca Volghin. Uite invitaţia cu iniţialele: R.S.V.P.[1] ! Nici la ţară nu sînt lăsat în pace. Adio!

Bersenev ascultă în tăcere tirada lui Şubin, simţindu-se parcă stingherit puţin din pricina lui; apoi intră în curtea Stahovilor. Iar Şubin se duse într-adevăr cu trăsura la prinţul Cikurasov căruia îi debită, cu un ton extrem de amabil, cele mai usturătoare impertinenţe. Mecenatul tătar din Kazan rîse cu hohote, musafirii rîseră şi ei – deşi nimeni nu se amuza cu adevărat – iar la despărţire toţi erau furioşi. Tot aşa doi domni care abia se cunosc, cînd se întîlnesc pe Bulevardul Nevski, rînjesc pe loc unul la altul, strîmbîndu-şi într-o expresie dulceagă ochii, nasul şi obrajii.

1. *Répondez s'il vous plaît* – Vă rog să răspundeţi (*fr.*).

Iar cum au trecut mai departe, fiecare își reia expresia de mai înainte – indiferentă sau posomorîtă, îndeobște înăcrită.

X

Elena îl primi prietenos pe Bersenev, dar nu în livadă, ci în salon și, aproape nerăbdătoare, reluă convorbirea din ajun. Era singură: Nikolai Artemievici se mistuise pe tăcute cine știe unde. Anna Vasilievna stătea întinsă sus în pat, cu o compresă la cap. Zoe ședea lîngă dînsa, după ce își potrivise frumos faldurile rochiei și își pusese, mînuțele pe genunchi. Uvar Ivanovici se odihnea la antresol pe o sofa largă și comodă, care căpătase porecla de „Autosomn"[1]. Bersenev pomeni iarăși de tatăl său, căci îi venera memoria. Să spunem și noi cîteva cuvinte despre dînsul.

Stăpîn a optzeci și două de suflete, pe care le eliberase înainte de moarte, un iluminat, student pe vremuri la Goettingen, autor al unei opere în manuscris, intitulată: *„Manifestări și întruchipări ale spiritului în univers"* – operă în care schellingianismul, swedenborgianismul[2] și republicanismul se îmbinau într-un mod foarte original – „tatăl lui Bersenev l-a adus de mic copil la Moscova, îndată după moartea maică-si, și s-a ocupat singur de educația lui. Se prepara pentru fiecare

1. Astfel era denumit divanul de la conacul din Spasskoe, pe care-i plăcea lui Turgheniev să se odihnească. (În original: *Samoson.*) Actualmente se păstrează în Muzeul I.S. Turgheniev din Oriol.
2. Doctrină creată de teozoful și vizionarul suedez Emanuel Swedenborg (1688-1772).

lecție, lucra cu o conștiinciozitate excepțională, dar absolut fără nici un rezultat. Era un visător, un cărturar, un mistic, vorbea greu, pe un ton surd, se exprima nebulos și întortocheat, făcea mereu comparații și se intimida chiar înaintea copilului său, pe care-l iubea ca pe ochii din cap. Așa se explică de ce fiul său îi asculta nedumerit lecțiile și nu avansa defel. Bătrînul (căci avea aproape cincizeci de ani; se căsătorise tîrziu) își dădu în sfîrșit seama că învățătura mergea tîrîș-grăpiș și îl dădu pe Andriușa la un pension. Copilul se puse pe carte, dar nu scăpă de supravegherea părintească. Tatăl îl vizita foarte des, plictisindu-l pe director cu indicații și discuții. Pedagogii erau de asemeni exasperați de acest musafir insistent. Le aducea întruna fel de fel de manuale de educație, prea savante, după părerea lor. Pînă și elevii nu se simțeau în apele lor la apariția bătrînului cu fața smeadă și ciupită de vărsat, cu silueta-i firavă pierdută într-un frac lung și cenușiu. Școlarilor nici nu le trecea prin gînd că domnul acesta ursuz, fără nici un surîs pe buze, cu pas de cocostîrc și cu nasul lung, se înduioșa și-l durea inima pentru fiecare dintr-înșii, aproape ca pentru propriul lui copil. Într-un rînd îi veni în minte să le vorbească despre Washington. „Tineri discipoli", începu el; dar tinerii discipoli, la auzul glasului său straniu, se risipiră ca potîrnichile.

Seriosul student de la Goettingen nu lua viața ușor. Se simțea veșnic copleșit de cursul istoriei, de felurite chestiuni și considerații. Cînd intră la universitate tînărul Bersenev, tatăl său îl însoțea la cursuri. Dar sănătatea începu să-l supere. Evenimentele de la 1848 îl zguduiră pînă în măduva oaselor (fu nevoit să-și modifice toată cartea) și muri în iarna anului 1853, fără să-l

vadă pe fiu-său absolvent al universităţii, dar felicitîndu-l cu anticipaţie pentru titlul de candidat şi blagoslovindu-l pentru misiunea de slujitor al ştiinţei. „Îţi trec făclia, îi spuse părintele cu două ceasuri înainte de moarte, pe care am purtat-o cît am putut. N-o lăsa nici tu din mîini pînă la sfîrsîtul vieţii."

Bersenev vorbi îndelung cu Elena despre tatăl său. Îi dispăru stinghereala pe care o simţea înainte în prezenţa ei. Nici nu mai gîngăvea aşa de pronunţat. Apoi vorbiră despre universitate.

— Ia spune-mi, îl întrebă Elena, printre colegii dumitale sînt şi unii oameni remarcabili?

Lui Bersenev îi veniră în minte cuvintele lui Şubin.

— Nu, Elena Nikolaevna, la drept vorbind, n-a fost printre noi nici un om remarcabil. Unde să-l găseşti? Universitatea din Moscova a cunoscut odată vremuri de glorie. Dar nu acuma. Astăzi ea-i şcoală, nu universitate. Mă simţeam oarecum printre colegii mei, adăugă el, coborînd glasul.

— De ce oarecum? şopti Elena.

— De altfel, urmă Bersenev, trebuie să rectific. Cunosc un student, ce e drept, nu din anul meu, care-i un om remarcabil.

— Cum se numeşte? îl întrebă cu însufleţire Elena.

— Insarov, Dmitri Nikanorovici. E bulgar.

— Nu-i rus?

— Nu, nu-i rus.

— Şi de ce locuieşte la Moscova?

— A venit aici la învăţătură. Şi ştii cu ce scop a venit să înveţe? Are un singur ideal: eliberarea patriei sale. A avut şi o soartă neobişnuită. Tatăl său a fost un negustor destul de înstărit, de loc din Tîrnovo, care azi e numai un tîrguşor, dar pe vremuri fusese capitala ţării, cînd Bulgaria era un

regat independent. Purta negoţ cu Sofia, dar avea legături şi cu Rusia. Sora tatălui, mătuşa bună a lui Insarov, locuieşte pînă azi la Kiev. E măritată cu un profesor de istorie de la un liceu din localitate. În 1835, prin urmare acum optsprezece ani, s-a săvîrşit o crimă înfiorătoare: mama lui Insarov a dispărut într-o zi fără nici o urmă. A fost găsită, peste o săptămînă înjunghiată.

Elena se cutremură. Bersenev se opri.

— Mai departe, mai departe, îl îndemnă ea.

— Au început să umble zvonuri, precum că ea fusese răpită şi ucisă de un agă turc. Bărbatul ei, tatăl lui Insarov, descoperi adevărul şi încercă să se răzbune. Dar nu izbuti decît să-l rănească cu pumnalul pe agă... A fost prins şi împuşcat.

— Cum? Împuşcat, fără judecată?

— Fără! Insarov, pe vremea aceea, mergea pe-al optulea an. Rămase pe seama vecinilor. Sora mortului află despre soarta familiei fratelui său şi îşi arătă dorinţa de a se îngriji de nepot. Băiatul a fost dus la Odessa, apoi la Kiev, unde a locuit doisprezece ani. De aceea şi vorbeşte aşa de bine limba rusă.

— Vorbeşte ruseşte?

— Ca mine şi ca dumneata. Cînd a împlinit douăzeci de ani (la începutul anului 1848), el a ţinut să se întoarcă în patrie. A fost la Sofia, la Tîrnovo. A cutreierat în lung şi în lat toată Bulgaria. A rămas acolo doi ani. A învăţat din nou limba maternă. Guvernul turcesc îl urmărea, şi el – în aceşti doi ani – a trecut probabil prin mari primejdii. Am văzut odată, pe gîtul lui, o cicatrice lată: pesemne urma unei răni. Dar lui nu-i place, să vorbească despre asta. De altfel, şi el e taciturn de felul lui. Am încercat să-l descos, dar a fost zadarnic. Îţi răspunde prin generalităţi. E straşnic de încăpăţînat. În 1850 a venit iarăşi în Rusia.

S-a stabilit la Moscova, cu gîndul să-şi termine studiile, să lege relaţii cu ruşii, pentru ca la absolvirea universităţii...

— Ce să facă? îl întrerupse Elena.

— Ce va da Dumnezeu. E greu de citit în viitor.

Elena nu-şi luă mult timp ochii de la Bersenev.

— M-a interesat extrem povestirea dumitale, rosti. Şi cum arată acel prieten al dumitale, cum îi zice... parcă Insarov?

— Cum să-ţi spun? După mine e destul de arătos. Dar o să-l vezi singură.

— Cum asta?

— Am să-l aduc aici, la dumneavoastră. Poimîine se mută în cătunul nostru. Va locui cu mine.

— Cum se poate! Şi va fi de acord să vină la noi?

— Cum să nu! Va fi foarte bucuros.

— Nu-i mîndru?

— El? Deloc. Adică, cum să spun, e mîndru, dar nu în sensul la care te gîndeşti dumneata. Bani, de pildă, nu ar lua de la cineva pentru nimic în lume.

— E sărac?

— Da, bogat nu-i! Cînd a fost în Bulgaria, a mai adunat el ceva rămăşiţe din averea tatălui său. Apoi îl mai ajută şi mătuşă-sa, dar totul nu face cine ştie ce...

— Se vede că-i un om de caracter, remarcă Elena.

— Da. Are o voinţă de fier; ba, cu toate acestea, şi ceva copilăresc, sincer, în sufletul său atît de recules, chiar închis. Sinceritatea aceasta nu seamănă, ce-i drept, cu sinceritatea noastră uşuratică, de oameni care n-au absolut nimic de ascuns... Cînd vi-l voi aduce, te vei convinge.

— Dar nu-i timid? îl întrebă iarăşi Elena.

— Nu, nu-i timid deloc. Numai oamenii orgolioşi sînt timizi.

— Cum? Dumneata eşti orgolios?

Bersenev se fîstîci şi îşi desfăcu larg braţele.

— Mi-ai trezit curiozitatea, urmă Elena. Dar, ia spune-mi, nu s-a răzbunat pe agă, pe turc?

Bersenev surîse.

— Răzbunări se întîlnesc numai în romane, Elena Nikolaevna. Şi apoi, în cei doisprezece ani, ar fi putut muri şi aga.

— Totuşi, domnul Insarov nu ţi-a spus nimic în privinţa asta?

— Nimic.

— Dar de ce s-a dus la Sofia?

— Acolo locuise părintele său. Elena căzu pe gînduri.

— A-ţi elibera patria! rosti ea. Ţi-i groază să şi pronunţi vorbele acestea – aşa-s de mari...

În clipa aceea intră în cameră Anna Vasilievna şi convorbirea lor se curmă.

Pe drum spre casă, în aceeaşi seară, sentimente stranii frămîntau sufletul lui Bersenev. Nu regreta intenţia de a-l prezenta Elenei pe Insarov. Găsi foarte firească profunda impresie făcută asupră-i de povestea vieţii tînărului bulgar. Nu căutase el însuşi să întărească această, impresie?! Totuşi un simţămînt tainic şi sumbru se furişă în inima lui. O tristeţe neplăcută îl învălui. Dar tristeţea asta nu-l împiedică să ia *Istoria familiei Hohenstauffen* şi să urmeze lectura de la pagina unde ajunsese pînă în ajun.

XI

Peste două zile Insarov îşi făcu apariţia după cum făgăduise, la Bersenev, cu bagajul său. N-avea servitor, totuşi – fără ajutorul cuiva – îşi puse

perfect camera în ordine. Rîndui mobila, şterse praful, mătură pe jos. Se necăji mult cu biroul, care nu putea încăpea acolo unde voia să-l aşeze. Dar Insarov, cu stăruinţa sa tăcută, îl aranja pe placul lui. După ce se instală, îl rugă pe Bersenev să primească de la dînsul un avans de zece ruble şi, înarmîndu-se cu un baston gros, porni să viziteze împrejurimile noii sale reşedinţe. Se întoarse peste trei ore şi, la invitaţia lui Bersenev de a lua masa împreună, îi răspunse că primeşte să prînzească cu dînsul numai în ziua aceea, căci se şi înţelesese cu gazda ca pe viitor aceasta să se îngrijească de hrana lui.

— Vai de mine! obiectă Bersenev. Ai să mănînci prost, căci femeia asta nu ştie deloc să gătească. De ce nu vrei să prînzim la un loc? Am împărţi cheltuiala pe din două.

— Mijloacele mele financiare nu-mi permit să am aceeaşi masă ca dumneata, răspunse cu un surîs potolit Insarov.

Zîmbetul acesta era atît de expresiv, încît nu mai încăpea nici o insistenţă şi Bersenev nu stărui. După dejun propuse lui Insarov să facă o vizită familiei Stahov; dar acesta îi răspunse că are de gînd să-şi consacre toată seara corespondenţei cu bulgarii săi şi îl rugă să amîne vizita la Stahovi pe altă zi. Bersenev ştia mai dinainte că nu te poţi opune voinţei lui Insarov; dar de-abia acum – de cînd locuiau sub acelaşi acoperiş – se convinse definitiv că Insarov nu-şi schimbă niciodată hotărîrea, la fel cum nu-şi amînă nicicînd îndeplinirea unei promisiuni. Bersenev, ca rus înveterat, privea la început această exactitate, mai mult decît nemţească, ca ceva ciudat, dacă nu chiar puţin comic. În curînd însă se deprinse cu ea şi o găsi, dacă nu demnă de respect, cel puţin foarte comodă.

A doua zi după mutarea lui, Insarov se sculă la patru dimineaţa, cutreieră aproape tot tîrgușorul Kunţovo, se scaldă în rîu, bău un pahar de lapte rece şi se apucă de muncă. Avea de lucru peste cap : studia istoria Rusiei, dreptul, economia politică, traducea cîntece şi cronici bulgăreşti, aduna material documentar pentru chestiunea orientală[1], redacta o gramatică rusă pentru bulgari şi una bulgară pentru ruşi. Bersenev intră la dînsul şi începu să discute despre Feuerbach. Insarov îl asculta atent şi replica rar, dar totdeauna judicios. Din obiecţiile lui se vedea limpede că el căuta să-şi dea seama dacă face pentru dînsul să se ocupe de Feuerbach, ori se poate dispensa de el fără nici o pagubă. Bersenev aduse pe urmă vorba despre ocupaţiile lui Insarov şi îl întrebă dacă nu-i dispus să-i arate şi lui cîte ceva. Insarov îi citi două sau trei cîntece bulgăreşti, traduse de el, şi îi ceru părerea. Bersenev găsi traducerea corectă, dar fără destul elan. Insarov luă act de observaţia lui. De la cîntece Bersenev trecu la situaţia contemporană a Bulgariei şi aici îşi dădu seama pentru prima oară de schimbarea săvîrşită în Insarov numai cînd auzi numele patriei sale. Nu se îmbujoră la faţă şi nu ridică glasul, dar parcă întreaga lui făptură căpătă forţă nouă şi avînt. Conturul buzelor lui se preciza mai puternic şi mai neînduplecat. Iar în adîncul ochilor i se aprindea o flacără mocnită, parcă veşnică.

1. Sub această noţiune, intrată în uz în anii '70 ai secolului al XVIII-lea în legătură cu decăderea Imperiului Otoman, se subînţelege problema destinului său, mai cu seamă în zona Peninsulei Balcanice, problemă care a stat în centrul atenţiei politicienilor europeni pe întreg parcursul secolului al XIX-lea.

Lui Insarov nu-i plăcea să insiste asupra propriei sale călătorii în patrie, dar despre Bulgaria îndeobște vorbea cu înflăcărare față de oricine. Povestea pe îndelete despre turci, care prigoneau pe conaționalii săi, despre amarul și necazurile lor, ca și despre nădejdile acestora, în fiecare cuvînt al său vibra numai gîndul concentrat asupra singurei și vechii sale pasiuni.

Între timp Bersenev se gîndea: „Aga turc și-o fi luat, poate, de la Insarov pedeapsa pentru moartea mamei și a tatălui său".

Insarov nu apucă să-și încheie vorba, cînd ușa se deschise larg și în prag se ivi Șubin.

Acesta intră în odaie cam prea dezghețat și prietenos. Bersenev, care îl cunoștea foarte bine, își dădu numaidecît seama că amicul lui avea ceva pe suflet.

— Mă recomand fără nici un marafet, începu Șubin; iar pe față îi era întipărită o expresie luminoasă și sinceră. Mă numesc Șubin. Sînt prietenul tînărului acestuia (făcu un gest spre Bersenev). Sînteți domnul Insarov, nu-i așa?

— Da, sînt Insarov.

— Atunci dați-mi mîna și să facem cunoștință. Nu știu dacă Bersenev v-a vorbit despre mine, dar mie mi-a vorbit de dumneavoastră. V-ați stabilit aici? Perfect! Să nu fiți supărat că vă privesc cu atîta atenție. Sînt sculptor de meserie și prevăd că în curînd vă voi cere permisiunea să-mi pozați pentru a vă sculpta capul.

— Capul meu vă stă la dispoziție, zise Insarov.

— Ce facem azi, hai? rosti Șubin și se așeză deodată pe un scaun scund, sprijinindu-și amîndouă mîinile pe genunchii larg desfăcuți. Andrei Petrovici, ai vreun plan pe ziua de azi? E o vreme minunată. E o mireasmă de fîn și de fragi trecuți... parc-ai bea ceai pectoral. Trebuie

să născocim vreo năzdrăvănie. Să arătăm noului locuitor al tîrgușorului Kunțovo nenumăratele sale frumusețI. („Are ceva pe suflet", se gîndea întruna Bersenev.) Ei, de ce taci, prietene Horațiu?[1] Deschide-ți gura profetică. Facem o năzdrăvănie, au ba?

— Știu eu ce planuri are Insarov? remarcă Bersenev. Avea de gînd, mi se pare, să lucreze.

Șubin se răsuci pe scaun.

— Vreți să lucrați? îl întrebă el pe un ton nazal.

— Nu, răspunse Insarov. Azi îmi pot permite să mă plimb.

— A! exclamă Șubin. Minunat! Hai, prietene Andrei Petrovici, acoperă-ți capul tău înțelept cu pălăria. Și să mergem unde ne vor duce ochii. Iar ochii noștri sînt tineri și văd departe! Știu eu o cîrciumioară infectă, unde se mănîncă oribil. Dar ne vom distra de minune. Haidem!

Peste o jumătate de ceas tustrei mergeau pe malul rîului Moscova. Insarov avea o șapcă destul de curioasă, cu clape pentru urechi, care stîrni entuziasmul cam exagerat al lui Șubin. Insarov mergea fără grabă, se uita în toate părțile, respira, vorbea și zîmbea potolit. Consacrase ziua aceasta distracției și se desfăta din plin. „Așa petrec băieții cei cuminți duminica", îi șopti Șubin lui Bersenev la ureche, însuși Șubin făcea tot felul de năzdrăvănii, alerga înainte, se oprea în atitudinea unor celebre statui și se dădea de-a dura prin iarbă. Calmul lui Insarov nu-l irita, dar îl îndemna să se schimonosească. „Ce nu te mai astîmperi, franțuzule?" căută să-l potolească de vreo două ori Bersenev. „Da, sînt franțuz, pe jumătate, îi

1. Citat inexact din tragedia shakespeariană *Hamlet* (Actul I, scena 2).

replică Şubin. Dar tu păstrează măsura între glumă şi seriozitate, cum mi-a spus mie odată un chelner." Tinerii cotiră din drum, îndepărtîndu-se de rîu, şi o luară pe o potecă, ca un cotlon îngust şi adînc, între doi pereţi de secară aurie, înaltă... Unul dintre pereţi arunca asupra lor o umbră azurie. Razele luminoase ale soarelui lunecau parcă peste vîrfurile spicelor. Ciocîrliile cîntau, prepeliţele se îngînau. Pretutindeni iarbă verde. O adiere caldă de vînt mişca, zbîrlind, frunzele şi clătina măciulia florilor.

Şi după atîtea hoinăreli, popasuri şi taclale (Şubin încercă chiar să joace „capra" cu un ţărănuş ştirb, care trecea pe acolo şi care se prăpădea de rîs din pricina năzdrăvăniilor născocite de boieri), tinerii ajunseră la cîrciumioară, „cea infectă". Sluga de acolo, niai-mai să-i răstoarne din picioare, îi servi, cu un prînz într-adevăr foarte prost gătit şi cu un fel de poşircă de dincolo de Balcani – ceea ce nu-i împiedică să se distreze din toată inima, cum prevăzuse Şubin. El însuşi se veselea mai zgomotos decît toţi, fiind de fapt cel mai puţin bine dispus. Bău în cinstea neînţelesului, dar marelui Venelin[1], ca şi în cinstea regelui bulgar Krum, Hrum sau Hrom, de pe vremea lui Adam.

— Ba a trăit în veacul al nouălea, îl corectă Insarov.

— În veacul al nouălea? izbucni Şubin. Ce fericire! Bersenev observă că Şubin – cu toate năzdrăvăniile, giumbuşlucurile şi glumele sale – parcă îl examina pe Insarov, ca şi cum l-ar fi pipăit, frămîntat de cine ştie ce tulburare, în timp ce Insarov îşi păstra, ca şi mai înainte, liniştea şi seninătatea.

1. Iuri Ivanovici Venelin (1802-1839), remarcabil cercetător al istoriei limbii şi folclorului bulgarilor

În sfîrşit, tinerii ajunseră acasă, îşi schimbară hainele şi – pentru a nu-şi călca planul stabilit în dimineaţa aceea – hotărîră să se ducă în aceeaşi seară la familia Stahov. Şubin porni fuga înainte, să le anunţe sosirea.

XII

— *Iroul* Insarov va binevoi să pice aici din moment în moment! exclamă triumfal Şubin, intrînd în salonul familiei Stahov, unde în clipa aceea se găseau numai Elena şi Zoe.

— *Wer ?* întrebă nemţeşte Zoe. Cînd era luată prin surprindere, se exprima totdeauna în limba maternă.

Elena îşi îndreptă spinarea. Şubin se uită la dînsa cu un zîmbet zglobiu pe buze. Elena se înciudă, dar nu spuse nimic.

— Aţi auzit? repetă el. Vine aici domnul Insarov.

— Am auzit, răspunse Elena. Ba am auzit şi cum l-ai prezentat. Chiar mă şi mir. Domnul Insarov nici n-a apucat să pună piciorul în casa asta, iar dumneata ai şi găsit de cuviinţă să te fandoseşti.

Şubin îşi pierdu dintr-o dată cheful.

— Ai dreptate, Elena Nikolaevna, totdeauna ai dreptate, mormăi el. Am spus-o şi eu într-o doară. Zău aşa! Toată ziua am petrecut-o cu dînsul şi îl consider un om minunat.

— Nu te-am întrebat de asta, rosti Elena, sculîndu-se în picioare.

— Domnul Insarov e tînăr? îl întrebă Zoe.

— Are o sută patruzeci şi patru de ani, răspunse îmbufnat Şubin.

Feciorul anunță sosirea celor doi prieteni. Aceștia intrară în salon. Bersenev îl prezentă pe Insarov. Elena îi invită să ia loc; se așeză și ea; iar Zoe se duse sus, ca s-o vestească pe Anna Vasilievna. Începu o discuție destul de anostă, ca la primele întrevederi. Șubin observa totul în tăcere, din colțul său, dar de fapt nici n-avea ce observa. La Elena băgă de seamă o umbră de ciudă stăpînită împotriva lui, și nimic mai mult. Se uita la Bersenev și la Insarov și, ca sculptor, compara figurile lor. Amîndoi, își zicea, nu-s niște bărbați frumoși: bulgarul are o față caracteristică, sculpturală... uite-acuma cînd cade bine lumina. Rusul, în schimb, se pretează mai mult pentru pictură – nu contează atît trăsăturile, cît expresia feței. Hm, de altfel, poți să te îndrăgostești și de unul, și de altul. Ea încă nu-l iubește pe Bersenev, dar îl va îndrăgi, conchise Șubin în sinea lui.

În sfîrșit, apăru în salon Anna Vasilievna, și convorbirea luă o turnură absolut *vilegiaturistică*, spun tipic vilegiaturistică, nu rustică. Era o discuție variată despre un mare număr de subiecte. Dar pauze scurte, destul de plictisitoare, o întrerupeau din trei în trei minute. În timpul unei astfel de pauze, Anna Vasilievna se adresă printr-un gest Zoei. Șubin înțelese sensul acestei invitații mute și făcu o mutră acră; iar Zoe se așeză la pian și cîntă, la clavir și din gură, tot repertoriul. Uvar Ivanovici se ivi în dreptul ușii, dar își jucă numai degetele și se retrase. Se servi ceaiul, pe urmă toată societatea făcu o plimbare prin livadă... Cînd se întunecă, musafirii plecară pe la casele lor.

Insarov produse într-adevăr asupra Elenei o impresie mai puțin puternică decît se așteptase, sau, mai bine zis, îi făcu o impresie cu totul deosebită de aceea la care se așteptase. Îi plăceau sinceritatea și lipsa lui de afectare. Și chipul i se

păru agreabil. Dar în genere personalitatea lui Insarov, de-o fermitate calmă și de-o comportare firească, nu se potrivea cu portretul pe care și-l alcătuise Elena din povestirile lui Bersenev. Fără să-și dea seama, ea se așteptase la ceva mai fatidic. „În definitiv, se gîndea ea, Insarov a vorbit puțin. Dar eu însămi sînt vinovată, fiindcă nu i-am pus întrebări... Să așteptăm o altă vizită... Are însă ochi expresivi, cinstiți." Simțea că el nu era omul înaintea căruia să te prosternezi, ci numai să-i întinzi prietenește mîna. Avea o nedumerire: altfel își imaginase ea pe oamenii de felul lui Insarov, adică pe „eroi". Cuvîntul acesta din urmă o făcu să se gîndească la Șubin și, cum ședea culcată în pat, se îmbujoră la față și se mînie.

— Ți-au plăcut noile dumitale cunoștințe? îl întrebă la întoarcere Bersenev pe Insarov.

— Mi-au plăcut foarte mult, răspunse Insarov, mai cu seamă fiica lor. Pare o fată bună. E frămîntată, dar de probleme înalte.

— Trebuie să-i vizităm mai des, remarcă Bersenev.

— Da, trebuie, zise Insarov și nu mai spuse nimic pînă acasă. Se închise îndată în odaia lui, dar nu stinse lumînarea pînă tîrziu după miezul nopții.

Bersenev nu apucase să citească nici o pagină din Raumer, cînd un pumn de nisip mărunt lovi cu zgomot geamul său. Tresări fără voie, deschise fereastra și dădu cu ochii de Șubin, alb ca varul.

— Neastîmpăratule! Fluture de noapte ce ești! izbucni Bersenev.

— St! îi tăie vorba Șubin. Am venit la tine pe furiș, ca Max la Agatha.[1] Trebuie să-ți spun neapărat cîteva cuvinte între patru ochi.

— Bine, intră înăuntru.

---

1. Protagoniștii operei *Freischütz* de Weber.

— Nu, nu-i nevoie, replică Şubin şi se rezemă cu coatele de pervazul ferestrei. E mai nostim aşa. Aduce mai mult a atmosferă spaniolă. Mai întîi, ţin să te felicit: acţiunile tale sînt în creştere. Extraordinarul tău personaj, ridicat de tine în slavă, a căzut la examen. Pot să ţi-o garantez. Şi ca să-ţi dovedesc obiectivitatea mea, ascultă-mă ce-ţi spun. Iată fişa personală a domnului Insarov: nici un talent, poezie „ioc", putere de muncă colosală, memorie bună, inteligenţă, nici multilaterală, nici profundă, dar aşezată şi vie; uscăţiv, dar puternic, ba are chiar şi darul vorbirii, cînd aduce în discuţie Bulgaria lui – fie vorba între noi – cît se poate de plicticoasă. Ce? Poţi spune că nu-s obiectiv? Şi încă o observaţie: n-ai să te tutuieşti cu dînsul niciodată, de altfel nimeni nu l-a tutuit nicicînd. Pe mine, ca artist, mă dispreţuieşte – lucru cu care mă mîndresc. Uscăţiv, uscăţiv, dar ne poate face praf pe toţi. E legat de pămîntul patriei sale, nu ca unii de-ai noştri care adulează poporul şi, ca nişte amfore goale[1], spun: turnaţi, cică, în noi, apă vie! În schimb şi misiunea lui e mai uşoară, mai clară: trebuie numai să-i alungi pe turci – mare filozofie! Dar toate aceste calităţi, slavă Domnului, nu plac femeilor. N-are graţie, *charme*, ceea ce avem noi...

— Ce mă amesteci şi pe mine în chestia asta? bodogăni Bersenev. De altfel, eşti greşit şi în altele...

---

1. Aluzie la teoria slavofililor, propagată cu mare fervoare în presă de M. S. Homeakov, K. S. Aksakov şi I. V. Kireevski în anii '40 ai secolului al XIX-lea, teorie potrivit căreia, drept urmare a europenizării de către Petru I a nobilimii ruse, aceasta s-a rupt de tot ce reprezintă seva strămoşească a culturii autohtone, care se mai păstrează în starea ei genuină doar în mediile ţărănimii patriarhale.

De unde ai scos-o că te detestă? Apoi cu conaţionalii săi el se tutuieşte... Ştiu asta cu siguranţă.

— Asta-i cu totul altceva! Pentru dînşii Insarov este un erou. Dar trebuie să-ţi mărturisesc că eu mi-i închipui pe eroi cu totul altfel. Eroul nu trebuie să ştie să mînuiască vorba. Eroul rage ca un taur. În schimb, se năpusteşte cu coarnele şi dărîmă zidul. El nu trebuie să ştie de ce se năpusteşte, ci trebuie numai să se năpustească. De altfel, poate în vremea noastră se cer eroi de cu totul alt calibru.

— Dar de ce te preocupă atît de mult Insarov? îl întrebă Bersenev. Nu cumva pentru asta ai şi venit, ca să-mi zugrăveşti caracterul său?

— Eu am venit aici, începu Şubin, fiindcă acasă mă cuprinsese tristeţea.

— Asta-i bună! Te pomeneşti că ai de gînd să te pui iarăşi pe plîns!

— N-ai decît să rîzi! Dar mă vezi aici, fiindcă îmi venea să-mi muşc mîinile, fiindcă mă roade disperarea, ciuda, gelozia...

— Gelozia! Pe cine eşti gelos?

— Pe tine, pe dînsul, pe toţi. Mă chinuie gîndul că, dacă aş fi înţeles-o mai înainte, dacă aş fi procedat cu cap... Dar ce să mai stricăm vorba! Ştii cum o să se termine totul? Am să rîd, am să mă maimuţăresc, am să fac pe bufonul – cum spune ea – şi la urmă o să mă spînzur.

— Nu, nu. De spînzurat, n-ai să te spînzuri, remarcă Bersenev.

— Într-o noapte ca asta, desigur, nu! Dar numai să intrăm în toamnă! Şi într-o noapte ca asta mor oamenii – însă numai de fericire. Ah, fericirea! Fiecare umbră a copacului, aşternută de-a curmezişul drumului, parcă-ţi şopteşte: „Eu ştiu unde-i fericirea... Vrei să-ţi spun?" Te-aş invita să ne plimbăm, dar tu te afli acuma sub influenţa prozei. Culcă-te şi-ţi doresc să visezi figuri geometrice! Mie însă mi se sfîşie inima. Dumneavoastră,

domnilor, dacă vedeţi un om rîzînd, credeţi că nu mai poate de bine... îi puteţi chiar dovedi că se contrazice pe el însuşi şi deci nu suferă... Ia duceţi-vă încolo!

Şubin plecă repede de la fereastră. „Annuşka!" dădu să strige Bersenev în urma lui, dar se stăpîni. Şubin era într-adevăr desfigurat. Peste cîteva clipe Bersenev parcă deslusi nişte hohote de plîns: se sculă în picioare şi deschise larg fereastra. Era o linişte adîncă. Numai de departe se înfiripa cîntecul *Stepa Mozdokului* pe care îl zicea tărăgănat pesemne un ţăran drumeţ.

XIII

În primele două săptămîni după mutarea lui Insarov în apropiere de Kunţovo, acesta nu vizită decît de patru-cinci ori familia Stahov. Bersenev se ducea la ei din două în două zile. Elena se bucura totdeauna de sosirea lui şi între dînşii se lega îndeobşte o convorbire interesantă, plină de vioiciune; totuşi cînd se întorcea acasă, avea adeseori o figură tristă. Şubin aproape nu se mai arăta; lucra cu înfrigurare. Se zăvora în camera lui şi apărea cîteodată în bluză, mînjit de lut din cap pînă-n picioare, sau îşi petrecea zilele la Moscova, unde îşi avea atelierul; acolo veneau modelele lui, sculptori italieni, profesori şi prietenii săi. Elena nu stătuse niciodată de vorbă cu Insarov aşa cum ar fi vrut. În absenţa lui, se pregătea să-i pună o mulţime de întrebări. Dar cînd sosea el, îi era nu ştiu cum să-şi pună planul în aplicare, însuşi calmul lui Insarov o fîstîcea. I se părea că n-avea dreptul să insiste să i se destăinuiască şi se hotăra să mai aştepte. Totuşi, Elena simţea că

omul acesta o atrăgea din ce în ce mai mult, oricît de neînsemnat ar fi fost schimbul de păreri dintre dînşii. Nu se întîmplase să rămînă vreodată singuri. Dar pentru a te apropia sufleteşte de un om, trebuie să discuţi cu el măcar o dată între patru ochi. Vorbea îndelung despre dînsul cu Bersenev care îşi dădea seama că imaginaţia Elenei era dominată de Insarov şi se bucura că prietenul său nu se compromisese, cum susţinea Şubin. Îi povestea cu înflăcărare, pînă în cele mai mici amănunte, tot ce ştia despre dînsul. (Adeseori, cînd vrem să cîştigăm simpatia cuiva, înălţăm în slava cerului pe prietenii noştri, fără să bănuim – de cele mai multe ori – că ne aducem laudă nouă înşine.) Şi numai cîteodată, cînd se îmbujorau uşor obrajii palizi ai Elenei, iar ochii săi, larg deschişi, se umpleau de lumină – tristeţea aceea neliniştitoare, încercată cîndva de Bersenev, îi strîngea inima.

Într-un rînd, Bersenev veni la familia Stahov la o oră neobişnuită – cam pe la unsprezece dimineaţa. Elena îl întîmpină în salon.

— Închipuiţi-vă, începu el cu un zîmbet forţat, Insarov al nostru a dispărut.

— Cum a dispărut? întrebă Elena.

— A intrat ca-n pămînt. Alaltăieri seara a plecat undeva, şi de atunci nu s-a mai întors.

— Nu ţi-a spus unde pleacă?

— Nu.

Elena se lăsă pe un scaun.

— A plecat, probabil, la Moscova, spuse ea, silindu-se să pară indiferentă şi mirîndu-se în acelaşi timp că se sileşte a fi indiferentă.

— Nu cred, replică Bersenev. N-a plecat singur.

— Atunci cu cine?

— Alaltăieri, înaintea prînzului, au venit la dînsul doi oameni, probabil conaţionali.

— Bulgari? De unde ai dedus asta?

— Fiindcă, din cîte am putut auzi, vorbeau o limbă pe care n-o cunosc, o limbă slavă... Şi cînd mă gîndesc că dumneata, Elena Nikolaevna, spuneai că Insarov nu-i destul de misterios. Ce ar putea fi mai tainic decît vizita asta? Închipuie-ţi: cei doi au intrat la dînsul şi unde au început să răcnească, să se certe, atît de sălbatic şi cu atîta răutate... Dar răcnea şi el.

— Şi el?

— Şi el. Răcnea la ei. Ei parcă se plîngeau unul de celălalt. Şi să-i fi văzut numai pe aceşti vizitatori! Chipuri oacheşe, cu pometii ascuţiţi, inexpresive, cu nasuri coroiate, oameni trecuţi de patruzeci de ani, prost îmbrăcaţi, plini de praf, transpiraţi, păreau nişte meşteşugari, ca înfăţişare – adică nici meseriaşi, nici domni... Naiba ştie ce fel de oameni or fi!

— Şi a plecat cu dînşii?

— Da, cu dînşii. I-a ospătat, şi au plecat cu toţii împreună. Gazda mi-a spus că cei doi au mîncat un castron întreg de caşă. Înfulecau care mai de care – povestea ea – curat ca nişte lupi hămesiţi.

Elena schiţă un zîmbet.

— O să vezi, rosti ea, că totul se va termina într-un mod foarte prozaic.

— Să dea Dumnezeu! Numai că ai întrebuinţat un cuvînt nepotrivit. În toată atitudinea lui Insarov nu-i nimic prozaic, deşi Şubin susţine...

— Şubin! îl întrerupse Elena, săltîndu-şi uşor un umăr. Recunoaşte însă că aceste două persoane care înfulecau caşă...

— Dar şi Temistocle a mîncat în ajunul luptei de la Salamina, remarcă Bersenev, cu un surîs pe buze.

— Aşa-i! în schimb a doua zi a avut loc lupta. Totuşi dă-mi de ştire cînd se va întoarce, adăugă Elena şi încercă să schimbe vorba; dar conversaţia lîncezea.

Își făcu apariția Zoe, care umbla prin odaie în vîrful picioarelor – semn că Anna Vasilievna încă nu se trezise. Bersenev plecă.

În aceeași zi, pe seară, Elena primi de la dînsul un bilețel, în care scria:

„S-a întors, ars de soare, colbăit pînă la sprîncene. Nu știu nici de ce a plecat și nici unde a fost. Poate vei afla dumneata".

— Poate vei afla dumneata! șopti Elena. Dar parcă el îmi spune ceva?

XIV

În ziua următoare, pe la ceasurile două, Elena se afla în livadă lîngă un mic cotlon, unde îngrijea doi căței de curte. (Grădinarul îi găsise lepădați sub un gard și îi adusese domnișoarei, căci spălătoresele îi spuseseră că duduia avea milă de orice animal, și chiar de fiare. Nu-și greși socotelile. Elena îi dădu douăzeci și cinci de copeici.) Ea cercetă cotlonul. Se convinse de cotei că erau vii și sănătoși și că li se așternuseră paie proaspete. Cînd se întoarse, abia își stăpîni o exclamație: Insarov, singur, venea pe alee în întîmpinarea ei.

— Ziua bună, rosti el apropiindu-se de dînsa și scoțîndu-și șapca din cap. Elena văzu că, într-adevăr, se înnegrise mult în ultimele trei zile. Voiam să vin aici împreună cu Andrei Petrovici, care nu știu de ce a întîrziat. Atunci am pornit-o singur, în casă la dumneavoastră nu-i nimeni. Toți dorm sau au ieșit la plimbare. De aceea am venit aici.

— Parcă vă cereți scuze, răspunse Elena. N-are rost. Sîntem cu toții foarte bucuroși să vă vedem la noi... Să ne așezăm pe banca asta, la umbră.

Ea se aşeză. Insarov luă loc alături.

— Mi se pare că zilele acestea n-aţi fost acasă, începu Elena.

— Da, răspunse el. Am fost plecat... V-a spus Andrei Petrovici?

Insarov se uită la dînsa, zîmbi şi începu să-şi învîrtească şapca în mîini. Cînd zîmbea, clipea repede din ochi şi îşi ţuguia buzele – ceea ce-i dădea un aer de-o mare blîndeţe.

— Andrei Petrovici a adăugat, probabil, că am plecat cu nişte persoane... oribile, rosti el, continuînd să zîmbească.

Elena se fîstîci puţin, dar numaidecît îşi dădu seama că lui Insarov nu trebuie să-i ascunzi niciodată nimic.

— Da, răspunse ea cu un ton hotărît.

— Ce idee v-aţi făcut despre mine? o întrebă brusc Insarov.

Elena îşi ridică ochii spre el.

— Mi-am zis... rosti ea: mi-am zis că dumneavoastră ştiţi totdeauna ce trebuie să faceţi şi că nu sînteţi în stare să săvîrşiţi nimic rău.

— Vă mulţumesc pentru asta. După cum vedeţi, Elena Nikolaevna, începu el, aşezîndu-se cu încredere mai aproape de dînsa, compatrioţii noştri formează aici o mică familie... printre dînşii sînt şi oameni fără prea multă carte, dar devotaţi din tot sufletul cauzei comune. Din nenorocire nu-i chip să scapi fără ceartă. Cum toţi mă ştiu şi au încredere în mine, m-au chemat să le descurc o neînţelegere. Şi m-am dus.

— Departe de aici?

— Am făcut şaizeci de verste pînă în tîrguşorul Troiţki. Acolo, lîngă mănăstire, locuiesc conaţionali de-ai noştri. Cel puţin bine că nu m-am zbătut degeaba. Am pus lucrurile la cale.

— Şi a fost greu?

— Greu. Unul mai cu seamă se încăpăţînase. Nu voia să restituie banii.

— Cum? Cearta a fost provocată de bani?

— Da. Şi încă de-o sumă mică. Dar ce-aţi crezut?

— Şi pentru asemenea fleacuri să călătoreşti şaizeci de verste? Ba aţi mai şi pierdut trei zile?

— Nu pot fi fleacuri nişte chestiuni în care sînt implicaţi compatrioţi de-ai tăi. E păcat să le refuzi sprijinul. După cîte văd, dumneavoastră nici căţeilor nu le refuzaţi ajutorul – şi vă admir pentru asta. Nu-i nici o pagubă că mi-am pierdut eu vremea; o recîştig mai tîrziu. Timpul nu ne aparţine nouă.

— Dar cui?

— Tuturor care au nevoie de noi. V-am povestit toate acestea, aşa, fără nici o rînduială, fiindcă pun preţ pe părerea dumneavoastră, îmi închipui că Andrei Petrovici v-a surprins prin spusele lui!

— Puneţi preţ pe părerea mea? îl întrebă Elena cu jumătate de gură. De ce?

Insarov zîmbi din nou.

— Fiindcă sînteţi o persoană cu inimă bună, nu o aristocrată, asta-i totul...

Se lăsă o scurtă tăcere.

— Dmitri Nikanorovici, zise Elena, ştiţi că astăzi pentru prima oară sînteţi aşa de sincer faţă de mine?

— Cum aşa? Mi se pare că totdeauna v-am spus toate gîndurile mele.

— Nu, asta-i pentru întîia dată, şi sînt foarte bucuroasă. Aş vrea şi eu să fiu sinceră cu dumneavoastră. Se poate?

Insarov izbucni în rîs şi spuse:

— Se poate.

— Vă previn că sînt o persoană foarte curioasă.

— Nu-i nimic, vorbiţi.

— Andrei Petrovici mi-a povestit multe lucruri despre viaţa şi tinereţea dumneavoastră. Cunosc

o împrejurare, o împrejurare groaznică... Ştiu că după aceea aţi făcut o călătorie în patrie... Să nu-mi răspundeţi, pentru numele lui Dumnezeu, dacă întrebarea mea vă va părea indiscretă; dar mă urmăreşte un gînd... Spuneţi-mi, v-aţi întîlnit cu omul acela...

Elenei i se tăie respiraţia. Îi era şi ruşine, şi teamă de îndrăzneala ei. Insarov se uită stăruitor la dînsa, mijindu-şi uşor ochii şi atingîndu-şi cu degetele bărbia.

— Elena Nikolaevna, începu el, în cele din urmă, mai încet decît de obicei, ceea ce aproape o înspăimîntă pe Elena, îmi dau seama la ce om faceţi aluzie. Nu, nu m-am întîlnit cu dînsul, slavă Domnului! Nici nu l-am căutat. Şi nu l-am căutat, nu fiindcă nu m-aş fi simţit îndreptăţit să-l omor. L-aş fi ucis foarte liniştit. Ci fiindcă n-are ce căuta aici răzbunarea personală, cînd cauza pretinde o revanşă populară, comună... ba nici cuvîntul acesta nu-i potrivit... cînd este în joc cauza eliberării poporului. Una ar împiedica-o pe cealaltă. La timpul său, şi ea se va putea realiza, o să-i vină vremea, repetă el, clătinînd din cap.

Elena îl privi pieziş.

— Tare mult vă mai iubiţi patria! rosti cu timiditate.

— Asta încă nu se ştie, răspunse el. Cînd cineva dintre noi va muri pentru patrie, acela înseamnă că a iubit-o cu adevărat.

— Dacă dumneavoastră aţi fi lipsit de posibilitatea de a vă întoarce în Bulgaria, urmă Elena, v-ar veni foarte greu să locuiţi în Rusia?

Insarov îşi lăsă ochii în pămînt.

— Cred că n-aş putea suporta lovitura asta, rosti el.

— Spuneţi-mi, reluă iarăşi Elena, e greu de învăţat limba bulgară?

— Deloc! E ruşinos pentru un rus să nu ştie bulgăreşte. Rusul trebuie să cunoască toate limbile slave. Dacă vreţi, vă pot aduce cărţi bulgăreşti. Veţi vedea ce lesne e. Ce cîntece avem! La fel de frumoase ca cele sîrbeşti. Dar ştiţi ce, am să vă traduc unul din ele! În el este vorba despre... Cunoaşteţi cît de cît istoria noastră?

— Nu, nu ştiu nimic, răspunse Elena.

— Bine, am să vă aduc o cărţulie. Veţi afla în ea măcar faptele cele mai importante. Şi acum ascultaţi cîntecul... Ba mai bine vă aduc traducerea scrisă. Sînt sigur că ne veţi iubi. Doar iubiţi pe toţi prigoniţii. Dacă aţi şti ce bogate sînt meleagurile ţării noastre! Şi cum o mai calcă în picioare, cum o mai sfîşie! izbucni el făcînd un gest de revoltă cu mîna, iar faţa i se posomorî. Ne-au luat tot, absolut tot ce aveam: bisericile noastre, drepturile noastre, pămînturile noastre. Păgînii de turci ne mînă din urmă ca pe-o cireadă de vite şi ne măcelăresc...

— Dmitri Nikanorovici! exclamă Elena.

El se opri.

— Iertaţi-mă! Despre toate acestea nu pot vorbi cu sînge rece. Dar nu m-aţi întrebat adineauri dacă-mi iubesc patria? Ce altceva poţi iubi pe pămînt? Ce nu se poate înlocui? Ce-i mai presus de toate îndoielile? În ce trebuie neapărat să crezi, după Dumnezeu? Iar cînd patria asta are nevoie de tine... Luaţi aminte că ultimul ţăran, ultimul cerşetor din Bulgaria şi cu mine dorim unul şi acelaşi lucru. Toţi avem acelaşi ţel. Vă daţi seama ce încredere şi ce forţă ne insuflă convingerea asta?

Insarov tăcu un moment şi începu iarăşi să vorbească despre Bulgaria. Elena îl asculta cu o atenţie mistuitoare, profundă, gravă. Cînd tăcu el, ea îl mai întrebă o dată:

— Vasăzică, pentru nimic în lume n-aţi rămîne în Rusia?

Iar cînd plecă Insarov, Elena privi lung în urma lui. Din ziua aceea deveni pentru dînsa cu totul alt om. Cel pe care-l conducea la plecare nu mai era acelaşi om pe care îl întîmpinase cu două ceasuri mai înainte.

După aceea, Insarov începu să vină din ce în ce mai des la familia Stahov, iar Bersenev, din ce în ce mai rar. Între cei doi prieteni se strecură ceva straniu. Amîndoi o simţeau, dar n-o puteau numi şi se temeau să şi-o lămurească. Aşa trecu o lună.

XV

Annei Vasilievna îi plăcea să stea acasă, după cum a aflat mai de mult cititorul. Uneori însă, cu totul pe neaşteptate, îi venea o dorinţă irezistibilă să facă ceva neobişnuit, de pildă o încîntătoare *partie de plaisir*[1] ... şi cu cît era mai anevoioasă această *partie de plaisir*, cu cît cerea mai multe pregătiri şi osteneli, cu cît însăşi Anna Vasilievna trebuia să se agite mai intens – cu atîta îi făcea o mai mare plăcere. Dacă îi venea toana asta în timpul iernii, dădea dispoziţii să se reţină la teatru două-trei loji una lîngă alta, invita pe toţi bunii cunoscuţi şi se ducea la spectacol, ba chiar şi la baluri mascate. De era vară, pleca afară din oraş, undeva cît mai departe. A doua zi însă se plîngea de migrenă, gemea tot timpul şi nu se scula din pat; dar peste o lună-două iarăşi îi venea poftă de ceva „extraordinar". Aşa s-au petrecut lucrurile şi acum. Cineva pomeni în faţa ei despre frumuseţile Ţariţînului. Atunci Anna Vasilievna

1. O petrecere improvizată (*fr.*).

anunţă că, peste trei zile, are de gînd să plece la Ţariţîno. Toată casa a intrat în alarmă. Un curier special a fost trimis în grabă la Moscova după Nikolai Artemievici. Îl însoţea vechilul pentru cumpărături de vin, pateuri şi fel de fel de provizii. Şubin primi dispoziţia de a tocmi o căleaşcă (o singură caretă nu era de ajuns) şi să pregătească caii de poştă trebuitori. Valetul trase de două ori cîte o fugă la Bersenev şi la Insarov, ducîndu-le invitaţii – scrise întîi în rusește şi pe urmă în limba franceză de către Zoe. Însăşi Anna Vasilievna se ocupă de toaletele pentru voiaj ale domnişoarelor. Dar această *partie de plaisir* era cît pe ce să dea greş. Nikolai Artemievici sosi de la Moscova într-o dispoziţie sufletească acră, răuvoitoare şi ostilă (încă nu se împăcase cu Avgustina Hristianovna) şi, aflînd cum stăteau lucrurile, declară ritos că nu vrea să plece, căci e o neghiobie să te vînturi pe drumuri de la Kunţovo la Moscova, de la Moscova la Ţariţîno, de la Ţariţîno iar la Moscova şi de la Moscova din nou la Kunţovo. Şi, în definitiv, adăugă el, aş pleca numai în cazul cînd mi s-ar demonstra în prealabil că într-un oarecare punct al globului terestru este mult mai vesel decît în alt punct. Nimeni nu-i putu dovedi, bineînţeles, acest lucru şi Anna Vasilievna, în lipsa unui cavaler serios, era gata să renunţe la proiectata *partie de plaisir*; dar îşi aduse aminte de Uvar Ivanovici şi în disperare trimise pe cineva să-l cheme din camera lui, zicîndu-şi: „Cel ce se îneacă se agaţă şi de un fir de pai". Uvar Ivanovici fu trezit, coborî la parter, ascultă în tăcere propunerea Annei Vasilievna, jucă din degete şi, spre surprinderea tuturora, primi invitaţia. Anna Vasilievna îl sărută pe obraz, spunîndu-i: „Drăguţule!" Iar Nikolai Artemievici zîmbi dispreţuitor şi exclamă: *Quelle bourde!*[1]

1. Ce absurditate (*fr.*).

(Îi plăcea să întrebuinţeze la diferite ocazii cuvinte „şic", franţuzeşti.) A doua zi dimineaţa pe la orele şapte, careta şi caleaşca – încărcate pînă la refuz – ieşiră din curtea Stahovilor. În caretă luaseră loc stăpîna, domnişoarele, jupîneasa şi Bersenev. Insarov se urcă pe capră. Iar în caleaşcă şedeau Uvar Ivanovici şi Şubin. Însuşi Uvar Ivanovici, printr-un semn cu degetul, îl invită la dînsul pe Şubin ; ştia că sculptorul îl va tachina tot drumul, totuşi „stihia autohtonă" şi tînărul artist erau uniţi printr-o stranie legătură şi printr-o sinceritate agresivă. De altfel, de rîndul acesta, Şubin îl lăsă în pace pe prietenul său burtos. Era taciturn, distrat şi blajin..

Soarele era sus de tot în azurul fără nori, cînd echipajele se apropiară de ruinele mohorîte şi înfiorătoare, chiar şi în miez de zi, ale castelului de la Ţariţîno[1]. Întreaga societate coborî pe iarbă şi se îndreptă spre parc. Înainte mergeau Elena, Zoe şi Insarov. După dînşii Anna Vasilievna, cu o expresie de deplină fericire pe faţă, păşea de braţ cu Uvar Ivanovici, care gîfîia, legănîndu-se. Noua pălărie de pai îi strîngea fruntea, cizmele îi ardeau picioarele, totuşi şi el se simţea bine. Şubin şi Bersenev încheiau alaiul.

— Noi am rămas în rezervă, dragă, ca nişte veterani, şopti Şubin lui Bersenev. Acolo-i stăpînă Bulgaria, adăugă el, arătînd din sprîncene spre Elena.

Era o vreme minunată. De jur împrejur – numai flori, zumzet şi cîntec. În depărtare scînteiau apele lacurilor. Un sentiment senin de sărbătoare îţi cuprindea sufletul. „Vai, ce bine-i !" repeta mereu

1. Este vorba de un castel de dimensiuni impresionante, a cărui construcţie, începută din ordinul împărătesei Ecaterina a II-a, a fost ulterior abandonată şi lăsată-n paragină.

Anna Vasilievna. Uvar Ivanovici scutura afirmativ din cap drept răspuns la entuziastele ei exclamaţii, ba o dată rosti chiar: „Nimic de zis!" Elena schimba din cînd în cînd cîte un cuvînt cu Insarov. Zoe îşi ţinea cu două degete borurile late ale pălăriei. Scotea cochet de sub poalele rochiei roz de batist micile-i picioruşe, încălţate în botine gri-deschis cu vîrfuri rotunde şi arunca priviri, cînd într-o parte, cînd îndărăt...

— Ehei! exclamă deodată Şubin, cu jumătate de gură. Zoe Nikitişna nu se mai satură privind îndărăt. Ia să mă duc la dînsa. Elena Nikolaevna pe mine acum mă dispreţuieşte, iar pe tine, Andrei Petrovici, te stimează... ceea ce-i totuna. Mă duc, destul am lîncezit. Pe tine, dragă prietene, te sfătuiesc să te ocupi de botanică: în situaţia ta, ăsta-i cel mai bun lucru pe care l-ai putea născoci. Îţi foloseşte şi din punct de vedere ştiinţific. Adio!

Şubin alergă la Zoe, îi oferi braţul şi, rostind: *„Ihre Hand, Madame"* [1], îi şi apucă mîna şi amîndoi porniră înainte. Elena se opri, îl chemă pe Bersenev, îi luă de asemeni braţul, continuînd însă să stea de vorbă cu Insarov. Îl întreba cum se spune în limba lui: lăcrămioare, arţar, stejar, tei... („Bulgaria!" îşi zise bietul Andrei Petrovici.)

Deodată, din faţă se auzi un strigăt. Toţi îşi ridicară capul. Tabachera lui Şubin zbură într-un tufiş, aruncată de Zoe. „Acuşi o să mă socotesc eu cu dumneata!" exclamă el, se tîrî prin tufiş, găsi tabachera şi se întoarse iar la Zoe. Dar nu se apropie bine de dînsa, că tabachera îi şi zbură din nou: de astă dată peste drum. De cinci ori se repetă năzbîtia asta. El izbucnea în hohote de rîs şi o ameninţa. Iar Zoe zîmbea doar în tăcere şi se răsfăţa, ca o pisicuţă. În sfîrşit, el îi prinse degetele

1. Mîna dumneavoastră, doamnă (*germ.*).

şi i le strînse aşa de tare, că ea scoase un ţipăt; iar după aceea suflă îndelung peste degetele sale, chipurile supărată, în vreme ce Şubin îi fredona ceva la ureche.

— Tinereţe jucăuşă! remarcă vesel Anna Vasilievna, adresîndu-se lui Uvar Ivanovici, care îşi juca din nou degetele.

— Ce zici de Zoe Nikitişna? se întoarse Bersenev către Elena.

— Dar de Şubin? îi răspunse ea.

Între timp societatea se îndrepta spre pavilionul cunoscut sub numele de „Milovidovaia", ca să admire priveliştea lacurilor din preajma Ţariţînului. Ele se ţineau lanţ cale de cîteva verste, îndărătul lor se întindeau păduri întunecate. Iarba care acoperea coasta dealului de pe marginea lacului cel mare îşi reflecta în apă verdele-aprins, de smarald. Nicăieri, chiar la maluri, nu tresărea vreun val. Nu se zărea nicăieri nici un fulg alb de spumă. Pe întinderea netedă a apei nu se înfiorau nici măcar creţuri. Părea că o masă închegată de sticlă topită, grea şi limpede, zăcea într-un cazan uriaş, în fundul căruia se reflecta cerul. Iar pletele copacilor încremeniţi se răsfrîngeau în străveziul ei sîn. Toţi, îndelung şi în tăcere, admirau priveliştea. Chiar Şubin amuţi, chiar Zoe căzu pe gînduri. În sfîrşit, societatea, într-un singur glas, îşi exprimă dorinţa de a face o plimbare pe apă. Şubin, Insarov şi Bersenev se aruncară la întrecere în căutare. Găsiră o barcă mare, vopsită... Descoperiră doi vîslaşi şi chemară doamnele, care veniră neîntîrziat. Uvar Ivanovici păşea prudent în urma lor. Pînă să intre el în barcă şi să se aşeze, lumea murea de rîs. „Zău, boierule, ai putea să ne şi scufunzi", făcu unul dintre vîslaşi – un flăcău cîrn, îmbrăcat cu o cămaşă ca floarea de siminichie. „Haide, hai, nătărăule!" articula Uvar

Ivanovici. Barca se desprinse de mal. Tinerii puseră mîna pe lopeţi, dar numai Insarov ştia să vîslească. Şubin propuse să-i zică în cor un cîntec rusesc, şi el însuşi începu: *În jos pe Volga...* Bersenev, Zoe şi chiar Anna Vasilievna se grăbiră să-i ţină isonul (Insarov nu ştia să cînte). Ieşi însă o harababură. La al treilea vers cîntăreţii se încurcară. Numai Bersenev încercă să continue cu vocea lui de bas: *Nu se vede-n val nimic.* Dar şi acesta se împotmoli curînd. Vîslaşii îşi făceau cu ochiul şi zîmbeau în tăcere. Şubin se întoarse către dînşii: „Ce? Vă închipuiţi că boierii nu ştiu să cînte?" Flăcăul cu cămaşa ca siminichia clătină doar din cap. „Aşteaptă, cîrnule, se oţărî Şubin, îţi arătăm noi ce putem. Zoe Nikitişna, cîntă-ne: *Le lac* de Niedermeyer! Nu mai vîsliţi!" Lopeţile ude se ridicară în văzduh, ca nişte aripi, şi se opriră lăsînd să cadă stropi grei în apa lacului. Barca mai pluti puţin şi îşi încetă mersul, legănîndu-se ca o lebădă pe apă. Zoe făcea nazuri.

„Allons![1] o îndemnă blînd Anna Vasilievna... Tînăra îşi scoase pălăria şi începu să cînte: *„O, lac, l'année à peine a fini sa carrière..."*[2]

Vocea ei uşoară şi pură luneca parcă pe oglinda lacului. Fiecare cuvînt trezea un ecou departe, în păduri. Părea că altcineva cînta acolo cu glas limpede şi tainic, dar nu omenesc, ci ca şi cum ar fi venit de pe alt tărîm. Cînd isprăvi Zoe cîntecul, un „bravo" răsunător izbucni dintr-un pavilion de pe mal şi de acolo se năpusti un grup de nemţi, îmbujoraţi la faţă, veniţi şi ei la picnic la Ţariţîno.

---

1. Haide (*fr.*).
2. *O, lacule! De-abia îşi încheie anul cursa* (*fr.*). Romanţă a compozitorului francez Louis Niedermeyer (1802-1861), pe versurile poeziei *Le lac* de Alphonse de Lamartine.

Unii dintr-înşii erau fără haină, fără cravată, chiar fără vestă, şi răcneau : „bis !" cu atîta frenezie, încît Anna Vasilievna dădu poruncă băieţilor să vîslească mai repede spre celălalt capăt al lacului. Dar mai înainte ca barca să fi tras la mal, Uvar Ivanovici izbuti iarăşi să stîrnească uimirea celor din grupul său. Observînd că, într-o anumită parte a pădurii, fiecare cuvînt este repetat foarte limpede de ecou, el începu deodată să strige ca pitpalacul. Mai întîi toţi tresăriră de uimire, apoi simţiră o mare plăcere, mai ales că Uvar Ivanovici imita perfect cîntecul păsării, încurajat de succes, el încercă să miaune ; dar mieunatul nu-i reuşi. Mai făcu încă o dată ca pitpalacul, privi satisfăcut pe cei din juru-i şi tăcu. Şubin se repezi la dînsul şi-l sărută. Dar bătrînul îl respinse. Barca tocmai trase la mal şi tot grupul coborî pe uscat.

Între timp vizitiul, feciorul şi jupîneasa aduseră din caretă coşurile cu provizii şi pregătiră prînzul pe iarbă sub bătrînii tei. Toţi se aşezară în jurul feţei de masă şi făcură cinste pateurilor, ca şi celorlalte bunătăţi. Pofta tuturor era excelentă. Iar Anna Vasilievna îi îmbia mereu pe oaspeţi, îndemnîndu-i să mănînce cît mai mult. Îi asigura că, la aer curat, mîncarea îi priieşte mult mai bine omului. Se adresa cu asemenea poveţe pînă şi lui Uvar Ivanovici. „Să n-aveţi nici o grijă !" mormăia el cu gura plină. Ea repeta întruna : „Bine că ne-a învrednicit Dumnezeu de-o zi minunată ca asta !" Era de nerecunoscut, întinerise cu douăzeci de ani. Bersenev îi mărturisi asta. „He-hei ! răspunse ea. Fost-am cînd am fost şi eu cineva, pe vremea mea! Pe-atunci băteam zece fete tinere !" Şubin se dădu pe lîngă Zoe şi îi turna mereu vin ; ea refuza, dar el o îmbia întruna şi, în cele din urmă, dădea singur peste cap paharul, umplîndu-i altul la loc. Îi mai spunea că ar vrea să-şi culce capul

pe genunchii ei. Dar ea nu vru pentru nimic în lume să-i îngăduie „o atît de mare intimitate". Elena părea cea mai serioasă dintre toţi, dar în inima ei se cuibărise o linişte minunată, cum de mult nu mai încercase. Se simţea nemărginit de bună şi ar fi vrut să-l aibă în preajmă nu numai pe Insarov, ci şi pe Bersenev... Andrei Petrovici îşi dădea seama nedesluşit ce însemna asta şi ofta pe ascuns.

Orele zburau : se apropia seara. Anna Vasilievna se alarmă deodată. „Vai, Doamne-Doamne, ce tîrziu s-a făcut ! zise ea. Am mîncat, am băut, oameni buni ! E timpul să ne ducem acasă." Începu să se agite, şi după ea toţi ceilalţi. Se sculară şi porniră spre castel, unde se aflau echipajele. Trecînd pe lîngă lacuri, grupul se opri ca să admire pentru ultima oară priveliştea Ţariţînului.

Pretutindeni se împurpurau culorile vii ale apusului. Cerul se îmbujorase. Frunzele străluceau în apa jucăuşă, sub înfiorarea vîntului care se stîrnise. Scapără în depărtare aurul topit al iazurilor. Turnuleţele şi pavilioanele roşcate, răspîndite ici-colo prin parc, îşi săgetau acoperişurile din verdeaţa întunecată a copacilor. „Adio, Ţariţîno, nu vom uita niciodată excursia de astăzi !" rosti Anna Vasilievna... Dar în acelaşi moment, ca o confirmare a ultimelor sale cuvinte, se petrecu o întîmplare stranie care, într-adevăr, nu se putea uita curînd.

Iată ce a fost. Abia apucă Anna Vasilievna să trimită Ţariţînului ultimul său salut de rămas-bun, cînd izbucniră dintr-o dată, la cîţiva paşi de dînsa, de după o tufă înaltă de liliac, nişte exclamaţii confuze, hohote şi strigăte... şi o ceată întreagă de bărbaţi zbîrliţi, aceiaşi amatori de muzică care o aplaudaseră pe Zoe, se năpusti pe cărare. Domnii amatori păreau ameţiţi de-a binelea. Se opriră

cînd văzură doamnele. Dar unul dintr-înşii, o matahală de bărbat, cu grumaz de taur şi cu ochii injectaţi, se desprinse de tovarăşii săi şi se apropie, legănîndu-se şi salutînd stîngaci, de Anna Vasilievna, încremenită de spaimă.

— *Bonjour; madame,* rosti el cu o voce răguşită, ce mai faceţi?

Anna Vasilievna se dădu un pas îndărăt.

— Şi de ce tumneavoastră, urmă uriaşul într-o rusească stricată, n-aţi vrut cîntat bis, cînd banda noastră strigat bis şi bravo?

— Da, da, de ce? răsună în grupul prietenilor săi. Insarov dădu să facă un pas înainte; dar Şubin îl opri, ocrotind-o pe Anna Vasilievna, şi îi vorbi:

— Daţi-mi voie, stimabile domn necunoscut, să-mi exprim profunda nedumerire pe care o stîrniţi în noi toţi prin purtarea dumneavoastră. După cît îmi pot da seama, dumneavoastră faceţi parte din ramura saxonă a seminţiei caucaziene. Prin urmare, avem dreptul să presupunem că cunoaşteţi regulile de politeţe în societate; totuşi dumneavoastră v-aţi adresat unei doamne, căreia nu i-aţi fost prezentat. Vă asigur că în alte împrejurări aş fi fost bucuros să mă împrietenesc cu dumneavoastră, fiindcă observ la dumneavoastră o atare dezvoltare fenomenală a muşchilor: biceps, triceps şi deltoideus, că eu, ca sculptor, aş fi fost negrăit de ferice să vă am drept model. Însă, de data asta, vă rog să ne lăsaţi în pace!

„Stimabilul domn necunoscut" ascultă alocuţiunea lui Şubin, întorcînd cu dispreţ capul într-o parte şi punîndu-şi mîinile în sold.

— Eu nu înţeles nimic ce vorbit, rosti el în cele din urmă. Poate mă credeţi cizmar sau maistru de ceasornicărie. E-hei! Eu ofiţir, funcţionar, asta-i!

— Nu mă îndoiesc deloc... începu Şubin.

— Eu însă, urmă necunoscutul îndepărtîndu-l cu puternica lui mînă, ca şi cum ar fi dat la o parte o creangă din drum, iată ce am de zis : de ce nu cîntat bis, cînd noi strigat bis? Iar acum eu plec numaidecît, dar trebuie ca *Fräulein* asta... nu asta *madame*... de ea n-am nevoie... asta sau cealaltă (le arătă pe Elena şi pe Zoe) dai la mine *einen Kuss*[1], cum spunem noi nemţeşte, un pusi mic, nu-i aşa? Asta nu mare lucru!

— Da, *einen Kuss*, asta nu mare lucru, răsună iar din rîndurile prietenilor săi.

— *Ih ! der Sakramenter !*[2] rosti, înecîndu-se de rîs, un neamţ beat criţă.

Zoe se agăţă de braţul lui Insarov. Dar el se smulse din strînsoarea ei şi ieşi înainte, drept în faţa uriaşului obraznic.

— Fiţi bun şi luaţi-o din loc! îi spuse Insarov cu o voce scăzută, dar tăioasă.

Neamţul izbucni în hohote grosolane de rîs.

— Cum s-o iau din loc? Ştii că asta place la mine! Ce, nu pot şi eu petrec? Auzi, s-o iau din loc! De ce iau din loc?

— Fiindcă ai îndrăznit s-o superi pe doamna, rosti Insarov şi se făcu brusc alb ca varul. Fiindcă eşti beat.

— Cum? Eu, beat? Auzit asta? *Hören sie das, Herr Provisor ?*[3] Eu ofiţir, iar el are îndrăzneala... Cer *Satisfaction. Einen Kuss will ich*[4].

— Dacă mai îndrăzneşti să faci un pas... începu Insarov.

— Ei? Ce să fie atunci?

— Am să te arunc în apă.

---

1. O sărutare (*germ.*).
2. Ah, afurisitul (*germ.*).
3. Auziţi, domnule intendent (*germ.*).
4. Vreau o sărutare (*germ.*).

— În apă? *Herr Je!*[1] Numai atît? Hai, să vedem, foarte interesant, în apă...

Domnul ofiţir ridică mîinile şi se avîntă spre Insarov, dar în aceeaşi clipită se petrecu ceva extraordinar: neamţul icni, trunchiul său uriaş se clătină şi se ridică de la pămînt, picioarele i se bălăbăniră în aer, şi înainte ca doamnele să fi apucat a scoate vreo exclamaţie, înainte ca cineva să fi putut înţelege ce se petrece, domnul ofiţir, cît era de mătăhălos, bîldîbîc! bufni greoi, cu un plescăit, în iaz şi se mistui pe loc sub apa care făcea bulbuci.

— Vai! dădură doamnele un singur ţipăt în cor.

— *Mein Gott!*[2] se auzi din tabăra adversă.

Trecu ca un minut... şi un cap rotund, cu laţe ude, pleoştite, se ivi din apă, fornăind cu bulbuci. Două mîini se bălăbăneau spasmodic în preajma gurii.

— Se îneacă, salvaţi-l! răcnea Anna Vasilievna către Insarov care, gîfîind din greu, stătea pe mal cu picioarele desfăcute.

— Iese el şi singur, rosti Insarov cu o indiferenţă crudă şi dispreţuitoare. Să mergem, adăugă el, luînd-o de braţ pe Anna Vasilievna. Haidem, Uvar Ivanovici, Elena Nikolaevna!

— A... a... o... o... se auzea vaietul bietului neamţ, care izbuti să se prindă de stuful de pe mal.

Toţi porniră după Insarov şi trebuiră să treacă chiar pe dinaintea grupului cu pricina. Rămaşi fără căpetenie, chefliii se potoliseră şi îşi stăpîniră gura. Numai cel mai curajos dintre dînşii bodogănea, clătinînd din cap: „Hm, totuşi asta-i... Dumnezeu ştie... după aşa ceva!" Iar un altul îşi scoase chiar pălăria. Se vedea că se tem cu toţii de Insarov şi nu fără de temei: pe faţa lui era întipărită o răutate primejdioasă. Nemţii se

1. Doamne Iisuse Hristoase (*germ.*).
2. Dumnezeule Doamne (*germ.*).

repeziră să-şi scoată tovarăşul din apă. Iar acesta, de cum puse piciorul pe pămîntul ferm, începu – smiorcăindu-se – să-i înjure pe „ticăloşii de ruşi", să strige după dînşii că va face o plîngere şi va merge pînă la excelenţa-sa, contele von Kiseritz...

Dar „ticăloşii de ruşi" nu dădeau nici o atenţie ameninţărilor, ci zoreau din răsputeri să ajungă la castel. Toţi tăceau traversînd parcul, numai Anna Vasilievna scotea cîte un oftat. Cînd se apropiară de echipaje se opriră, şi un rîs nestăpînit, de necurmat se ridică în slavă – ca rîsul zeilor lui Homer. Cel dintîi Şubin, ca un nebun, izbucni în nişte chicote piţigăiate. Îi urmă rîsul lui Bersenev, cu un ropot ca de darabană. Zoe îşi revărsa trilurile cristaline. Anna Vasilievna se porni şi ea deodată pe un rîs nestăvilit, pînă şi Elena nu-şi putu stăpîni un zîmbet. În cele din urmă, nici Insarov nu rămase mai prejos. Dar mai zgomotos, mai îndelung şi mai tare decît toţi rîdea Uvar Ivanovici, care hohoti pînă-l săgetă un junghi în coastă, pînă îl apucă strănutul, pînă se înecă. Se mai potolea oleacă, şi iarăşi mormăia printre lacrimi: „Eu... îmi ziceam... oare ce-o fi bufnit aşa? cînd colo... el, bîldîbîc, ca o plăcintă..." Şi după ultimul cuvînt, rostit cu greutate din pricina rîsului, o nouă explozie de hohote îi cutremură întreaga fiinţă. Iar Zoe îl mai şi îmboldea:

— Cînd mă uit, ce să văd? Nişte picioare în aer...

— Da, da, îi luă vorba din gură Uvar Ivanovici: picioarele, picioarele... Şi deodată, bîldîbîc! ca o plăcintă!

— Dar oare cum o fi făcut? Neamţul era de trei ori mai voinic decît dînsul? se întrebă Zoe.

— Vă spun eu taina, răspunse Uvar Ivanovici, ştergîndu-şi ochii de lacrimi. Am văzut cu ochii mei: cu o mînă l-a apucat de mijloc, i-a pus piedică, şi bîldîbîc! Ce-o fi, zic? Cînd colo, neamţul, ca o plăcintă...

Echipajele porniseră de mult. Castelul din Țariţîno li se șterse din vedere; dar Uvar Ivanovici tot nu se potolise. Șubin, care călătorea tot cu dînsul în caleașcă, de-abia îl domoli la urma urmei, zicîndu-i că-i rușine să rîdă așa!

Insarov însă nu se simțea în apele lui. Ședea în caretă în fața Elenei (Bersenev se suise pe capră) și tăcea chitic. Se gîndea că Elena poate condamna fapta lui, dar ea nu-l condamna deloc. Se înspăimîntase cumplit în primul moment. Pe urmă o uimise expresia figurii sale. De atunci căzu pe gînduri. Nu știa nici ea prea bine la ce se gîndește. Sentimentul care o stăpînise în cursul zilei se mistuise: își dădea seama de asta; îl înlocuise însă altceva, nelămurit încă pentru dînsa. Această *partie de plaisir* se prelungise prea mult. Seara se prefăcu pe nesimțite în noapte. Careta gonea de zor, cînd de-a lungul lanurilor date în pîrg, unde văzduhul parcă era greu de atîta mireasmă, mai cu seamă de pîine coaptă, cînd de-a lungul întinselor lunci, care îți răcoreau fața cu o adiere ușoară, atît de proaspătă. Marginile zării parcă fumegau. Răsări în sfîrșit luna, de un roșu-palid. Anna Vasilievna picotea de somn. Zoe își scosese capul pe fereastră și se uita pe drum. Elenei îi veni în minte gîndul că nu vorbise cu Insarov de mai bine de un ceas. Îl întrebă ceva neînsemnat. El îi răspunse numai decît foarte bucuros, în văzduh începură să se urzească niște sonuri nedeslușite, ca și cum ar fi vorbit în depărtare mii de glasuri: Moscova le venea în întîmpinare. Înainte licăriră niște luminițe rare, apoi din ce în ce mai multe, tot mai multe. În cele din urmă răsună sub roți caldarîmul. Anna Vasilievna se trezi. Toți începură să vorbească, deși nimeni nu se putea dumeri despre ce-i vorba – așa de tare huruiau pe caldarîm roțile celor două echipaje și țăcăneau cele treizeci și două de potcoave. Drumul de la Moscova la

Kunţovo li se păru lung şi plictisitor. Toţi dormeau sau tăceau, rezemîndu-şi capul pe unde puteau. Numai Elena nu închise ochii : nu şi-i desprindea de pe figura întunecată a lui Insarov. Pe Şubin îl toropi tristeţea. O boare de vînt îi bătea în faţă şi îl enerva. Se zgribuli în gulerul mantalei, gata-gata să izbucnească în lacrimi. Uvar Ivanovici sforăia nestingherit, legănîndu-se la dreapta şi la stîngă. În sfîrşit, echipajele se opriră. Doi feciori o scoaseră pe Anna Vasilievna din caretă. Era moleşită cu totul şi, luîndu-şi rămas-bun de la tovarăşii săi de drum, le spuse că e mai mult moartă decît vie de osteneală. Toţi îi mulţumeau, iar ea repeta întruna : „Mai mult moartă !" Pentru întîia oară Elena strînse mîna lui Insarov şi stătu mult timp la fereastră, fără să se dezbrace. Iar Şubin găsi prilejul să-i şoptească lui Bersenev, de care se despărţea :

— Şi să mai zici că nu-i erou : aruncă nemţi beţi în apă!

— Tu însă nici atîta nu eşti în stare să faci, ripostă Bersenev şi porni spre casă, împreună cu Insarov.

Zorile mijeau pe cer cînd prietenii ajunseră acasă. Soarele nu răsărise încă ; se stîrni o adiere răcoroasă, rouă argintie acoperi iarba, iar cele dintîi ciocîrlii începură să cînte în tăriile unde se îngîna ziua cu noaptea şi de unde – aidoma unui ochi singuratic – ultima stea mare privea lumea...

XVI

Curînd după ce făcuse cunoştinţă cu Insarov, Elena începu un jurnal (pentru a cincea sau a şasea oară în viaţă). Reproducem aici crîmpeie din acest jurnal.

„Junie... Andrei Petrovici îmi aduce cărți, dar eu nu le pot citi. Să-i mărturisesc acest lucru – îmi vine greu. Să i le restitui, mințind că le-aș fi citit, nu vreau. Asta, mi se pare, l-ar supăra. E atent față de mine. Pare că ține mult la mine. Andrei Petrovici e un om cît se poate de cumsecade.

...Oare ce-mi lipsește? De ce simt ca o povară pe inimă și-s tristă? De ce mă uit cu jind la păsările călătoare? Mi se pare că aș vrea să zbor împreună cu ele, să zbor – dar unde, nu știu! Departe, cît mai departe. Și nu-i un păcat dorința asta? Am aici mamă, tată, familie. Oare nu-i iubesc? Nu, nu-i iubesc așa cum aș fi vrut să-i iubesc. Mi-i groază s-o recunosc, dar ăsta-i adevărul. Poate-s o mare păcătoasă; poate de aceea mă copleșește tristețea și nu-mi găsesc liniștea. Simt asupră-mi o mînă străină care mă apasă. Parcă-s într-o temniță, așteptînd din clipă în clipă ca zidurile să se prăbușească peste mine. Oare de ce alții nu simt același lucru? Pe cine voi iubi, dacă sînt rece chiar față de ai mei? Pesemne tătăica are dreptate: mă mustră că iubesc numai cîinii și pisicile. Trebuie să mă gîndesc la asta. Mă rog prea puțin; ar trebui să mă rog mai mult... Mi se pare totuși că aș putea și eu să iubesc!

...Simt încă o sfială față de domnul Insarov. Nu pricep de ce. Doar nu mai sînt o puștancă. Iar el e atît de bun și se poartă așa de firesc! Uneori are o figură foarte serioasă. Pesemne lui nu-i arde de noi. Simt asta și mi-e rușine să-i răpesc din timpul său prețios. Cu Andrei Petrovici e cu totul altceva. Cu dînsul sînt gata să flecăresc o zi întreagă. Dar și el îmi vorbește de Insarov. Și ce amănunte înspăimîntătoare îmi dă! L-am visat noaptea asta cu pumnalul în mînă. Parcă îmi spunea: «O să te ucid și după aceea mă omor și eu». Ce prostii!

...O, ce bine ar fi să-mi spună cineva: «Uite care ţi-e menirea! Să fii bună nu ajunge; să faci binele – asta da: iată scopul vieţii». Dar cum trebuie făcut binele? Vai, dacă m-aş putea stăpîni! Nu înţeleg de ce mă gîndesc aşa de des la domnul Insarov. Cînd vine la noi, el şade şi ascultă atent, în linişte, fără să se agite; mă uit la dînsul şi mă simt bine, dar numai atît. Iar cînd pleacă, îmi vin mereu în minte cuvintele lui, mă închiudez pe mine însămi, mă emoţionez chiar... dar nu ştiu nici eu de ce (vorbeşte prost franţuzeşte, dar nu se ruşinează, ceea ce-mi face plăcere). De altfel, eu mă gîndesc îndeobşte mult la noile cunoştinţe. Stînd de vorbă cu dînsul, nu ştiu cum mi-am adus aminte de Vasili, feciorul nostru care a smuls dintr-o izbă în flăcări pe un bătrîn ciung, scăpînd cu viaţa, ca prin minune, el însuşi. Tătăica l-a felicitat pentru vitejia lui, mama i-a dat cinci ruble, iar mie îmi venea să mă prostern la picioarele sale. Şi avea o faţă de om simplu, chiar de prostănac. A luat mai pe urmă darul beţiei.

...Azi am dat de pomană un ban unei cerşetoare. Ea m-a întrebat: «De ce eşti aşa de tristă?» Nici prin minte nu-mi trecuse că aveam o înfăţişare tristă, îmi închipui că asta mi se trage din pricina singurătăţii: mereu singură cu bucuriile şi cu necazurile mele. N-am cui strînge mîna. Cine vrea să se apropie de mine nu mă interesează. Iar acela pe care l-aş dori trece mai departe.

...Nu ştiu ce se petrece azi cu mine. Gîndurile mi se învălmăşesc, îmi vine să cad în genunchi şi să cer, ba să implor chiar îndurare. Nu ştiu ce şi cum... dar parcă cineva vrea să mă omoare, răcnesc înlăuntrul meu şi mă revolt. Plîng şi nu mă pot stăpîni... Doamne, Doamne! Domoleşte-mi aceste izbucniri! Numai tu eşti în stare s-o faci. Toţi

ceilalți sînt nevolnici. Nici măruntele mele pomeni, nici ocupațiile, nimic, nimic nu-mi poate fi de folos. Îmi vine să intru slujnică undeva, zău așa! M-aș simți mai bine.

La ce-mi folosește tinerețea? De ce trăiesc? De ce am suflet? De ce toate acestea?

...Insarov, domnul Insarov – nici nu știu cum să-i spun – continuă a mă interesa. Aș vrea să cunosc ce se petrece în sufletul lui? Pare așa de sincer, de accesibil, dar nu-l pot înțelege. Uneori se uită la mine cu niște ochi atît de scrutători... sau poate-i numai o părere de-a mea? Paul mă necăjește. M-am supărat pe dînsul. Ce vrea? E îndrăgostit de mine. Dar n-am ce face cu iubirea lui. I-i dragă și Zoe. Sînt nedreaptă față de dînsul. Mi-a și spus ieri că eu nu știu să fiu nedreaptă numai pe jumătate, într-adevăr, așa-i. Și nu-i bine deloc.

Ah, îmi dau seama că omul are nevoie de nenorocire, de sărăcie, de boală... Altfel îi vin fumuri la cap.

...De ce mi-a vorbit Andrei Petrovici despre cei doi bulgari?! Parcă mi-a spus-o într-adins. Dar ce mă interesează domnul Insarov? M-am supărat pe Andrei Petrovici.

...Pun mîna pe condei și nu știu cum să încep. Cît de mult m-a surprins, astăzi, convorbirea cu dînsul în livadă! A fost așa de duios și plin de încredere! Ce repede s-a schimbat totul! Astăzi parcă sîntem niște vechi și buni prieteni. De-abia acum ne-am cunoscut unul pe altul. Cum de nu l-am putut înțelege pînă-n ziua de azi! Cît de aproape îl simt acum! Și iată ce-i mai surprinzător decît toate: acuma mă simt mult mai liniștită decît înainte, îmi vine să și rîd: ieri m-am supărat pe Andrei Petrovici și pe dînsul, l-am numit chiar *domnul Insarov*, iar astăzi... Iată, în sfîrșit, un

om sincer: pe unul ca acesta te poţi bizui. El nu minte. E primul om întîlnit de mine în viaţă, care nu spune minciuni. Toţi ceilalţi mint. Îndrugă numai neadevăruri. Andrei Petrovici, eşti drăguţ, bun, de ce te jignesc? Nu! Andrei Petrovici poate-i mai învăţat decît dînsul, poate-i chiar şi mai deştept... Dar nu ştiu cum se face că e atît de mic pe lîngă dînsul! Cînd vorbeşte despre patria lui, el creşte în ochii mei, creşte şi se face mai frumos, iar glasul i se întăreşte, şi parcă nu se mai află pe lume asemenea om, înaintea căruia să-şi plece ochii în pămînt. Apoi el nu-i numai omul vorbei, ci şi al acţiunii. Va acţiona. Am să-l cercetez... Cum s-a întors deodată spre mine şi mi-a zîmbit! Numai fraţii îşi zîmbesc aşa. Ah, ce mulţumită mă simt! Cînd a venit pentru prima oară la noi, nici prin minte nu mi-a trecut că ne vom împrieteni atît de repede. Ba acuma chiar îmi pare bine că la început am rămas indiferentă. Indiferentă? Dar oare acum nu mai sînt?

...De mult n-am mai avut asemenea linişte sufletească. Atîta tihnă simt, atîta tihnă! Nici n-am ce scrie. Îl văd adesea, asta-i tot. Ce aş putea scrie mai mult?

...Paul s-a zăvorît acasă la dînsul. Andrei Petrovici a început să vină pe la noi din ce în ce mai rar. Bietul băiat! Mi se pare că el... Dar asta-i peste putinţă. Îmi place să vorbesc cu Andrei Petrovici. Nu spune niciodată nimic despre el însuşi... Discută numai despre lucruri serioase, folositoare. Cu Şubin însă e cu totul altceva. Şubin pare împodobit ca un fluture – şi-i încîntat de podoaba lui... ceea ce n-am observat la fluturi. De altfel şi Şubin şi Andrei Petrovici... ştiu ce vreau să spun...

...*Lui* îi place să vină la noi, am băgat de seamă. Dar de ce? Ce-a găsit la mine? Gusturile noastre,

într-adevăr, se aseamănă : nici el şi nici eu nu ne prăpădim după stihuri. Amîndoi nu ne pricepem deloc în artă. Dar cu cît mi-e superior! El e un om liniştit, pe cînd eu sînt veşnic în frămîntare. El şi-a găsit drumul. Are un ţel. Pe cînd eu... încotro am să apuc? Unde mi-e cuibul? El e liniştit, dar toate gîndurile lui sînt undeva, departe... Va veni vremea cînd el ne va părăsi pentru totdeauna. Va pleca acasă la dînsul. Acolo, peste mări şi ţări. Ce să-i faci? Să-l ajute Dumnezeu! Totuşi sînt mulţumită că l-am cunoscut pe cînd se afla aici.

Oare de ce nu-i rus? Nu. Rus nu putea fi. Şi maică-mea ţine la dînsul. Zice: «Ce om modest!» Biata mama! Ea nu-l înţelege. Paul stă şi tace. Şi-a dat seama că aluziile lui nu-mi fac nici o plăcere. El însă e gelos. Răutăciosul! Şi cu ce drept? Oare i-am dat vreodată prilejul...

Fleacuri – fleacuri! De ce oare îmi vin în minte toate astea?

...Totuşi e curios că pînă acum, pînă la vîrsta de douăzeci de ani, încă n-am iubit pe nimeni! Mi se pare că D. (am să-l numesc D.: îmi place numele său – Dmitri) are sufletul senin, pentru că şi-a închinat viaţa cauzei sale, visului său. De ce să se frămînte? Cine s-a consacrat cu tot sufletul unei cauze acela nu-şi mai face necazuri, n-are nici o complicaţie. Nu eu vreau asta, zice, ci cauza mea! Totuşi şi el, şi eu iubim florile. Azi am rupt un trandafir. O petală a căzut la pămînt; el a ridicat-o. Atunci i-am dat floarea întreagă.

...D. vine des la noi. Ieri a petrecut aici toată seara. Vrea să mă înveţe bulgăreşte. Cu dînsul mă simt ca acasă, mai bine decît acasă.

...Zilele zboară. Sînt mulţumită. Totuşi simt o îngrijorare. Aş vrea să-i mulţumesc lui Dumnezeu şi nu ştiu de ce-mi vine să plîng. O, zile calde, luminoase!

...Mi-e inima mereu uşoară. Numai cîteodată, foarte rar, mă cuprinde o vagă tristeţe. Sînt fericită. Oare-s într-adevăr fericită?

...N-am să uit multă vreme excursia de ieri. Ce impresii noi, stranii, înfiorătoare! Cînd l-a înşfăcat pe uriaşul acela şi l-a azvîrlit, ca pe-o minge, în apă – eu nu m-am speriat. El însă m-a înspăimîntat. Apoi ce figură plină de răutate, aproape de cruzime! Cum a rostit: „Las'că iese el!" Asta mi-a răscolit sufletul. Vasăzică, eu nu-l înţelesesem. Iar după aceea, cînd toţi au izbucnit în hohote, cînd am rîs şi eu – cum mi s-a strîns inima de milă faţă de dînsul! Îi era ruşine. Am simţit. Îi era ruşine de mine. Mi-a spus asta pe urmă în caretă, pe întuneric, cînd căutam să-i privesc faţa şi mă temeam de dînsul. Da, cu unul ca el nu-i de glumit! Şi ştie să-ţi sară în apărare. Dar ce rost are răutatea asta, buzele tremurătoare, otrava din ochi? Sau altfel nu-i cu putinţă? Nu poţi să fii bărbat şi luptător, rămînînd în acelaşi timp blînd şi duios? Viaţa e aspră, mi-a spus el de curînd. Am repetat lui Andrei Petrovici vorba asta: el nu-i de părerea lui D. Care dintre ei are dreptate? Şi ce frumos începuse ziua asta! Ce bine mă simţeam să merg alături de dînsul, chiar fără să ne vorbim... Sînt mulţumită de cele ce s-au întîmplat. Pesemne aşa trebuia să fie.

...Iarăşi sînt neliniştită... nu mă simt prea bine.

...În toate zilele acestea n-am scris nimic în caiet, fiindcă n-am vrut să scriu. Mi-am dat seama că orice aş fi scris n-ar fi fost de fapt ceea ce-i în sufletul meu... Dar ce se petrece în sufletul meu? Am avut cu dînsul o lungă convorbire, care mi-a dezvăluit multe taine. El mi-a împărtăşit planurile sale (acum ştiu ce-i cu cicatricea de la gîtul lui... Doamne, Doamne! cînd te gîndeşti că fusese

condamnat la moarte și de-abia a scăpat, că a fost rănit...). Prevestește izbucnirea războiului și se bucură. Și cu toate astea niciodată nu l-am văzut pe D. așa de trist. Oare de ce... ce îl poate face atît de trist? Întorcîndu-se din oraș, tătăica ne-a găsit pe amîndoi împreună și ne-a aruncat o căutătură stranie. A venit pe la noi și Andrei Petrovici. Am observat că a slăbit foarte mult, și-i tare palid. Mi-a reproșat că m-aș purta foarte rece și neatent cu Șubin. Îl și uitasem pe Paul. Cînd îl voi întîlni, o să caut să-mi repar greșeala. Nu-mi arde mie nici de dînsul... și nici de altcineva pe lume. Andrei Petrovici mi-a vorbit cu oarecare compătimire. Ce înseamnă asta? Oare de ce se îngroașă întunericul în juru-mi și în mine însămi? Am impresia că în preajma-mi și înlăuntrul meu se petrece o enigmă. Trebuie să-i găsesc dezlegarea...

...N-am dormit toată noaptea. Mă doare capul. La ce bun să mai scriu? El a plecat azi așa de repede, iar eu voiam să mai stau de vorbă cu dînsul... Parcă mă ocolește... Da, da, mă ocolește.

...Am găsit dezlegarea. S-a făcut lumină în mintea mea. Doamne, Dumnezeule, îndură-te de mine... Sînt îndrăgostită!"

XVII

În ziua cînd Elena scrisese în jurnalul său acest din urmă cuvînt fatal, Insarov ședea pe un scaun în odaia lui Bersenev, care stătea în picioare înaintea lui cu o expresie de nedumerire pe față. Tocmai atunci Insarov îi adusese la cunoștință hotărîrea lui de a pleca definitiv, chiar a doua zi, la Moscova.

— Cum se poate! exclamă Bersenev. Acum vine vremea cea mai frumoasă. Ce-ai să faci la

Moscova? Ce hotărîre neașteptată! Sau poate ai primit vreo veste urgentă?

— N-am primit nici o veste, replică Insarov. Dar, după părerea mea, nu mai trebuie să rămîn aici.

— E cu putință?

— Andrei Petrovici, zise Insarov, fii bun, te rog, și nu mai stărui. Și mie mi-e greu să mă despart de voi, dar n-am încotro.

Bersenev îl privi țintă și, în cele din urmă, reluă:

— Îmi dau seama că nu te pot convinge. Vasăzică, hotărîrea dumitale e definitivă?

— Absolut definitivă, răspunse Insarov, se sculă în picioare și ieși.

Bersenev se plimbă cîtva timp prin odaie, își luă pălăria și se duse la familia Stahov.

— Văd că ai să-mi comunici ceva?! îi zise Elena, cum rămaseră singuri.

— Da. Cum ai ghicit?

— N-are a face. Spune-mi: ce s-a întîmplat? Bersenev îi aduse la cunoștință hotărîrea lui Insarov. Elena păli.

— Ce înseamnă asta? rosti ea cu greu.

— După cum știi prea bine, adăugă Bersenev, lui Dmitri Nikanorovici nu-i place să dea socoteală de faptele lui. Eu îmi închipui... Dar să ne așezăm, Elena Nikolaevna, parcă nu te simți tocmai bine... Cred că bănuiesc adevărata pricină a acestei plecări neașteptate.

— Adevărata pricină? Care-i aceea? repetă Elena și strînse cu putere, fără să-și dea seama, mîna lui Bersenev cu mîna ei rece ca gheața.

— Apoi să vezi, începu Bersenev cu un zîmbet trist. Nu știu, cum să-ți spun? Trebuie să ne întoarcem la astă-primăvară, pe vremea cînd l-am cunoscut mai îndeaproape pe Insarov. Pe atunci îl întîlneam în casa unei rude, care avea o fiică foarte drăguță. Mi se părea că ea nu-i este indiferentă

lui Insarov, şi într-o bună zi i-am spus-o. El a izbucnit în rîs şi mi-a răspuns că greşesc: inima lui nu era atinsă. Dar că – dacă s-ar fi întîmplat aşa ceva – el ar fi plecat neîntîrziat, deoarece nu vrea (şi acestea au fost propriile sale vorbe) să-şi trădeze cauza şi datoria lui de dragul unui sentiment personal. „Eu sînt bulgar, mi-a spus, şi mie nu-mi trebuie o iubire rusească..."

— Ei... şi de ce... acum... şopti Elena şi-şi întoarse involuntar capul, ca un om în aşteptarea unei lovituri, fără să lase însă mîna lui Bersenev, pe care o ţinea strîns într-a ei.

— După mine, rosti el, coborîndu-şi glasul, cred că acum s-a întîmplat ceea ce bănuisem eu odinioară fără temei.

— Prin urmare... dumneata crezi... vai, nu mă chinui! izbucni deodată Elena.

— Eu cred, îi tăie scurt vorba Bersenev, că Insarov s-a îndrăgostit acum de-o rusoaică şi, după legămîntul său, s-a hotărît să fugă.

Elena îi strînse mîna şi mai puternic, aplecîndu-şi capul din ce în ce mai tare, ca şi cum ar fi vrut să-şi ascundă de un ochi străin purpura ruşinii care-i îmbujorase violent obrajii şi grumazul.

— Andrei Petrovici, ai un suflet de înger, rosti ea. Dar crezi că are să vină pentru a-şi lua rămas-bun?

— Da, bănuiesc că va veni neapărat, doar n-o să plece – aşa...

— Spune-i, te rog, spune-i...

Dar biata fată nu se mai putea stăpîni. O podidiră lacrimile şi ieşi ca o furtună din odaie.

„Cît de mult îl iubeşte, se gîndi Bersenev, întorcîndu-se încet acasă. Nu mă aşteptam la una ca asta. Nu-mi închipuiam să fie vorba de o pasiune aşa de puternică. Am un suflet de înger, spune ea, îşi urmă el firul gîndului... Cine ştie din ce

sentiment şi din ce îndemn lăuntric i-am dat de veste Elenei? Dar numai din bunătate nu... nu din bunătate. Tot din blestemata dorinţă de a mă încredinţa dacă pumnalul a rămas împlîntat în rană? Ei, acum pot fi mulţumit. Ei se iubesc. Şi eu sînt acela care i-am ajutat... «Viitor intermediar între ştiinţă şi opinia publică rusească», aşa m-a botezat Şubin. Pesemne aşa mi-a fost scris: să nu fiu decît un mijlocitor. Dar dacă am greşit? Nu, n-am greşit..."

Andrei Petrovici avea sufletul greu. Nu-i mai intrau în cap paginile lui Raumer.

A doua zi, pe la două, Insarov îşi făcu apariţia la familia Stahov. Ca într-adins, tocmai la ora aceea, se afla în salonul Annei Vasilievna o vecină, soţia protopopului, venită în vizită – o doamnă cumsecade şi respectabilă, care avusese însă o mică neplăcere cu poliţia, fiindcă îi venise năstrunica idee ca, în toiul arşiţei, să se scalde în lac, aproape de drumul pe care circula des familia unui general de vază.

La început Elena era chiar mulţumită de prezenţa unei persoane străine. Se făcu albă ca varul, cînd recunoscu mersul lui Insarov. Dar inima i se strînse la gîndul că el poate îşi va lua rămas-bun fără să schimbe cu dînsa cîteva cuvinte între patru ochi. Insarov, la rîndul lui, părea emoţionat şi se ferea să-i întîlnească privirile. „Nu cumva are de gînd să-şi ia acum rămas-bun?" se întreba Elena. Într-adevăr, Insarov dădu să se adreseze Annei Vasilievna. Atunci Elena îl chemă repede la fereastră. Nevasta protopopului rămase surprinsă şi încercă să se întoarcă spre ei. Dar cum era bine cetluită în corsetul care pîrîia la orice mişcare, rămase pe loc.

— Iată ce vreau să vă spun, rosti repede Elena. Ştiu de ce aţi venit. Andrei Petrovici mi-a

comunicat intenţia dumneavoastră, dar eu vă rog, vă implor să nu vă luaţi rămas-bun de la noi astăzi. Veniţi mîine aici mai devreme, pe la unsprezece. Vreau neapărat să vă spun cîteva cuvinte.

Insarov înclină capul în tăcere.

— Nu vă voi reţine mult... îmi făgăduiţi?

Insarov se înclină din nou, fără să rostească însă nici un cuvînt.

— Lenocika, vino încoace, îi spuse Anna Vasilievna. Ia te uită aici: ce minunată poşetă are coana preoteasă!

— E brodată de mîna mea, remarcă nevasta protopopului.

Elena se îndepărtă de fereastră.

Insarov nu stătu mai mult de un sfert de ceas la familia Stahov. Elena îl observa pe furiş. El se foia în loc, stingherit, neştiind unde să se uite. Plecă într-un chip ciudat, pe neaşteptate, vrînd parcă să se facă nevăzut.

Ziua aceea trecu încet pentru Elena. Tot aşa de anevoie se scurse şi noaptea – lungă, nesfîrşit de lungă. Elena ba şedea în capul oaselor pe pat, îmbrăţişîndu-şi cu mîinile genunchii, pe care îşi rezema capul... ba se ducea la fereastră şi îşi lipea fruntea fierbinte de geamul rece – şi se gîndea, se gîndea, se gîndea pînă la istovire, vînturînd aceleaşi şi aceleaşi idei. Iar inima i se împietrea, i se mistuia din piept: nici n-o mai simţea. Numai vinele îi zvîcneau, părul o dogorea, buzele îi erau uscate. „Va veni... nu şi-a luat rămas-bun de la măicuţa... el nu poate înşela... Dar oare Andrei Petrovici a spus adevărul? E peste putinţă... N-a făgăduit că va veni... Oare m-am despărţit de dînsul pentru totdeauna?..."

Iată ce gînduri nu o părăseau... într-adevăr nu o părăseau..., nu veneau şi nu se întorceau; i se învolburau mereu în cap, ca o negură. „Mă iubeşte!"

izbucnea uneori năprasnic ființa ei întreagă. Și atunci privea țintă în întuneric. Nevăzut de nimeni, un zîmbet tainic îi întredeschidea buzele... dar își scutura numaidecît capul, își ducea la ceafă amîndouă mîinile cu degetele împreunate și iarăși, ca o negură, i se învîrtejeau în cap gîndurile de mai înainte. Aproape de revărsatul zorilor, se dezbrăcă și se culcă în pat, dar nu putu adormi. Primele raze ale soarelui i se strecurară în odaie... „O, dacă mă iubește!" exclamă ea năvalnic și, fără să se rușineze de lumina care se prefira prin geam, își desfăcu larg brațele pentru îmbrățișare...

Elena se sculă din pat, se îmbrăcă și coborî jos. Încă nu se deșteptase nimeni în casă. Se duse în livadă. Dar acolo era atîta tihnă, verdeață, răcoare... atît de încrezător ciripeau păsările... atît de vesele priveau florile, încît se înfioră... „O! se gîndi ea. Dacă asta-i adevărat, atunci nici un firicel de iarbă nu-i mai fericit decît mine. Dar oare-i adevărat?"

Elena se întoarse în iatacul ei și, ca să-și omoare timpul, vru să-și schimbe rochia. Dar toate lucrurile îi cădeau și-i lunecau din mîini. Mai ședea încă, pe jumătate dezbrăcată, cînd jupîneasa o pofti la ceai. Ea coborî la parter. Maică-sa îi observă paloarea și-i spuse numai atît: „Ce bine arăți astăzi!" Apoi, după ce mai aruncă o privire asupră-i, adăugă: „Și ce bine îți șade rochia asta. S-o îmbraci neapărat, cînd vei vrea să placi cuiva".

Elena nu răspunse nimic și se așeză într-un colț. Între – timp bătură ceasurile nouă. Pînă la unsprezece mai erau încă două ore. Puse mîna pe o carte, pe urmă se apucă de cusut, apoi luă iar cartea. Hotărî, în sfîrșit, să se plimbe de o sută de ori pe-o alee – și o străbătu într-adevăr de o sută de ori. Apoi privi multă vreme cum făcea pasiențe

Anna Vasilievna... Se uită la ceas: încă nu era nici zece. Şubin intră în salon, încercă să lege o convorbire cu dînsul şi se scuză fără să ştie de ce... Fiecare cuvînt rostit nu-i trezea neapărat sforţări, ci mai degrabă un fel de nedumerire. Şubin se aplecă spre ea. Elena se aştepta la o ironie, dar cînd înălţă ochii, văzu înaintea ei faţa tristă şi binevoitoare a unui prieten... Îi zîmbi. Şubin zîmbi şi el în tăcere şi ieşi discret. Ea vru să-l reţină, dar nu-i veni în minte imediat în ce fel să-l cheme.

În sfîrşit, sunară ceasurile unsprezece. Ea începu să aştepte, să aştepte şi să asculte. Nu mai putea face nimic. Încetă chiar să gîndească. Inima i se învioră şi începu să zvîcnească mai puternic, din ce în ce cu mai multă putere, şi – curios! – parcă şi timpul porni mai zorit. Trecu un sfert de ceas, trecu jumătate, mai trecură cîteva minute – după părerea Elenei – şi deodată ea tresări: orologiul bătu nu douăsprezece, ci chiar unu. „Nu mai vine, va pleca fără să-şi ia rămas-bun..." Acest gînd, împreună cu sîngele, îi zvîcni cu putere în cap. Simţi că se sufocă şi că o îneacă plînsul... Alergă în odaia ei şi, cu faţa în palme, căzu pe pat.

Zăcu, nemişcată, jumătate de oră. Lacrimi i se prelingeau printre degete pe pernă. Deodată se ridică şi se aşeză în capul oaselor. O frămîntare stranie se petrecu în sufletul ei. Expresia feţei i se schimbă. Ochii i se uscară de la sine şi începură să strălucească. Sprîncenele se încruntară. Buzele i se strînseră.

Mai trecu o jumătate de ceas. Pentru ultima dată, Elena ciuli urechile: oare nu va prinde glasul cunoscut? Se sculă brusc, îşi puse pălăria şi mănuşile, îşi aruncă o mantelă pe umeri şi, neobservată, se strecură din casă şi o porni cu paşi repezi pe drumul care ducea la locuinţa lui Bersenev.

XVIII

Elena mergea, cu capul puţin înclinat, privind ţintă înainte. Nu se temea de nimic. Nu înţelegea nimic. Voia să se mai întîlnească o dată cu Insarov. Mergea fără să bage de seamă că soarele dispăruse de mult, învăluit de nori negri, grei... Vîntul vîjîia năvalnic în frunzişul copacilor şi-i învolbura rochia. Iar praful se ridica dintr-o dată, purtat în vîrtejuri pe drum... Apoi începură să cadă picături mari de ploaie. Elena nu-i dădu nici o atenţie. Dar ploaia se înteţi din ce în ce, tot mai puternic. Sclipi un fulger, bubui un tunet. Ea se opri şi-şi aruncă privirea în toate părţile... Din fericire, nu departe de locul unde o apucase furtuna, se afla un vechi paraclis părăsit, deasupra unei fîntîni în ruină. Alergă pînă acolo şi se adăposti sub acoperişul scund. Ploaia umfla şuvoaie. Cerul se întunecase de jur împrejur. Cu o mută deznădejde se uita Elena prin reţeaua deasă a picăturilor repezi de ploaie. Ultima speranţă de a se întîlni cu Insarov dispăruse. O bătrînă cerşetoare intră în paraclis, se scutură şi rosti cu o plecăciune: „Mă adăpostesc şi eu de ploaie, măicuţă!" Apoi, oftînd şi gemînd, se aşeză pe-o ieşitură a fîntînii. Elena îşi vîrî mîna în buzunar. Băbuţa îi prinse mişcarea, iar faţa ei gălbejită şi cu zbîrcituri – odinioară frumoasă – se înviori dintr-o dată. „Îţi mulţumesc, măicuţă, inimă de aur!" începu ea. Elena nu-şi găsi punga în buzunar; iar bătrîna stătea tot cu mîna întinsă...

— N-am bani, mătuşică, zise Elena; dar ia cel puţin asta. Poate ţi-o fi de vreun folos... şi îi dădu batista.

— Vai, mîndruţo! rosti cerşetoarea. Ce să fac cu batista? Doar s-o dăruiesc nepoată-mi, cînd

s-o mărita. Să te răsplătească Dumnezeu pentru bunătatea inimii tale!

Răsună un trăsnet.

— Doamne, Iisuse Hristoase! mormăi cerşetoarea şi îşi făcu cruce de trei ori. Nu cumva te-am mai întîlnit? adăugă ea, după un răstimp. Nu mi-i fi dat vreodată de pomană?

Elena se uită la bătrînă şi o recunoscu.

— Da, mătuşică, răspunse ea. Ba încă m-ai şi întrebat de ce-s aşa de tristă.

— Aşa, hulubiţo, aşa-i! De aceea te-am şi cunoscut. Dar parcă şi acuma te-ar roade o mîhnire. Iaca, şi batista ţi-i udă de lacrimi. Voi, mîndruţele, aveţi o singură durere, o singură jale mare.

— Ce jale, mătuşică?

— Ce jale? Ehei, duducuţă bună, nu-ţi merge să umbli cu vicleşuguri faţă de o babă ca mine. Ştim noi care ţi-i aleanul. Acestea nu-s chinuri de orfană. Am fost şi eu tînără, îngeraşule, am trecut şi eu prin dîrdora asta. Aşa-i! Pentru bunătatea ta, uite ce-ţi pot spune: ai întîlnit un om de treabă, nu un fluşturatic; ţine-te de dînsul. Ţine-te cu dinţii. Dacă ţi-o fi scris, are să fie al tău; iar dacă nu ţi-o fi – n-ai ce-i face: totu-i la voia Domnului. Da, da! Ce te uiţi aşa la mine? Eu sînt vrăjitoare. Dacă vrei, pot să-ţi iau în batistuţă tot amarul. Ţi-l iau şi ţi-l duc! Uite, abia se mai scutură un nor. Tu n-ai decît să mai aştepţi, eu însă plec. Că nu-i pentru prima dată că mă udă ploaia. Ţine minte, hulubiţo: a fost şi s-a mistuit jalea. Nici pomeneală nu mai e! Doamne, miluieşte-ne pe noi!

Cerşetoarea se ridică, ieşi din paraclis şi-şi văzu de drum, tîrîndu-şi picioarele. Elena privi cu uimire în urma ei. „Ce-o fi însemnînd asta?“ şopti ea, fără voie.

Ploaia cernea acum ca prin sită. Soarele zîmbi o clipă printre nori. Elena se pregătea să-şi părăsească adăpostul... Cînd deodată, la zece paşi de paraclis, îl văzu pe Insarov. Înfăşurat într-o manta de ploaie, venea pe acelaşi drum, străbătut de Elena: se grăbea pesemne acasă. Ea se sprijini de vechiul parmaclîc al pridvorului, vru să-l strige. Dar glasul i se frînse... Insarov trecu mai departe, fără să-şi ridice capul...

— Dmitri Nikanorovici! rosti ea în cele din urmă.

Insarov se opri scurt şi se uită îndărăt... N-o recunoscu din primul moment pe Elena. Numaidecît însă se îndreptă spre ea.

— Dumneavoastră, dumneavoastră aici! exclamă el.

Elena se retrase, tăcută, înlăuntrul paraclisului. Insarov o urmă.

— Dumneavoastră aici? repetă el.

Ea continua să tacă, se uita numai la dînsul cu o privire lungă, blîndă... El îşi plecă ochii în pămînt.

— Veneaţi de la noi? îl întrebă ea.

— Nu... nu de la dumneavoastră.

— Nu? repetă Elena, silindu-se să zîmbească. Aşa v-aţi ţinut făgăduiala? V-am aşteptat de dimineaţă.

— Eu nu v-am făgăduit nimic, Elena Nikolaevna. Aduceţi-vă aminte.

Elena schiţă iarăşi un zîmbet şi îşi trecu mîna pe faţă. Şi mîna, şi faţa ei erau albe ca varul.

— Vasăzică, aţi vrut să plecaţi fără să vă luaţi rămas-bun de la noi?

— Da, rosti surd şi aspru Insarov.

— Aşa? După cunoştinţa noastră, după aceste convorbiri, după tot ce-a fost... Prin urmare, dacă eu nu v-aş fi întîlnit aici din întîmplare (în glasul

Elenei se auziră lacrimi şi ea se opri o clipă)... aţi fi plecat fără să-mi fi strîns mîna pentru ultima oară, şi nu v-ar fi părut rău?

Insarov îşi feri privirea.

— Elena Nikolaevna, vă rog să nu-mi vorbiţi astfel. Şi aşa nu mi-a fost uşor. Credeţi-mă că hotărîrea asta am luat-o cu mare greutate. Dacă aţi şti...

— Nu vreau să ştiu de ce plecaţi, îi tăie vorba Elena, speriată. Pesemne aşa trebuie. Pesemne se cuvine să ne despărţim. Fără o cauză serioasă n-aţi fi acceptat să vă îndureraţi prietenii. Dar oare prietenii aşa se despart? Doar sîntem prieteni, nu-i aşa?

— Nu, zise Insarov.

— Nu? rosti Elena. Şi obrajii i se împurpurară uşor.

— Tocmai de aceea şi plec, fiindcă nu sîntem prieteni. Nu mă siliţi să spun ceea ce nu vreau, şi ceea ce n-o să spun.

— Înainte eraţi sincer cu mine, zise Elena cu un uşor ton de reproş, vă amintiţi?

— Pe atunci puteam fi sincer, pentru că n-aveam ce ascunde. Pe cînd acum...

— Pe cînd acuma? îl întrebă Elena.

— Pe cînd acuma... Pe cînd acuma trebuie să plec. Rămas-bun!

Dacă în clipa aceea Insarov şi-ar fi ridicat ochii asupra Elenei, ar fi observat că figura ei se lumina din ce în ce mai mult, pe măsură ce se posomora şi se întuneca chipul lui. Dar Insarov îşi ţinea privirile aţintite cu încăpăţînare în pămînt.

— Bine, adio, Dmitri Nikanorovici, începu ea. Dar, cum am apucat să ne întîlnim, daţi-mi cel puţin acum mîna.

Insarov vru să-i întindă mîna.

— Nu, nu pot face asta, rosti el şi-şi întoarse din nou faţa.

— Nu puteți?

— Nu pot. Rămas-bun!

Și el se îndreptă spre ușa paraclisului.

— Mai îngăduiți puțin, stărui Elena. Parcă vă temeți de mine. Eu însă sînt mai curajoasă decît dumneavoastră, adăugă ea, cu un neașteptat tremur, care-i înfiora întreaga ființă. Pot să vă spun... vreți să știți de ce m-ați găsit aici? Știți unde mă duceam?

Insarov o privi cu uimire.

— Mă duceam la dumneavoastră.

— La mine?

Elena își acoperi fața cu palmele.

— Ați vrut să mă siliți a vă mărturisi că vă iubesc, șopti ea; și iată... v-am spus-o.

— Elena! exclamă Insarov.

Ea își luă mîinile de pe față, se uită la dînsul și-i căzu la piept.

Insarov o îmbrățișă cu patimă și tăcu. N-avea nevoie să-i spună că și el o iubește. Elena putea înțelege că-i iubită numai din exclamația aceea, din subita transformare a întregii lui ființe, din felul cum i se înălța și se pogora pieptul, de care se lipise ea cu atîta încredere, precum și din modul cum îi atingea părul cu degetele. Insarov tăcea, dar ea n-avea nevoie de cuvintele lui. „E aici, mă iubește... ce-mi mai trebuie?" Liniștea fericirii, liniștea limanului tihnit și cea a atingerii țelului, liniștea celestă care dă pînă și morții sens și frumusețe îi umplea tot sufletul cu stihia ei divină. Ea nu mai dorea nimic, fiindcă stăpînea totul. „O, fratele meu, prietenul meu, iubitul meu!" șopteau buzele sale, și nici nu știa inima cui – a lui sau a ei – bătea voluptuos, topindu-se în pieptul său.

Iar el stătea nemișcat, cuprinzînd cu brațele sale puternice viața aceasta tînără care i se dăruia.

Avea parcă pe piept o nouă povară, negrăit de scumpă... Simţământul smereniei, simţământul recunoştinţei inexprimabile prefăcuse în pulbere sufletul său puternic, şi lacrimi – încă necunoscute – îi umeziră ochii...

Ea însă nu plîngea, ci repeta numai: „O, prietenul meu... o, fratele meu!"

— Vasăzică, mă vei urma oriunde mă voi duce? o întrebă el după un sfert de ceas, ţinînd-o strîns în braţele sale.

— Pretutindeni, pînă la capătul pămîntului. Unde vei fi tu, voi fi şi eu.

— Nu te înşeli singură? Ştii că părinţii tăi nu-şi vor da niciodată consimţământul pentru căsătoria noastră?

— Nu mă înşel deloc. Ştiu şi asta.

— Dar ştii că eu sînt un om sărac, aproape un cerşetor?

— Ştiu.

— Că nu sînt rus şi nu mi-i dat să locuiesc în Rusia... Că tu vei fi nevoită să rupi toate legăturile cu patria, cu familia?

— Ştiu, ştiu.

— Ştii că mi-am închinat viaţa unei cauze trudnice, ingrate... că eu... că noi vom fi puşi în situaţia de a ne expune primejdiilor, lipsurilor, poate chiar înjosirilor?

— Ştiu, ştiu tot! Dar te iubesc.

— Că va trebui să părăseşti felul de viaţă cu care te-ai deprins şi, singură printre străini, vei fi nevoită poate să şi munceşti acolo...

Ea îi puse palma pe gură.

— Te iubesc, dragul meu.

Insarov începu să-i sărute mîna firavă, trandafirie. Elena nu şi-o retrase, ci privea cu o bucurie copilărească şi cu o curiozitate zîmbitoare cum îi acoperea el de sărutări mîna, degetele...

Deodată se îmbujoră la faţă şi se uită ţintă în ochii săi. El îi ridică cu duioşie capul şi o privi stăruitor în ochi.

— Atunci să-mi trăieşti, îi spuse el, soţia mea înaintea oamenilor şi a lui Dumnezeu!

XIX

Peste vreun ceas, Elena intră cu pas uşor în salon, purtînd pălăria într-o mînă şi mantela în cealaltă. Părul îi era cam zburlit, pe fiecare obraz îi răsărise cîte o mică pată trandafirie, zîmbetul nu-i pierea de pe buze, iar pleoapele îi cădeau peste ochii mijiţi care îşi păstrau încă surîsul. Abia păşea de osteneală, dar osteneala asta îi era plăcută: de fapt orice o încînta. Totul i se părea mîngîietor şi prietenos. Uvar Ivanovici şedea la fereastră. Elena se apropie de dînsul, îi puse mîna pe umăr, se aplecă puţin şi izbucni fără voie în rîs.

— Ce-i? o întrebă el, mirat.

Ei nu-i venea răspunsul pe buze. Era gata să-l sărute pe Uvar Ivanovici.

— Bîldîbîc, ca o plăcintă... rosti în cele din urmă Elena.

Dar Uvar Ivanovici nici nu clipi şi continuă să se uite la Elena, care scăpă pe genunchii lui mantela şi pălăria.

— Dragă Uvar Ivanovici, rosti ea. Mi-i somn, sînt obosită, şi pufni iarăşi în rîs, căzînd în fotoliul de lîngă dînsul.

— Hm! făcu Uvar Ivanovici şi începu să-şi joace degetele. Da, ar fi trebuit... da!...

Elena se uită în juru-i şi se gîndi: „Trebuie să mă despart în curînd de toate acestea... şi curios! nu simt nici spaimă, nici îndoială, nici regrete...

Doar de mama îmi pare rău!" Apoi îi răsări iarăşi, în faţa ochilor, paraclisul... îi răsună din nou în urechi glasul lui, îi simţea braţele încolăcite în jurul trupului său. Inima îi zvîcni de bucurie, dar slab: fericirea o copleşea de istov, îi veni în minte băbuţa cerşetoare. „Parcă mi-a luat cu mîna toată jalea, îşi zise. Ah, ce fericită-s! Nici nu merit atîta fericire, venită aşa de repede!" Să-şi fi dat o clipă frîu liber, şi lacrimi dulci, fără de sfîrşit, i-ar fi ţîşnit din ochi. Le stăpîni numai cu zîmbetul. Oricum se aşeza, i se părea că nici nu există o poziţie mai nimerită şi mai comodă: totul parcă o legăna. Toate mişcările îi erau domoale şi molcome. Unde erau nerăbdarea şi asprimea ei? Intră în cameră Zoe. Elena se gîndi că nu văzuse niciodată în viaţă o mutrişoară mai fermecătoare. Veni pe urmă Anna Vasilievna. Elena simţi o săgetătură. Cu cîtă duioşie o îmbrăţişă ea pe maică-sa cea bună şi o sărută pe frunte, sub părul uşor încărunţit! După aceea Elena se duse în odaia ei. Totul o primi acolo cu zîmbete. Se aşeză pe pătuţul său cu un sentiment de triumf sfios şi smerit – pe acelaşi pat unde cu trei ore mai înainte petrecuse nişte clipe aşa de dureroase. „Eu încă de atunci ştiam că mă iubeşte, se gîndi ea; ba chiar de mai înainte. Ah, nu, nu... asta-i păcat." „Tu eşti soţia mea!" şopti Elena, acoperindu-şi faţa cu palmele, şi se aruncă în genunchi.

Către seară Elena căzu pe gînduri. O cuprinse tristeţea la gîndul că nu se va întîlni aşa de curînd cu Insarov, care nu mai putea rămîne la Bersenev fără a trezi bănuieli. Iată ce hotărîseră între ei: Insarov urma să se întoarcă la Moscova şi să vină în vizită la Bersenev de două ori pînă la toamnă. Din partea ei, ea făgădui să-i scrie şi – dacă va fi cu putinţă – să-i fixeze o întîlnire undeva pe lîngă Kunţovo. La ceai Elena se duse în salon, unde găsi pe obişnuiţii casei, printre care era şi Şubin:

acesta o privi scrutător de cum își făcu apariția; Elena ar fi vrut să stea prietenește de vorbă cu dînsul, ca odinioară, dar se temea de istețimea lui ca și de ea însăși. Bănuia că nu degeaba o lăsase el în pace timp de peste două săptămîni. În curînd sosi și Bersenev, care transmise Annei Vasilievna, din partea lui Insarov, multe salutări împreună cu scuzele că plecase la Moscova fără să-i fi prezentat omagii de rămas-bun. Numele lui Insarov era pronunțat pentru prima oară în ziua aceea față de Elena, care simți că roșește, își dădu în același timp seama că s-ar fi cuvenit a-și exprima regretul față de plecarea unui prieten atît de bun; dar ea nu se putu preface și continuă să șadă tăcută, nemișcată, în vreme ce Anna Vasilievna ofta și suspina după dînsul. Elena căuta să stea în preajma lui Bersenev. Nu se temea de dînsul, deși el îi cunoștea în parte taina. Căuta lîngă el ocrotire împotriva lui Șubin, care o privea mereu, dar nu ironic, ci numai stăruitor. În timpul serii Bersenev se arătă și el nedumerit: se așteptase s-o vadă pe Elena mai tristă. Din fericire se iscă între el și Șubin o controversă în materie de artă. Atunci Elena se retrase deoparte, ascultîndu-le glasul ca prin somn. Treptat-treptat, nu numai ei doi, ci întreaga încăpere, cu tot ceea ce era în juru-i, i se arăta ca în vis: pînă și samovarul de pe masă, și vesta scurtă a lui Uvar Ivanovici, și unghiile lucii ale Zoei, pînă și portretul în ulei al marelui duce Konstantin Pavlovici[1] atîrnat în

1. Al doilea fiu al împăratului Pavel I (1754-1801). Considerat urmaș al tronului pînă la moartea lui Alexandru I (1777-1825), marele duce Konstantin Pavlovici (1779-1831) a renunțat în scris la tron încă din 1823, fapt păstrat în secret de curtea imperială.

perete. Totul parcă se risipea şi se cufunda în ceaţă, încetînd să mai existe. Stăruia doar o milă pentru toţi. „La ce mai trăiesc oamenii aceştia?“ îşi zicea ea.

— Ţi-e somn? o întrebă maică-sa.

Ea nici nu auzi întrebarea mamei.

— E o aluzie numai în parte întemeiată, spui tu? Aceste cuvinte, rostite ferm de Şubin, atraseră numaidecît atenţia Elenei. Dă-mi voie, mă rog, adăugă el, dar tocmai asta dă farmec convorbirii. O aluzie justă stîrneşte întristarea – şi asta nu-i purtare creştinească. Faţă de o aluzie însă fără temei, omul rămîne indiferent – asta-i o prostie; pe cînd o aluzie, adevărată doar pe jumătate, provoacă necaz şi enervare. Dacă aş spune, de pildă, că Elena Nikolaevna este îndrăgostită de unul dintre noi, în ce categorie ar intra aluzia asta? Hai?

— Ah, *monsieur* Paul, rosti Elena. Aş vrea să-ţi arăt necazul meu, dar – drept să-ţi spun – nu pot: sînt aşa de obosită.

— De ce nu te duci la culcare? rosti Anna Vasilievna, care seara veşnic moţăia şi de aceea îi plăcea să trimită pe alţii la culcare. N-ai decît să te retragi. Andrei Petrovici are să te scuze.

Elena îşi sărută mama, îi salută pe toţi ceilalţi şi ieşi, condusă de Şubin pînă la uşă.

— Elena Nikolaevna, îi şopti el în prag, îl călcaţi pe *monsieur* Paul în picioare şi treceţi fără milă peste el, dar *monsieur* Paul vă binecuvîntează şi pe dumneavoastră, şi picioruşele dumneavoastră, şi pantofiorii, şi talpa lor.

Elena săltă din umăr, îi întinse în silă mîna – nu cea sărutată de Insarov – şi, întoarsă în iatacul ei, se dezbrăcă numaidecît, se culcă şi adormi. Se cufundă într-un somn adînc, fără vise,

cum nu dorm nici copiii... Doarme aşa numai un copil în convalescenţă, cînd maică-sa şade lîngă leagănul lui şi-l priveghează, ascultîndu-i răsuflarea.

XX

— Hai la mine pentru cîteva clipe, se adresă Şubin lui Bersenev, după ce acesta din urmă îşi luă rămas-bun de la Anna Vasilievna. Vreau să-ţi arăt cîte ceva.

Bersenev se îndreptă spre aripa în care locuia Şubin. Îl uimi mulţimea de studii, statuete şi busturi, învelite în cîrpe ude, împrăştiate prin toate ungherele.

— După cum văd, lucrezi de zor, îi spuse Bersenev.

— Trebuie să fac ceva, răspunse acesta. Nu izbuteşti în una, încerci altceva. De altfel eu, ca un corsican ce sînt, mă ocup mai mult cu *vendetta*, decît cu arta adevărată. *Trema, Bisanzia !*[1]

— Nu te înţeleg, zise Bersenev.

— Mai aşteaptă puţin. Uite, bunule prieten şi salvator, priveşte răzbunarea mea nr. 1.

Şubin descoperi o statuie şi Bersenev văzu un bust admirabil al lui Insarov, semănînd leit cu modelul. Trăsăturile feţei fuseseră prinse pînă la cel mai mic amănunt de către Şubin, care dăduse figurii lui o expresie gravă, de om cinstit, nobil, semeţ.

---

1. Tremură, Bizanţule (*it.*). Corect: *Trema, Bisanzio!* Cuvintele lui Alamir din opera *Belizarie* de Gaeteno Donizetti (1797-1848), reprezentată cu mare succes la Petersburg în stagiunea 1839/1840.

Bersenev își exprimă entuziasmul.

— E o adevărată minune! exclamă el. Te felicit. Asta-i piesă de expoziție! Ce te face să numești act de răzbunare această splendidă operă de artă?

— Fiindcă, *sir*, această „splendidă operă de artă", cum ați binevoit s-o numiți, vreau s-o ofer Elenei Nikolaevna, de ziua ei. Pricepi alegoria? Doar nu sîntem orbi și vedem prea bine ceea ce se petrece în preajma noastră; sîntem însă niște gentlemeni și ne răzbunăm ca gentlemenii.

— Dar uite încă ceva, adăugă Șubin, dezvelind și cealaltă statuie. Deoarece un artist, după cele mai noi teorii estetice, se bucură de dreptul invidiat de a întrupa orice mîrșăvie, ridicînd-o la rangul de capodoperă a creației, eu, prin făurirea acestei capodopere, m-am răzbunat, dar acum nu ca un gentleman, ci pur și simplu *en canaille*[1].

Sculptorul dădu pînza la o parte cu un gest îndemînatic și înaintea lui Bersenev se ivi o statuetă, gen Dantan, care îl reprezenta pe același Insarov. Nu se putea născoci ceva mai răutăcios și mai spiritual. Tînărul bulgar era înfățișat ca un berbec, ridicat pe picioarele de dinapoi și cu coarnele pregătite de atac. O gravitate tîmpă, impulsivitate, încăpățînare, stîngăcie, mărginire – iată ce arăta fizionomia „soțului oilor cu lîna de mătase". Și cu toate acestea asemănarea era atît de surprinzătoare și de neîndoioasă, că Bersenev nu se putu stăpîni și izbucni în hohote de rîs.

— Ce zici? E amuzant? întrebă Șubin. L-ai recunoscut pe *irou*? Mă sfătuiești să dau și asta la expoziție? Asta, dragă frate, am să mi-o fac cadou mie însumi la propria mea onomastică... Excelența-voastră îmi permite să execut unele figuri de dans?

1. Ca o canalie (*fr.*).

Şubin făcu cîteva salturi, lovindu-se cu călcîiele în spate.

Bersenev ridică de jos pînza şi o aruncă pe statuetă.

— O! generosule, începu Şubin. Care-i cel mai generos personaj cunoscut de istorie? Mă rog, n-are importanţă. Iar acum, adăugă el, dezvelind – cu un gest triumfal şi trist în acelaşi timp – o a treia şi destul de considerabilă masă de lut, ai să vezi ceva ce dovedeşte smerita înţelepciune şi perspicacitatea prietenului tău. Ai să te convingi că acesta, ca un adevărat artist, simte totuşi nevoia şi utilitatea autoflagelării. Poftim, priveşte.

Sculptorul smulse pînza, iar Bersenev văzu două capete lipite unul de altul, crescute parcă din aceeaşi tulpină... Nu înţelese numaidecît despre ce-i vorba. Dar, uitîndu-se mai bine, recunoscu într-unul chipul Annuşkăi, iar în cel de al doilea pe al lui Şubin în persoană. De fapt, erau mai degrabă nişte caricaturi, decît portrete. Annuşka era reprezentată ca o mîndreţe de fată, planturoasă, cu fruntea îngustă, cu ochii înecaţi în grăsime şi cu nasul avîntat semeţ în sus. Buzele ei groase zîmbeau obraznic. Pe faţa sa erau zugrăvite senzualitatea, nepăsarea şi cutezanţa, pe lîngă un aer de blîndeţe. Pe sine însuşi Şubin se reprezentase în chip de crai istovit, slăbănog, cu obrajii scofîlciţi, cu laţe rare de păr, pleoştite, cu o expresie ştearsă în ochii stinşi şi cu un nas ascuţit, ca de mort. Bersenev îşi întoarse cu dezgust faţa de la sculptură.

— Ce zici, dragă, de perechea asta? întrebă Şubin. Nu vrei să fii aşa de bun şi să găseşti un titlu convenabil? Pentru primele două piese am născocit titluri. Sub bust se va citi: *Erou visînd la salvarea patriei*. Sub statuetă: *Păzea, cîrnăţarii!* Iar sub ultima năzdrăvănie, oare n-ar merge: *Viitorul artistului Pavel Iakovlev Şubin?* Nu-i bine?

— Încetează odată, replică Bersenev. Nu face să-ţi pierzi vremea cu asemenea... Nu-i veni numai-decît în minte cuvîntul cel mai potrivit.

— Porcărie vrei să spui? Nu, dragă, iartă-mă, dar dacă-i vorba de expoziţie, tocmai grupul acesta vine pe primul plan.

— Curată porcărie! repetă Bersenev. Şi-apoi ce rost are? Tu nu ai deloc în tine premisele unei asemenea evoluţii, cu care – din nefericire – sînt înzestraţi din belşug artiştii noştri. Tu, pur şi simplu, te autoponegreşti.

— Aşa crezi? rosti mohorît Şubin. Dacă n-am aceste premise şi le voi căpăta în viitor, toată vinovăţia cade... asupra unei anumite persoane. Tu nu ştii, adăugă el, încruntîndu-şi tragic sprîncenele, că am vrut să mă apuc de băutură?

— Nu mai spune!?

— Zău că am încercat, ripostă el şi, înseninat, izbucni deodată în rîs. N-are nici un gust băutura, dragă, nici nu lunecă măcar pe gît, pe urmă îţi huieşte capul, însuşi marele Luşcihin – Harlampi Luşcihin – cel mai strașnic beţivan din Moscova, iar după alţii chiar din toată Rusia, a declarat că n-am stofă în mine. Eu şi băutura, după spusele lui, n-o să ducem casă bună niciodată.

Bersenev se repezi asupra grupului statuar, dar Şubin îl opri.

— Stai, dragă, nu da! Asta îmi va fi de învăţătură, îmi va sluji de sperietoare.

Bersenev pufni în rîs.

— În cazul acesta, hai să-ţi cruţ momîia, rosti el. Trăiască adevărata artă veşnică!

— Trăiască! îi ţinu isonul Şubin. Cu arta binele e mai dulce, iar răul mai puţin amar.

Prietenii îşi strînseră cordial mîna şi se despărţiră.

XXI

Cînd s-a trezit Elena, primul său simţămînt a fost o spaimă bucuroasă. „Oare-i adevărat? Oare-i adevărat?" se întreba, şi inima i se înduioşa de fericire. O năpădeau amintirile şi îi năvăleau în suflet. O învăluia o linişte fericită, entuziastă, în cursul dimineţii însă îngrijorarea o cuprinse încet-încet; iar în zilele următoare o copleşiră tristeţea şi urîtul.

Ştia acum într-adevăr ce voia, dar asta nu-i aducea nici o alinare. Neuitata întîlnire cu Insarov o scosese pentru totdeauna din vechiu-i făgaş. Nu mai era legată de trecut, de care se simţea departe. Totuşi, în juru-i, viaţa se desfăşura după obişnuitele rînduieli de odinioară. Totul îşi urma cursul ştiut, ca şi cum nimic nu s-ar fi schimbat. Traiul de dinainte mergea ca şi altădată, bizuindu-se pe participarea şi pe colaborarea Elenei din trecut. Ea încercă să-i scrie lui Insarov, dar nu izbuti: cuvintele se înşiruiau pe hîrtie ca lipsite de viaţă, false... Puse capăt şi jurnalului său: trase o linie groasă sub ultimul rînd. Acesta era trecutul. Ea însă se împlîntase în viitor, cu toate gîndurile sale, cu întreaga ei fiinţă. Avea inima grea. Să stai împreună cu mama care nu bănuieşte nimic, s-o asculţi, să-i răspunzi şi să vorbeşti cu dînsa i se părea Elenei, ceva nelegiuit. Simţea în ea minciuna. Se revolta, deşi n-avea de ce roşi. Adesea se năştea în sufletul ei o dorinţă, aproape nedomolită, de a se destăinui fără nici un ascunziş, orice s-ar întîmpla apoi.

„De ce Dmitri nu m-a dus chiar atunci din paraclis acolo unde ar fi vrut? se gîndi ea. Nu mi-a spus că eu sînt soţia lui înaintea lui

Dumnezeu ? Atunci ce mai caut aici ?“ Elena începu să se înstrăineze de toţi, chiar de Uvar Ivanovici, care era mai nedumerit decît oricînd şi îşi juca doar degetele. Tot ce-o înconjura nu-i mai părea simpatic, nici prietenos, nici chiar vis : avea impresia că un coşmar o apăsa cu povara lui neclintită, mormîntală. Totul în jur părea plin de mînie, o mustra, nu voia să ştie de dînsa, ca şi cum i-ar fi şoptit : orice-ai face eşti totuşi a noastră. Pînă şi oropsitele păsări şi animale, pe care le ocrotea, se uitau la dînsa – după cum i se părea Elenei – cu neîncredere şi duşmănie. Uneori se ruşina de sentimentele ei, simţea mustrări de cuget : „Totuşi asta-i casa mea, se gîndea, familia mea, patria mea...“ „Nu, asta nu mai este patria ta, nici familia ta...“ îi repeta un alt glas. Simţea fiori de groază, şi lipsa ei de curaj o înciuda. Era abia la începutul necazurilor şi îşi pierduse răbdarea... Aşa îşi ţinea făgăduiala ?

Nu curînd îşi recăpătă Elena stăpînirea de sine. Dar trecu o săptămînă, apoi alta... Elena se linişti puţin şi începu să se deprindă cu noua-i situaţie, îi scrise două bileţele lui Insarov, pe care ea însăşi le duse la poştă. Pentru nimic în lume – atît de ruşine, cît şi din mîndrie – nu s-ar fi încrezut în jupîneasă. Începu să-l aştepte. Dar, în locul lui, sosi într-o bună dimineaţă Nikolai Artemievici.

XXII

Niciodată locotenentul de gardă în retragere Stahov nu fusese văzut în casa lui atît de ursuz, dar în acelaşi timp aşa de solemn şi sigur de sine ca în ziua aceea. Intră în salon îmbrăcat cu palton şi cu pălăria pe cap. Păşea tacticos, cu paşi largi,

răsunători. Se apropie de oglindă şi se privi îndelung, clătinînd din cap şi muşcîndu-şi buzele cu o severitate calmă. Anna Vasilievna îl întîmpină cu o vădită emoţie şi cu tainică bucurie (cum îl întîmpinase de altfel totdeauna). Stahov nu-şi scoase nici măcar pălăria din cap, nici nu-i dădu bună ziua, ci doar întinse în tăcere Elenei mănuşa-i de căprioară, ca să i-o sărute. Anna Vasilievna începu să-l întrebe despre mersul curei. El nu-i răspunse nimic. Îşi făcu apariţia şi Uvar Ivanovici. Gazda îi aruncă o căutătură şi făcu: „A-a!" Cu dînsul se purta îndeobşte rece şi condescendent, deşi îi recunoştea „urme din sîngele autenticilor Stahovi". Se ştie că aproape toate familiile artistocratice ruseşti sînt convinse de existenţa unor excepţionale calităţi moştenite, proprii numai neamului lor. Nu o dată ne-a fost dat să auzim consideraţii în convorbirile intime despre „nasul familiei Podsalaskin" şi despre „ceafa neamului Perepreev". Zoe intră şi făcu o reverenţă lui Nikolai Artemievici; dar el mîrîi ceva nedesluşit, se aşeză în fotoliu, ceru o cafea şi numai după aceea îşi scoase pălăria. I se aduse cafeaua; el o bău şi, după ce se uită pe rînd la fiecare, mormăi printre dinţi: „*Sortez, s'il vous plaît*"[1] şi, adresîndu-se soţiei sale, adăugă: „*Et vous, madame, restez, je vous prie*"[2].

Toţi ieşiră afară de Anna Vasilievna, căreia îi tremura capul de emoţie. Solemnitatea purtării lui Nikolai Artemievici o uimea: se aştepta la ceva extraordinar.

— Ce s-a întîmplat?! exclamă ea, de îndată ce se închise uşa.

Nikolai Artemievici aruncă o privire indiferentă spre Anna Vasilievna.

---

1. Ieşiţi, vă rog (*fr.*)
2. Iar dumneavoastră, doamnă, rămîneţi, vă rog (*fr.*).

— Nimic deosebit; dar ce-i năravul ăsta de a lua totdeauna o înfăţişare de victimă? începu el, lăsîndu-şi în jos colţul buzelor, fără nici un rost, după fiecare cuvînt. Am vrut numai să te previn că astăzi vom avea la dejun un musafir nou.

— Pe cine anume?

— Pe Kurnatovski, Egor Andreevici. Nu-l cunoşti. E prim-secretar la Senat.

— Va prînzi la noi astăzi?

— Da.

— Şi numai pentru a-mi comunica asta ai concediat pe toţi ai casei?

Nikolai Artemievici aruncă iarăşi o căutătură Annei Vasilievna, de data asta ironică.

— Te miră? Aşteaptă puţin şi vei avea, într-adevăr, motiv de uimire.

El tăcu. Anna Vasilievna nu rosti nici o vorbă cîteva minute.

— Aş vrea... reluă ea.

— Ştiu, ştiu, totdeauna m-ai socotit ca un om „imoral", începu deodată Nikolai Artemievici.

— Eu? îngăimă, surprinsă, Anna Vasilievna.

— Şi poate cu drept cuvînt. Nu neg că, într-adevăr, ţi-am dat uneori motive juste de nemulţumire („Caii cei suri!" fulgeră prin mintea Annei Vasilievna), deşi trebuie să recunoşti că faţă de cunoscuta stare a sănătăţii matale...

— Dar eu nu te învinovăţesc deloc, Nikolai Artemievici.

— *C'est possible*[1]. Oricum, n-am de gînd să mă justific. Mă va justifica timpul. Dar socot de datoria mea să te încredinţez că-mi cunosc obligaţiile şi am grijă de... interesele familiei... care se află în seama mea.

---

1. Se prea poate (*fr.*).

„Oare ce înseamnă asta?" se gîndi Anna Vasilievna. (Ea nu putea şti că, în ajun, la Clubul Englez se iscase o discuţie într-un cerc despre incapacitatea ruşilor de a ţine *speech*-uri. „Cine dintre noi ştie să vorbească în public? Numiţi-l pe careva!" exclamă unul dintre interlocutori. „Uite, Stahov, de pildă", răspunse un altul, arătîndu-l pe Nikolai Artemievici, care se afla de faţă şi care se umfla în pene de mulţumire.)

— De exemplu, urmă Nikolai Artemievici, s-o luăm pe fiica mea Elena. Nu crezi că a sosit timpul ca ea să-şi croiască un drum sigur în viaţă... cu alte cuvinte: să se mărite? Toate filozofările şi acţiunile filantropice sînt bune într-o oarecare măsură şi pînă la o anumită vîrstă. E timpul să se lepede de fumurile acestea şi să părăsească societatea împestriţată de artişti, dăscălaşi şi mai ştiu eu ce muntenegreni – şi să intre în rîndul oamenilor.

— Ce vrei să spui cu asta? îl întrebă Anna Vasilievna.

— Îndată! Ascultă-mă, te rog, răspunse Nikolai Artemievici, lăsîndu-şi iarăşi colţul buzelor în jos. Am să-ţi vorbesc deschis, fără ocolişuri: am făcut cunoştinţă şi m-am împrietenit cu tînărul acesta, domnul Kurnatovski, în speranţa de a-l avea ginere. Nădăjduiesc că, după ce-l vei cunoaşte, nu mă vei învinovăţi de părtinire sau de pripeală. (În timp ce vorbea, Nikolai Artemievici îşi admira singur elocinţa.) Instruit la perfecţie, jurist, extrem de manierat, treizeci şi trei de ani, prim-secretar, consilier de colegiu, decorat cu ordinul Sfîntul Stanislav. Sper că recunoşti că nu-s de teapa acelor *pères de comédie*[1] care umblă numai după ranguri. Dar singură mi-ai spus că Elenei îi plac oamenii serioşi, de ispravă. Egor Andreevici este un

1. Părinţi de comedie (*fr.*).

maestru în specialitatea lui. Iar pe de altă parte, fiica mea are slăbiciune pentru acte mărinimoase. În această privinţă, află că Egor Andreevici, de îndată ce şi-a cîştigat posibilitatea, mă înţelegi – adică posibilitatea de a trăi în îndestulare din leafa lui – a renunţat numaidecît în favoarea fraţilor săi la ajutorul anual fixat de tatăl său.

— Dar cine-i părintele lui? întrebă Anna Vasilievna.

— Tatăl lui? E un om vestit în felul lui, de o moralitate absolută, un *vrai stoicien*[1], mi se pare maior în retragere şi care administrează toate moşiile conţilor B.

— A! făcu Anna Vasilievna.

— A! de ce: a? o îngînă Nikolai Artemievici. Nu cumva te-ai molipsit şi dumneata de prejudecăţi?

— Dar n-am spus nimic, dădu să răspundă Anna Vasilievna.

— Ba ai spus: a! Oricum ar fi, socot necesar să te previn asupra felului meu de a gîndi şi îndrăznesc să cred... îndrăznesc să sper că domnul Kurnatovski va fi primit *à bras ouverts*[2]. Ăsta doar nu-i un muntenegrean oarecare.

— Bineînţeles! Trebuie numai să-l chem pe bucătarul Vanka, să-i comand încă un fel pentru masă.

— Îţi dai seama că în asemenea treburi nu mă amestec, rosti Nikolai Artemievici, se sculă, îşi puse pălăria în cap şi, fluierînd (auzise de la cineva că la ţară sau la manej poţi să fluieri), se duse să se plimbe prin livadă. Şubin se uită la dînsul din fereastra aripii în care locuia şi scoase ştrengăreşte limba la el.

---

1. Un adevărat stoic (*fr.*).
2. Cu braţele deschise (*fr.*).

La ora patru fără zece minute, o caretă se opri la intrarea vilei Stahovilor, iar un bărbat încă tînăr, plăcut la înfăţişare, îmbrăcat simplu şi elegant, coborî din ea şi ceru a fi anunţat. Era Egor Andreevici Kurnatovski.

Iată ce-i scrise Elena, printre altele, lui Insarov a doua zi:

„Felicită-mă, dragă Dmitri, că am un logodnic. Ieri a luat prînzul la noi. Tătăica l-a cunoscut la Clubul Englez – pare-mi-se – şi l-a invitat. El a venit ieri, desigur, nu în calitate de logodnic. Dar buna mea măicuţă, căreia tătăica i-a împărtăşit nădejdile sale, mi-a spus ce soi de musafir este el. Îl cheamă Egor Andreevici Kurnatovski. Are funcţia de prim-secretar al Senatului. Să-ţi descriu mai întîi înfăţişarea lui. E de statură potrivită; ceva mai scund decît tine. Bine clădit! Trăsături regulate. Părul tuns scurt. Poartă favoriţi bogaţi, ochi mici (ca ai tăi) – căprui, vioi, buze plate, groase; în ochi şi pe buze îi stăruie permanent un zîmbet, oarecum oficial, care parcă ar fi «de gardă». Se poartă foarte simplu, vorbeşte răspicat – de altfel face totul răspicat: umblă, rîde şi mănîncă, de parcă ar îndeplini un serviciu. «Cît de bine l-a studiat!» te gîndeşti tu poate în momentul acesta. Da, l-am studiat, ca să ţi-l pot descrie. Cum să nu-ţi studiezi logodnicul! Are ceva rigid, e prostănac şi gol, dar în acelaşi timp, cinstit. Se spune că, într-adevăr, e foarte corect. Şi tu ai o rigiditate de caracter, dar nu aşa, ca a lui. La masă el a stat lîngă mine, faţă în faţă cu Şubin. La început a fost vorba de nişte întreprinderi comerciale: cică se pricepe în asta – cît pe ce era să-şi părăsească slujba şi să ia conducerea unei fabrici mari. Dar a renunţat! Apoi Şubin a deschis discuţia despre teatru. Domnul Kurnatovski a declarat fără falsă modestie, recunosc, că nu se pricepe la artă. Asta m-a făcut să mă gîndesc la tine... dar mi-am zis:

totuşi eu şi cu Dmitri *altfel* nu ne pricepem la artă. Asta ca şi cum ar fi vrut să spună: «Eu nu mă pricep la artă, de care nici nu-i nevoie; dar ea este admisă într-un stat civilizat». Faţă de Petersburg şi de lumea *comme il faut*[1] are, de altfel, o atitudine destul de indiferentă. S-a numit odată chiar proletar. «Noi, zice, sîntem nişte simpli salahori!» Dacă Dmitri ar fi spus aşa ceva – îmi ziceam – nu mi-ar fi plăcut. El însă poate să trăncănească cît i-o plăcea! N-are decît să se laude! Cu mine a fost cît se poate de cuviincios. Dar aveam impresia că stăteam de vorbă cu un şef extrem de condescendent. Cînd vrea să laude pe careva, el spune că acela are *norme de conduită* (asta-i expresia lui favorită). Trebuie să fie un încrezut, muncitor, înzestrat cu spirit de jertfă (vezi, sînt imparţială), adică este în stare să-şi sacrifice propriile sale interese; dar în fond e un mare despot. Vai de cel ce-i cade în gheare! La masă a venit vorba despre mită...

— Sînt de acord, a spus el, că cel ce ia mită este în multe cazuri nevinovat. Nu poate proceda altfel. Totuşi, dacă-i prins, trebuie să fie distrus.

Atunci eu am izbucnit:

— Să distrugi un nevinovat!

— Da, de dragul principiului.

— Care principiu? întrebă Şubin.

Kurnatovski, cam încurcat, ori surprins de întrebare, i-a răspuns:

— Nu-i nevoie de nici o explicaţie.

Tătăica pesemne că-l divinizează şi a susţinut că, într-adevăr, nu-i nevoie de nici o explicaţie şi, spre marea mea mulţumire, convorbirea a luat sfîrşit. Seara, a venit la noi Bersenev şi s-a iscat o controversă îngrozitoare. Niciodată nu l-am văzut pe bunul nostru Andrei Petrovici atît de tulburat. Domnul Kurnatovski nu nega deloc utilitatea

1. Lumea bună (*fr.*).

ştiinţei, a universităţilor etc. Eu însă am descoperit pricina indignării lui Andrei Petrovici. Ăla priveşte toate acestea ca o simplă gimnastică. Şubin a venit la mine după-masă şi mi-a spus: «Vezi, şi acesta şi celălalt (nu-ţi poate pronunţa numele), amîndoi sînt oameni practici, dar ce deosebire între dînşii! De o parte se vede un ideal adevărat, viu, creat de viaţă, pe cînd aici nu-i nici măcar sentimentul datoriei la mijloc, ci numai o corectitudine birocratică şi o activitate lipsită de conţinut». Şubin e un băiat deştept; pentru tine am înregistrat cuvintele sale. După mine, ce-i comun între voi?! Tu ai o *credinţă*, pe cînd celălalt n-are – căci a crede numai în sine însuşi *nu înseamnă a avea o credinţă*.

A plecat tîrziu, dar mama a izbutit să-mi comunice că eu i-am plăcut şi că tătăica e entuziasmat... O fi spus şi despre mine că-s înzestrată cu «norme de conduită»? Iar eu abia m-am stăpînit să nu-i răspund mamei că-mi pare rău, dar am un soţ... Oare de ce nu ţine tătăica la tine? Cu mama încă s-ar mai putea pune lucrurile la cale...

O, iubitul meu! Ţi l-am zugrăvit atît de amănunţit pe domnul acesta, ca să-mi înăbuş dorul. Eu nu pot trăi fără tine. Te văd şi te aud mereu... Te aştept, dar nu acasă la noi, cum ai vrea tu – am fi stingheriţi, ne-am simţi prost – ci ştii unde să ne vedem? Acolo, în crîngul despre care ţi-am scris... Ah, dragul meu! Cît te iubesc!"

XXIII

După trei săptămîni de la prima vizită a lui Kurnatovski, Anna Vasilievna – spre marea bucurie a Elenei – se mută la Moscova, în marea ei casă de bîrne, lîngă Precistenka. Casa aceasta

era împodobită cu colonade, cu lire şi cununi albe deasupra fiecărei ferestre. Avea un antresol, dependinţe, o grădină de flori, o curte mare cu iarbă, o fîntînă şi, lîngă ea, o cuşcă de cîine. Niciodată Anna Vasilievna nu se mutase aşa devreme în oraş. În anul acela însă o apucase durerea de dinţi după cele dintîi zile reci de toamnă. Pe de altă parte, Nikolai Artemievici, isprăvindu-şi cura, tînjea după soţie, întrucît Avgustina Hristianovna plecase să-şi viziteze o vară a ei la Revel. Între timp sosise la Moscova o familie de artişti străini care prezentau o serie de poze plastice, *des poses plastiques*, descrierea cărora din ziarul *Moskovskie vedomosti* aţîţase curiozitatea Annei Vasilievna. Într-un cuvînt, prelungirea şederii la ţară se prezenta incomodă şi, după Nikolai Artemievici, chiar necorespunzătoare cu executarea „intenţiilor" sale. Ultimele două săptămîni îi părură Elenei extrem de lungi. Kurnatovski venise pe la ei de două ori, duminica. În celelalte zile era ocupat. Venea de fapt pentru Elena, dar stătea de vorbă mai mult cu Zoe, care era încîntată de dînsul. „*Das ist ein Mann*"[1], se gîndea ea, uitîndu-se la faţa lui smeadă şi bărbătească şi ascultîndu-i discursurile încrezute şi condescendente. După părerea ei, nimeni altul n-avea un glas aşa de minunat, nimeni nu putea rosti atît de răspicat: „am cinstea" sau „încîntat". Insarov nu vizită familia Stahov; Elena îl văzu însă o dată, pe ascuns, în dumbrăvioara de pe rîul Moscova, unde îi fixase întîlnirea. Şubin se întoarse la Moscova împreună cu Anna Vasilievna, iar Bersenev – cu cîteva zile mai tîrziu.

Insarov şedea în odaia lui şi recitea pentru a treia oară scrisorile primite din Bulgaria printr-o „ocazie". Prin poştă nu se trimiteau, de teamă.

1. Iată un bărbat (*germ.*).

Era foarte îngrijorat de cuprinsul lor. Evenimentele se precipitau în Orient; ocuparea de către trupele ruseşti a Principatelor[1] neliniştea toate spiritele. Furtuna se înteţea. Se simţea apropierea unui război inevitabil. De jur împrejur se încingea pojarul. Nimeni nu putea prezice încotro se va îndrepta şi unde se va opri. Umilinţele de pe vremuri, vechile nădejdi prinseră viaţă. Inima lui Insarov începu să bată cu putere: nădejdile sale erau pe cale de înfăptuire. „Dar oare nu-i prea devreme? Nu va fi totul zadarnic? gîndea el, strîngîndu-şi pumnii, încă nu sîntem pregătiţi. Dar fie! Va trebui să plec!"

Un foşnet uşor se auzi la uşa care se deschise repede, şi Elena intră în cameră.

Insarov se cutremură din creştet pînă la picioare. Se repezi la dînsa. Îi căzu în genunchi, îi îmbrăţişă statura şi, pătimaş, îşi lipi capul de ea.

— Nu mă aşteptai, nu-i aşa? rosti ea, gîfîind. (Urcase repede scara.) Dragul meu, dragul meu! spuse ea, punîndu-i mîinile pe cap şi privind în jur. Vasăzică, aici locuieşti? Te-am găsit numai-decît. M-a condus fiica gazdei tale. Azi e a treia zi de cînd am sosit şi noi. Voiam să-ţi scriu, dar pe urmă m-am gîndit că mai bine vin singură. Am venit la tine pentru un sfert de ceas. Hai, scoală-te şi închide uşa.

Insarov se ridică, încuie grăbit uşa, se întoarse la ea şi îi luă mîinile. Nici nu putea vorbi: bucuria îl înăbuşea. Iar ea i se uită, zîmbind, drept în ochii aceştia, plini de atîta fericire... şi simţi o sfiiciune.

---

1. La ordinul împăratului Nicolae I din 14 (26) iunie 1853 armatele ruseşti au ocupat Principatele Române, fapt care a constituit principalul motiv ce a dus la declanşarea Războiului Crimeii.

— Dă-mi voie, spuse ea desprinzîndu-şi duios mîinile. Lasă-mă să-mi scot pălăria.

Îşi dezlegă panglicile pălăriei, pe care o aruncă cît colo; îşi scoase mantela, îşi îndreptă părul şi se aşeză pe o canapea micuţă, veche. Insarov nu se clintea, uitîndu-se la dînsa ca vrăjit.

— Şezi aici, rosti ea fără să-şi ridice ochii şi îi arătă un loc alături de dînsa.

Insarov se aşeză, dar nu pe canapea, ci jos la picioarele ei.

— Hai, scoate-mi mănuşile, spuse ea cu o voce şovăielnică şi parcă se înfiora.

El începu să-i descheie mănuşa şi să i-o scoată. Cînd i-o scoase pe jumătate, îşi lipi cu sete buzele de încheietura ei albă, fină, gingaşă.

Elena tresări şi vru să-l îndepărteze cu cealaltă mînă, dar el îi sărută şi mîna asta. Elena îl trase spre ea. Insarov îşi răsturnă capul pe spate, ea îl privi drept în ochi, se aplecă spre dînsul – şi buzele lor se contopiră într-o sărutare...

Trecură cîteva clipe... Elena se smulse din îmbrăţişare, se sculă şi şopti: „Nu, nu!", apoi se apropie repede de birou.

— Eu sînt gospodină aici, nu-i aşa? N-ar trebui să ai taine faţă de mine, zise ea cu un aer voit nepăsător şi rămase întoarsă cu spatele spre dînsul. Ce de-a hîrtii! Ce scrisori sînt acestea?

Insarov îşi încruntă sprîncenele.

— Ce-i cu scrisorile? răspunse el, ridicîndu-se de pe duşumea. Poţi să le citeşti.

Elena le răsuci în mînă.

— Sînt aşa de multe, scrise atît de mărunt, iar eu trebuie să plec numaidecît... Hai să le las... N-or fi cumva de la vreo rivală? Apoi nici nu-s în ruseşte, adăugă ea, frunzărind foile subţiri.

Insarov se apropie de dînsa şi îi atinse trupul. Ea se întoarse brusc spre dînsul, îi zîmbi cu seninătate şi se rezemă de umărul lui.

— Scrisorile acestea sînt din Bulgaria, Elena. Mi le trimit prietenii, care mă cheamă la dînşii.

— Acum? Acolo?

— Da... acum. Cît mai e timp şi-i liberă trecerea. Elena îi înlănţui năvalnic gîtul cu amîndouă braţele.

— Nu-i aşa că mă iei cu tine?

El o strînse la piept.

— O, fată dragă! O, eroina mea, cum ai pronunţat asta! Dar n-aş face oare un păcat, dacă nu chiar o nebunie eu, un singuratic, un om fără adăpost, să te ademenesc după mine? Şi unde?

Ea îi astupă gura cu palma.

— St! Mă supăr şi niciodată n-am să-ţi mai calc în casă. Oare n-am luat o hotărîre? Nu-i o înţelegere încheiată între noi? Nu-s eu soţia ta? Şi o soţie se poate despărţi de bărbatul său?

— Dar nevestele nu merg la război, rosti el surîzînd în silă.

— Aşa-i, dacă ele pot rămîne la casa lor. Dar eu unde să rămîn aici?

— Elena, eşti un înger căzut din cer! Gîndeşte-te însă că poate va trebui să plec din Moscova... peste două săptămîni. Nici vorbă să mă mai gîndesc la cursuri universitare şi la isprăvirea lucrărilor mele.

— Ei, şi ce? îl întrerupse Elena. Trebuie să pleci în curînd? Dacă vrei, eu chiar acum, pe loc, în clipa asta, rămîn la tine pentru totdeauna şi nu mă mai întorc acasă. Vrei? Plecăm imediat, hai!

Insarov o strînse, cu îndoită putere, în braţele sale.

— Atunci să mă pedepsească Dumnezeu dacă fac vreun păcat, exclamă el. Din ziua de azi sîntem legaţi pe toată viaţa!

— Deci rămîn aici? îl întrebă Elena.

— Nu, fata mea fără prihană! Nu, odorul meu! întoarce-te astăzi acasă, dar fii gata de plecare. Asta nu se face bătînd din palme. Trebuie să chibzuim totul cu socoteală. Avem nevoie de bani, de pașaport...

— Bani am eu, îl întrerupse Elena: optzeci de ruble.

— Nu-i cine știe ce, remarcă Insarov, totuși ne vor prinde bine.

— Pot să mai fac rost, să împrumut, s-o rog pe mămuța... ba nu, ei n-am să-i cer... pot să-mi vînd ceasul... am și cercei, două brățări, dantele...

— Nu-i vorba de bani, Elena, ci de pașaport, de pașaportul tău. Cum să-l căpătăm?

— Da, ce-i de făcut? Dar e neapărat nevoie de pașaport?

— Neapărat.

Elena zîmbi.

— Știi ce mi-a venit în minte? îmi amintesc din copilărie... Aveam pe vremuri o jupînească care a fugit de la noi. Au prins-o, au iertat-o și ea a mai slujit încă mult timp în casa noastră... Totuși era poreclită Tatiana cea fugară! Nu-mi trecea prin gînd atunci că poate și eu voi ajunge odată fugară, ca și ea.

— Elena, nu ți-i rușine?

— Ei și? E mai bine, desigur, să pleci cu pașaport. Dar dacă nu-i cu putință...

— O să punem toate la cale mai pe urmă. Ai răbdare, zise Insarov. Lasă-mă numai să chibzuiesc, să judec. Vom pune totul în ordine împreună, cu tîlc. Cît privește banii, mai am și eu...

Elena ridică o șuviță de păr care căzuse pe fruntea lui.

— O, Dmitri! Ce veselă călătorie vom avea!

— Da, zise Insarov. Dar acolo unde ne ducem...

— Ei, și ce? îl întrerupse iarăși Elena. Chiar să murim împreună – nu-i plăcut? Dar de ce să

murim? Noi trebuie să trăim, sîntem doar tineri. Cîţi ani ai? Douăzeci şi şase?

— Da, douăzeci şi şase.

— Iar eu douăzeci. Avem încă multă vreme înaintea noastră. A, ia stai puţin! Nu-i aşa că voiai să scapi de mine? Cică nu-ţi trebuia dragostea rusească, bulgarule! Poftim, să vedem cum ai să te descotoroseşti acum de mine. Dar oare ce s-ar fi ales de noi, dacă nu veneam la tine?

— Elena, doar ştii ce mă îndemna să fug.

— Ştiu. Te-ai îndrăgostit şi te-ai speriat. Dar tu nu bănuiai că şi eu te iubeam?

— Zău că nu bănuiam, Elena.

Ea îl sărută repede, pe neaşteptate.

— De asta te şi iubesc. Iar acum, la revedere!

— Nu mai poţi rămîne? o întrebă Insarov.

— Imposibil, dragul meu! Ştii ce greu mi-a fost să plec singură de acasă. Şi-apoi, sfertul de ceas a trecut de mult. Ea îşi puse mantela şi pălăria. Dar vino la noi mîine seară. Ba nu, mai bine poimîine! Va fi o atmosferă încordată, plictisitoare, dar n-ai ce-i face. Cel puţin ne vom vedea. La revedere! Dă-mi drumul! El o îmbrăţişă pentru ultima oară. Vai, dă-mi drumul! Uite ce-ai făcut, mi-ai rupt lănţişorul. Uf, neîndemînaticule! Nu-i nimic. Cu atît mai bine. Am să mă duc la vreun magazin de lîngă podul Kuznețki să-l dau la reparat. Dacă mă vor întreba cei de-acasă, le voi spune că am fost pe podul Kuznețki. Ea puse mîna pe clanţa uşii. Apropo, am uitat să-ţi spun: *monsieur* Kurnatovski, fără îndoială, o să-mi ceară mîna zilele acestea. Uite ce răspuns... am să-i dau. Şi îi dădu cu tifla. La revedere! Acum ştiu drumul... Iar tu nu pierde vremea în zadar.

Elena întredeschise uşa, ciuli urechile, se întoarse spre Insarov, clătină din cap şi se mistui.

Insarov rămase cam un minut înaintea uşii deschise şi ascultă. Uşa de jos dinspre curte se

închise cu zgomot. El se duse la canapea, se aşeză şi îşi acoperi ochii cu palma. „Merit eu asemenea dragoste? îşi zise. Parcă visez."

Dar uşoara mireasmă de rozetă, lăsată de Elena în cămăruţa lui nevoiaşă şi întunecoasă, îi aduse aminte de vizita ei. Împreună cu parfumul acesta, rămăseseră parcă în văzduh şi sonurile vocii sale tinereşti, ca şi ecoul unor paşi uşori, sprinteni şi căldura şi prospeţimea trupului său feciorelnic.

XXIV

Insarov se hotărî să aştepte veşti mai precise; iar el între timp se pregătea de plecare. Chestiunea era foarte complicată. Personal, nu putea întîmpina nici o dificultate: trebuia numai să ceară paşaportul. Dar ce era de făcut cu Elena? Obţinerea paşaportului pe cale oficială era o imposibilitate. Să se căsătorească cu dînsa în taină şi să se înfăţişeze pe urmă părinţilor?... „Atunci ei ne vor da învoirea, se gîndea el. Dar dacă se vor opune? Noi, totuşi, vom pleca. Dar dacă vor apela la autorităţi... dar dacă... Nu, mai bine să încerc a căpăta paşaportul pe alte căi!"

Insarov decise să se sfătuiască (bineînţeles fără să dea vreun nume) cu un cunoscut al său, un procuror ieşit sau scos la pensie, un pişicher expert în tot felul de treburi secrete. Acest om stimabil locuia cam departe. Insarov se trambală un ceas întreg pînă la el într-o birjă prăpădită şi, culmea ghinionului, nici nu-l găsi acasă; iar la întoarcere îl udă pînă la piele o ploaie torenţială, stîrnită din senin.

A doua zi dimineaţa, cu toată cumplita-i durere de cap, Insarov porni din nou spre procuror, care

îl ascultă cu atenţie prizînd tabac dintr-o tabacheră, împodobită cu imaginea unei nimfe cu sîni opulenţi, îşi privi pieziş musafirul cu ochişorii săi şireţi, tot de culoarea tabacului, îl ascultă şi îi ceru „mai multă precizie în expunerea faptelor". Observînd însă că Insarov nu se prea arăta dispus să intre în amănunte (de altfel şi venise la dînsul cu inima îndoită), el se mărgini să-i dea sfatul a se înarma în prealabil cu „biştari" şi îl invită să vină altădată, adăugînd răspicat – în timp ce priza tabac din tabachera deschisă – că-l aşteaptă „cînd va căpăta mai multă încredere şi se va risipi suspiciunea. Cît priveşte paşaportul, urmă el ca pentru sine, doar oameni sîntem! Dumneata, de pildă, pleci în călătorie. Cine ştie dacă eşti Maria Bredihina sau Carolina Vogelmayer?" Un sentiment de scîrbă umplu sufletul lui Insarov, care se mărgini a mulţumi procurorului şi îi făgădui că va trece pe la dînsul peste cîteva zile.

În aceeaşi seară se duse în vizită la familia Stahov. Anna Vasilievna îl primi prietenos, îl dojeni că îi uitase şi, găsindu-l palid, se informă despre starea sănătăţii sale. Nikolai Artemievici nu-i spuse nici un cuvînt, se uită doar în treacăt la dînsul, cu o curiozitate distrată, părînd a se gîndi la altceva. Şubin îl întîmpină cu răceală, Elena în schimb îl uimi. Îl aştepta. Îmbrăcase pentru dînsul rochia pe care o purtase la prima lor întîlnire din paraclis. Îl salută cu atîta calm şi era atît de prietenoasă, veselă, fără griji, încît nimeni, privind-o, n-ar fi putut bănui că soarta acestei fete este pecetluită şi că numai conştiinţa tainică a dragostei fericite dă vioiciune trăsăturilor chipului său, sprinteneală şi graţie mişcărilor ei. Ea turna ceaiul, în locul Zoei, glumea, flecărea. Ştia că Şubin o observă tot timpul şi că Insarov, care nu se poate preface, nu va fi în stare să pară indiferent – de aceea se şi pregătise dinainte. Nu se

înşelă : Şubin n-o scăpa din vedere nici un moment. Iar Insarov rămase foarte taciturn şi mohorît în cursul întregii seri. Elena se simţea atît de fericită, încît avu chiar poftă să-l tachineze pe Insarov.

— Ia spune-mi, îl întrebă ea tam-nesam, planul dumitale avansează?

Insarov se simţi stingherit.

— Care plan? îngăimă el.

— L-ai uitat? îi răspunse ea, pufnindu-i de rîs în faţă (numai el putea înţelege semnificaţia acestui rîs fericit). Crestomaţia dumitale bulgărească pentru ruşi?

— *Quelle bourde !*[1] mormăi printre dinţi Nikolai Artemievici.

Zoe se aşează la pian. Elena îşi săltă abia perceptibil un umăr şi făcu lui Insarov un gest cu ochii către uşă – semn că putea pleca acasă. Apoi ciocăni cu degetul de două ori în masă şi pe urmă se uită la dînsul. El pricepu că ea îi fixează întîlnire peste două zile. Elena zîmbi repede cînd îşi dădu seama că fusese înţeleasă. Insarov se sculă şi îşi luă rămas-bun. Nu se simţea bine deloc. Deodată îşi făcu apariţia Kurnatovski. Nikolai Artemievici sări ca ars, ridică dreapta deasupra capului şi de-acolo o lăsă moale în palma prim-secretarului. Insarov mai rămase cîteva minute, ca să-şi observe rivalul. Elena, pe furiş, clătină viclean din cap. Cum stăpînul casei nu găsi necesar să-i recomande unul altuia, Insarov plecă, după ce schimbă o ultimă privire cu Elena. Şubin rămase pe gînduri, apoi se avîntă într-o dispută furioasă cu Kurnatovski într-o chestiune juridică de care habar n-avea.

Insarov nu putu închide ochii toată noaptea, iar dimineaţa se simţi şi mai rău. Totuşi se apucă să-şi pună ordine în hîrtii şi să scrie cîteva scrisori. Capul îi era însă greu, iar gîndurile încurcate...

1. Ce baliverna (*fr.*).

La prînz începu febra. La dejun nu putu lua nimic în gură. Temperatura îi crescu repede spre seară. O toropeală îi cuprinse întreg corpul. Îl chinuia o durere groaznică de cap. El se culcă chiar pe canapeluţa unde şezuse de curînd Elena, şi se gîndi :„Aşa-mi trebuie dacă m-am dus la hoţomanul ăla bătrîn", şi încercă să adoarmă... Dar boala îl înfrînse. Vinele i se zbăteau cu năprasnică putere. Sîngele parcă îi clocotea. Gîndurile i se învălmăşeau ca un stol de păsări. Căzu într-un fel de sfîrşeală. Cum zăcea istovit pe spate, i se năzări dintr-o dată că cineva şopteşte şi rîde cu hohote surde deasupra lui. Izbuti, printr-o mare sforţare, să-şi deschidă ochii. Flacăra lumînării aprinse îl străpunse ca un jungher... Ce-i asta? Bătrînul procuror stă în faţa lui, într-un halat de molton, încins cu o eşarfă, cum îl văzuse în ajun... Gura lui ştirbă bolboroseşte: „Carolina Vogelmayer!" Insarov se uită la dînsul, iar bătrînul se întinde, se umflă, creşte... şi parcă nu mai este om, ci copac... Insarov trebuie să se caţăre pe crengile lui lunecoase. Caută să se agaţe de ceva, dar se prăbuşeşte pe o piatră ascuţită. Iar Carolina Vogelmayer şade turceşte, ca o precupeaţă, şi bolboroseşte: „Hai la plăcinte, plăcinte, plăcinte!" Apoi văzu cum curgeau şuvoaie de sînge... săbii se încrucişau sclipind orbitor... Elena!...Şi totul se scufundă într-un hău de purpură.

XXV

— A venit la dumneavoastră o persoană, Dumnezeu ştie cine-i, pare a fi un lăcătuş, spuse a doua zi lui Bersenev servitorul său, care se caracteriza printr-o purtare aspră faţă de stăpîn şi printr-o permanentă atitudine sceptică.

— Să intre, zise Bersenev.

Intră „lăcătușul". Bersenev îl recunoscu pe croitor, gazda lui Insarov.

— Ce dorești? îl întrebă el.

— Am venit la dumneavoastră, fiindcă chiriașul nostru, cine știe, îi grav bolnav, spuse croitorul, lăsîndu-se cînd pe un picior, cînd pe altul, și gesticulînd în răstimpuri cu mîna dreaptă, ale cărei trei degete le ținea băgate după reverul hainei.

— Insarov?

— Întocmai, chiriașul nostru, cine știe, încă ieri dimineață era pe picioare, seara a cerut numai ceva de băut. Gospodina i-a adus niște apă. Noaptea a început a mormăi, că se aude prin peretele de scînduri. Iar de azi-dimineață zace mut ca un buștean și arde, Doamne, Doamne... Mi-am zis, ăsta – cine știe – te pomenești că moare, și ce te faci cu el? Trebuie, zic, să dau de știre la poliție. Că-i singur cuc. Iar nevastă-mea îmi spune: „Dă o fugă, zice, la chiriașul unde a stat la țară... poate ți-o spune ce-i de făcut ori o veni chiar el aici". Și așa am picat la dumneavoastră, că noi nu putem, vedeți...

Bersenev își înșfacă șapca, vîrî o rublă în mîna croitorului și porni numaidecît, în grabă, la locuința lui Insarov.

Îl găsi zăcînd, în nesimțire, îmbrăcat, pe canapeluță. Părea groaznic de schimbat la față. Numaidecît, Bersenev porunci croitorului și neveste-si să-l dezbrace și să-l mute în pat; iar el se repezi la un doctor și îl aduse. Medicul îi prescrise simultan: lipitori, comprese, calomel și să-i ia sînge.

— E grav? îl întrebă Bersenev.

— Da, foarte grav, răspunse doctorul. Are o serioasă congestie pulmonară. Boala e în plină evoluție, poate e atins și creierul. Iar pacientul e

tînăr şi vigoarea sa de astă dată lucrează împotriva lui. M-aţi chemat tîrziu. Dar vom face tot ce cade în competenţa ştiinţei.

Însuşi medicul era un om încă tînăr şi avea încredere în ştiinţă.

Bersenev rămase peste noapte acolo. Gazdele se dovediră nişte oameni îndatoritori şi chiar pricepuţi, de îndată ce se găsi cineva care să le spună ce aveau de făcut. Se descoperi şi un felcer, şi torturile medicale începură.

Către dimineaţă Insarov îşi reveni pentru cîteva minute, îl recunoscu pe Bersenev şi îl întrebă: „Nu-i aşa că-s bolnav?" Apoi se uită de jur împrejur cu o nedumerire năucă de om grav bolnav şi istovit... şi iarăşi îşi pierdu cunoştinţa. Bersenev se repezi acasă la dînsul, îşi schimbă hainele, puse mîna la întîmplare pe cîteva cărţi şi se întoarse la Insarov. Hotărî să rămînă la dînsul, cel puţin la început. Izolă patul bolnavului cu un paravan; iar el se cuibări lîngă canapeluţă. Ziua se scurse trist şi încet. Bersenev lipsi numai în timpul prînzului. Se însera. Aprinse o lumînare cu abajur şi se apucă de citit. Era linişte pretutindeni. Se auzea de după peretele despărţitor, din încăperea gazdelor, cîte o şoaptă stăpînită, un căscat, un suspin... Cineva strănută şi fu dojenit în şoaptă. Iar de dincolo de paravan se auzea o respiraţie grea şi neregulată, întreruptă din cînd în cînd de cîte un geamăt scurt sau de foşnetul pernei sub capul agitat al bolnavului...

Pe Bersenev îl năpădiră gînduri stranii. Se afla în camera unui om a cărui viaţă atîrna de-un fir de păr, şi pe care – cum ştia prea bine – îl iubea Elena... îşi aminti de noaptea cînd Şubin îl ajunsese în goană din urmă ca să-i spună că Elena îl iubeşte pe dînsul, pe Bersenev. Iar acuma? „Ce am de făcut acuma? se întreba. S-o anunţ pe Elena că-i bolnav? Să mai aştept? Ştirea aceasta-i

mult mai tristă decît aceea pe care i-am comunicat-o odinioară. Ciudat lucru! Cum mereu mă pune soarta la mijloc între dînşii!" Hotărî mai bine să aştepte. Privirile-i căzură pe masa încărcată cu o grămadă de hîrtii... „Oare îşi va realiza planurile? se gîndi Bersenev. Nu cumva se va alege praful de toate?" I se făcu milă de viaţa asta tînără, pe pragul pierzaniei, şi se înverşuna s-o salveze...

Urmă o noapte trudnică. Bolnavul aiura mereu. Bersenev se sculă de mai multe ori de pe canapeluţa lui, se apropie în vîrful degetelor de pat şi ascultă cu tristeţe vorbele fără şir ale bolnavului. O singură dată rosti Insarov ceva surprinzător de desluşit: „Nu vreau, nu vreau, tu trebuie să..." Bersenev se cutremură şi îl privi pe Insarov, care avea o figură chinuită şi cadaverică în acelaşi timp. Şedea nemişcat, iar braţele îi atîrnau fără vlagă... „Nu vreau", repetă el abia auzit.

Doctorul sosi dimineaţă, clătină din cap şi prescrise noi medicamente.

— Mai este mult pînă la criză, zise medicul, punîndu-şi pălăria în cap.

— Dar după criză? îl întrebă Bersenev.

— După criză? Rezultatul e o dilemă: *Aut Caesar, aut nihil*[1].

Doctorul plecă. Bersenev se plimbă puţin pe stradă; simţea nevoie de aer curat. Se întoarse şi se apucă de citit, îl isprăvise de mult pe Raumer. Acum se ocupa de Grote[2].

---

1. Sau Cezar, sau nimic (*lat.*) – deviză atribuită lui Cesare Borgia (1475-1507), cardinal şi om politic italian.
2. George Grote (1794-1871), istoric englez, autor al unei opere monumentale : *Istoria Greciei* (12 volume).

Deodată uşa scîrţîi încetişor şi în cameră se iţi cu băgare de seamă căpşorul fetiţei proprietarului, îmbrobodită ca de obicei, cu o basma uriaşă. Ea rosti cu jumătate de gură:

— A venit domnişoara aceea care mi-a dat douăzeci şi cinci de copeici...

Căpşorul fetiţei dispăru într-o clipă şi în locul lui se ivi Elena.

Bersenev sări ca ars. Dar Elena nu făcu nici o mişcare, nu scoase nici o exclamaţie... Dintr-o aruncătură de ochi parcă înţelese totul. O paloare cumplită îi acoperi faţa. Ea se apropie de paravan, se uită dincolo, plesni din palme şi rămase ca trăsnită. Încă o clipă şi s-ar fi aruncat la pieptul lui Insarov, dacă Bersenev n-ar fi oprit-o la timp.

— Ce faci? rosti el în şoaptă sugrumată. Poţi să-l omori.

Elena se clătină, gata să cadă. Bersenev o conduse la canapeluţă, unde ea se aşeză, îl privi drept în faţă, apoi îşi luă ochii de la dînsul şi se uită în jos.

— Moare? îl întrebă ea, cu un ton rece şi liniştit, care îl înspăimîntă pe Bersenev.

— Pentru numele lui Dumnezeu, Elena Nikolaevna, începu el. Ce tot spui? E bolnav, desigur, şi încă destul de grav... Dar îl vom salva: îţi garantez.

— Şi-a pierdut cunoştinţa? îl întrebă ea pe acelaşi ton ca şi întîia oară.

— Da, e în stare de leşin... Asta se întîmplă la începutul bolii. Dar n-are nici o importanţă, nici una. Te încredinţez. Bea o gură de apă.

Elena îşi ridică ochii spre dînsul. El înţelese că ea nici nu-i auzea răspunsurile.

— Dacă va muri, rosti ea cu acelaşi glas, voi muri şi eu.

În același moment Insarov scoase un ușor geamăt. Ea se cutremură și se apucă cu mîinile de cap; apoi începu să-și dezlege panglicele pălăriei.

— Ce vrei să faci? o întrebă Bersenev. Elena nu răspunse.

— Ce vrei să faci? repetă el.

— Să rămîn aici.

— Cum? Pe mai mult timp?

— Nu știu, poate toată ziua, toată noaptea, totdeauna... nu știu.

— Pentru Dumnezeu, Elena Nikolaevna, vino-ți în fire. Nu mă așteptam deloc, bineînțeles, să te văd aici. Totuși bănuiesc că ai venit pentru scurt timp. Gîndește-te, cei de-acasă pot fi îngrijorați...

— Ei și?

— Te vor căuta... te vor găsi...

— Ei și?

— Elena Nikolaevna! Dă-ți seama... El acum nu te poate apăra.

Elena își lăsă capul în pămînt, ca și cum ar fi căzut pe gînduri, își duse batista la buze și hohote spasmodice de plîns îi izbucniră năprasnic din piept... Ea se aruncă cu fața în jos pe canapea, silindu-se să le înăbușe, în vreme ce tot trupul ei se încorda și se zbătea, ca o pasăre prinsă.

— Elena Nikolaevna... pentru numele lui Dumnezeu... repetă Bersenev înclinîndu-se spre dînsa.

— Ei, ce este? răsună deodată vocea lui Insarov.

Elena își îndreptă trupul, iar Bersenev rămase înmărmurit pe loc... Peste puțin timp el se apropie de patul bolnavului. Ca și mai înainte, capul lui Insarov zăcea istovit pe pernă. Ochii îi erau închiși.

— Aiurează? șopti Elena.

— Pesemne, răspunse Bersenev, dar nu-i nimic... asta se întîmplă totdeauna, mai ales dacă...

— De cînd a căzut la pat? îi tăie vorba Elena.

— De alaltăieri. Eu sînt aici de ieri. Poţi să ai toată încrederea în mine, Elena Nikolaevna. N-am să plec de lîngă dînsul. Vom întrebuinţa toate mijloacele ca să-l salvăm. Vom face la nevoie şi un consult.

— Va muri în lipsa mea, exclamă ea, frîngîndu-şi mîinile.

— Îţi dau cuvîntul meu că te voi ţine zilnic la curent cu mersul bolii şi dacă va interveni, într-adevăr, o primejdie...

— Jură-mi că vei trimite numaidecît după mine oricînd, ziua, noaptea... trimite o scrisoare drept la mine... Mi-i totuna acum. Înţelegi ce spun? Jură-mi că-ţi vei îndeplini promisiunea.

— Îţi făgăduiesc, înaintea lui Dumnezeu l

— Jură-mi.

— Jur.

Ea îi apucă brusc mîna şi, înainte ca el să şi-o tragă, îşi lipi buzele de ea.

— Elena Nikolaevna... ce faci? şopti el.

— Nu... nu... nu trebuie, pronunţă nedesluşit Insarov şi oftă adînc.

Elena se apropie de paravan, îşi mușcă batista cu dinţii şi se uită la bolnav – lung, lung. Lacrimi mute îi curgeau pe obraji.

— Elena Nikolaevna, îi spuse Bersenev. El îşi poate veni în fire, te poate recunoaşte. Cine ştie cum s-ar simţi. De altfel, aştept să vină doctorul dintr-o clipă în alta...

Elena îşi luă pălăria de pe canapea, şi-o puse în cap şi se opri în loc. Ochii săi făcură cu tristeţe înconjurul odăii. Parcă-şi depăna amintirile...

— Nu pot pleca, şopti ea în cele din urmă.

Bersenev îi strînse mîna.

— Reculege-te, rosti el. Linişteşte-te! îl laşi doar pe mîna mea. Deseară chiar voi trece pe la dumneavoastră.

Elena se uită la dînsul şi-i spuse: „Bunul meu prieten!", apoi izbucni în hohote de plîns şi ieşi în fugă.

Bersenev se sprijini de uşorul uşii. Un sentiment de tristeţe şi de amărăciune, amestecat însă cu o stranie bucurie, îi dădu o strîngere de inimă. „Bunul meu prieten!" îşi zise şi ridică din umeri.

— Care-i acolo? se auzi vocea lui Insarov. Bersenev se apropie de dînsul:

— Eu sînt, Dmitri Nikanorovici. Ce vrei? Cum te simţi?

— Singur? întrebă bolnavul.

— Singur.

— Dar ea?

— Care ea? pronunţă aproape cu groază Bersenev.

Insarov tăcu.

— Rezeda, şopti el şi ochii i se închiseră din nou.

XXVI

Insarov se zbătu opt zile între viaţă şi moarte. Doctorul îl vizita întruna, cu zelul unui medic tînăr chemat la patul unui grav bolnav. Aflînd de starea îngrijorătoare a sănătăţii lui, Şubin veni să-l vadă. Îşi făcură apariţia şi compatrioţi de-ai săi bulgari. Printre aceştia Bersenev recunoscu cele două figuri stranii care îl uluiseră prin vizita lor neaşteptată la ţară. Toţi îşi arătau sincera compătimire. Unii îi propuseră lui Bersenev să-l schimbe la căpătîiul bolnavului. Acesta însă nu consimţi, avînd în vedere făgăduiala făcută Elenei, pe care o vedea zilnic, dîndu-i – fie verbal, fie printr-un bileţel – toate amănuntele asupra cursului bolii.

Cu cîtă strîngere de inimă îl aştepta ea, cum îl asculta şi îl descosea prin întrebări! Elena îşi arăta mereu dorinţa de a-l vedea pe Insarov, dar Bersenev o implora să renunţe la planul acesta, căci Insarov rar rămînea singur. În prima zi cînd află de boala lui Insarov, Elena era cît pe ce să se îmbolnăvească ea însăşi. De cum se întoarse de la dînsul, se închise în odaia ei; cînd fu chemată la masă şi se arătă în sufragerie, cu o figură zdrobită de durere, Anna Vasilievna se sperie şi vru neapărat s-o pună la pat. Totuşi Elena izbuti să se stăpînească. „Dacă va muri, repeta ea, nu voi supravieţui nici eu." Gîndul acesta o mai linişti şi îi dădu putere să pară indiferentă. De altfel nimeni n-o prea tulbura. Anna Vasilievna era preocupată de durerea ei de dinţi. Şubin se consacrase cu înverşunare sculpturii. Zoe se lăsase pradă melancoliei şi se apucase să-l citească pe *Werther*. Nikolai Artemievici era foarte nemulţumit de desele vizite ale „dăscălaşului", cu atît mai mult cu cît „planurile" lui în legătură cu Kurnatovski nu prea înaintau: practicul prim-secretar nu era încă deplin lămurit şi stătea în expectativă. Elena nici nu-i mulţumise lui Bersenev. De altfel există servicii pentru care te ruşinezi şi simţi o mare sfială de a-ţi arăta recunoştinţa. Numai o dată, la a patra întîlnire cu Bersenev (Insarov petrecuse o noapte foarte proastă şi doctorul era de părere să se i convoace un consult), tocmai la această întrevedere Elena îi aduse aminte de jurămînt. „În cazul acesta, haidem!" îi spuse prietenul. Elena se sculă în picioare, gata să se retragă pentru a se îmbrăca. „Ba nu, să mai aşteptăm pînă mîine." Iar spre seară lui Insarov începu să-i meargă mai bine.

Opt zile dură chinul ăsta. Elena părea calmă, dar nu mînca nimic şi nici nu dormea noaptea. O durere surdă se revărsase în întreaga ei fiinţă.

Un fum uscat, fierbinte, parcă îi umplea capul. „Duduia noastră se topeşte ca o lumînare", spunea despre dînsa jupîneasa.

A noua zi, în sfîrşit, se săvîrşi minunea. Elena şedea în salon lîngă Anna Vasilievna şi-i citea *Moskovskie vedomosti*, fără să-şi dea seama ce anume citeşte. Cum intră Bersenev, Elena îi aruncă o căutătură (prima ei privire, cînd îl întîlnea, era rapidă, sfioasă, scrutătoare şi alarmată în acelaşi timp). Şi înţelese numaidecît că el îi aducea o veste bună. Bersenev zîmbi şi se înclină uşor înaintea Elenei, care se săltă puţin în întîmpinarea lui.

— Şi-a revenit. E salvat, într-o săptămînă va fi complet sănătos, îi şopti Bersenev.

Elena întinse mîinile, ca şi cum s-ar fi apărat de-o lovitură. Numai buzele îi tremurau şi se îmbujoră toată la faţă. Bersenev intră în discuţie cu Anna Vasilievna, iar Elena se duse în iatacul ei, căzu în genunchi şi începu să se roage, aducînd slavă lui Dumnezeu... Lacrimi uşoare şi limpezi îi izbucniră din ochi. Simţi deodată o oboseală istovitoare, îşi lăsă capul pe pernă, şopti: „Bietul Andrei Petrovici!" şi adormi numaidecît cu genele şi cu obrajii uzi de lacrimi. De mult nu mai dormise şi nu mai plînsese.

XXVII

Spusele lui Bersenev se împliniră numai în parte. Primejdia trecu, dar refacerea lui Insarov mergea anevoie. Medicul vorbea de o zdruncinare adîncă şi generală a întregului său organism. Totuşi bolnavul se sculă din pat şi începu să umble prin odaie. Bersenev se mută acasă la el, dar venea zilnic la prietenul său, încă nerestabilit, şubred

şi, ca şi mai înainte, o informa în fiecare zi pe Elena despre starea sănătăţii acestuia. Insarov nu îndrăznea să-i scrie şi numai indirect, în discuţiile cu Bersenev, dacă făcea cîte-o aluzie la dînsa. Iar Bersenev, cu o prefăcută indiferenţă, îi povestea de vizitele sale la familia Stahov, silindu-se totuşi să-i dea a înţelege că Elena fusese foarte îngrijorată, dar că se liniştise în vremea din urmă. Elena de asemenea nu-i scria lui Insarov: altceva o preocupa.

Într-o zi Bersenev, bucuros la faţă, îi aduse la cunoştinţă că medicul îngăduise pacientului să mănînce o chifteluţă şi că în curînd Insarov va ieşi din casă. Elena căzu pe gînduri, cu ochii în pămînt.

— Ghici ce vreau să-ţi spun, rosti ea.

Bersenev se tulbură, înţelese şi răspunse, uitîndu-se în lături:

— Probabil vrei să-mi spui că ai dori să-l vezi.

Ea roşi şi pronunţă abia auzit:

— Da.

— Şi de ce nu? îmi închipui că nu te împiedică nimic. „Puah! îşi zise. Ce sentiment urît îmi încolţeşte în inimă!"

— Vrei să spui că eu şi înainte... zise Elena. Dar mă tem... Nu mi-ai spus chiar dumneata că rareori rămîne singur?

— Nu-i greu de aranjat asta, replică Bersenev, fără să se uite la dînsa. Bineînţeles, eu nu-l pot preveni. Dar dă-mi un bileţel. Cine te poate opri să-i scrii, ca unui bun prieten, de starea sănătăţii căruia te interesezi? Nu-i nimic rău în asta. Fixează-i... adică scrie-i cînd îl vei vizita.

— Mi-i ruşine, şopti Elena.

— Dă-mi bileţelul. Îl duc eu.

— Nu-i nevoie... aş vrea însă să te rog ceva... nu te supăra pe mine, Andrei Petrovici... nu te duce mîine la dînsul!

Bersenev își mușcă buza.

— A! Da, înțeleg, prea bine, prea bine! Și după ce mai adăugă două-trei cuvinte, plecă grăbit acasă.

„Cu atît mai bine, cu atît mai bine! se gîndi el, iuțind pasul spre casă. N-am aflat nimic nou, dar cu atît mai bine. Ce gust să te lipești de marginea unui cuib străin?! Nu mă căiesc întru nimic. Am făcut numai ce mi-a dictat conștiința. Dar acum destul! Lasă-i în plata Domnului! Nu degeaba mă dăscălea tata: noi amîndoi, dragă, nu sîntem sibariți, aristocrați. N-am fost rîzgîiați de soartă și de natură. Nu sîntem nici măcar mucenici. Sîntem niște truditori, truditorii, truditori. Îmbracă-ți șorțul de piele, truditorule, și pune-te la strungul tău de lucru, în atelierul tău întunecos! Lasă soarele să lumineze pentru alții! Dar și în viața asta cenușie avem mîndria și fericirea noastră!"

A doua zi dimineață Insarov primi prin poștă un scurt bilet: „Așteaptă-mă, îi scria Elena. Și lasă vorbă să nu fie primit nimeni. A. P. nu va veni".

XXVIII

Insarov citi biletul Elenei și îndată se apucă să-și facă ordine în odaie. Rugă gazda să ia sticluțele de medicamente, își scoase halatul și își îmbrăcă surtucul. I se învîrtea capul și îi bătea inima de istovire, ca și de bucurie. Picioarele nu-l ascultau. Se lăsă pe canapea și începu să se uite la ceas. „Acuma-i ora unsprezece și trei sferturi, își zise el. Ea nu poate veni înainte de douăsprezece pentru nimic în lume. Mă voi gîndi la cu totul altceva timp de un sfert de ceas – altfel n-am să rezist. Înainte de amiază ea nu poate veni..."

Deodată uşa se dădu larg în lături şi intră Elena, într-o rochie uşoară de mătase – palidă, proaspătă, tînără, fericită – şi căzu la pieptul lui cu o slabă exclamaţie de bucurie.

— Trăieşti, dragul meu! repeta ea, îmbrăţişîndu-i şi mîngîindu-i capul. El rămase toropit de atîta fericire, înăbuşindu-se din pricina alintărilor şi a apropierii ei.

Elena se aşează alături de el şi, rezemîndu-se de dînsul, îl învălui într-o privire blîndă, dezmierdătoare şi veselă, ce se aprinde numai în ochii femeilor care iubesc.

Dar figura i se întristă deodată.

— Cît de tare ai slăbit, bietul meu Dmitri, zise ea trecîndu-şi palma pe obrazul lui, şi ce barbă ţi-a crescut!

— Şi tu ai slăbit, biata mea Elena, răspunse Insarov, sărutîndu-i degetele.

Ea îşi scutură voios buclele.

— Nu-i nimic. Să vezi cum o să ne îndreptăm! Asupra noastră s-a abătut furtuna, ca în ziua cînd ne-am întîlnit în paraclis. S-a dezlănţuit şi a trecut. Acum ne vom începe viaţa!

El îi răspunse numai printr-un surîs.

— Vai, ce zile, Dmitri, ce zile înfiorătoare! Cum pot supravieţui oamenii, după moartea celor dragi! Eu ştiam dinainte ce veste îmi aducea Andrei Petrovici, zău aşa! Viaţa mea se prăbuşea şi se înălţa o dată cu viaţa ta. Să-mi trăieşti, scumpul meu Dmitri!

Insarov nu ştia ce să răspundă. Îi venea să se prosterne la picioarele ei.

— Ştii ce-am mai observat? urmă ea, netezindu-i spre spate şuviţele de păr rebele, în tot acest timp m-am gîndit mult, în momentele de răgaz, şi mi-am dat seama că omul, cînd e extrem de nenorocit, urmăreşte cu o atenţie stupidă tot

ce se petrece în preajma lui. Eu, de pildă, puteam să supraveghez o muscă atunci cînd îmi simţeam sufletul îngheţat, plin de groază! Dar totul a trecut... nu-i aşa? Viitorul ni-i plin de lumină. Nu-i aşa?

— Tu eşti viitorul meu, răspunse Insarov. Pentru mine totul e lumină.

— Dar pentru mine? Îţi mai aduci aminte cînd am fost la tine nu ultima dată... nu, nu ultima dată, repetă ea cu o involuntară înfiorare... atunci, cînd am vorbit cu tine, eu, singură nu ştiu de ce, dar am pomenit de moarte... fără să bănuiesc că ea stătea la pîndă. Acuma nu-i aşa că eşti sănătos?

— Mi-e mult mai bine, sînt aproape sănătos.

— Eşti sănătos! N-ai murit! Ah, cît sînt de fericită!

Urmă o scurtă tăcere.

— Elena? rosti Insarov.

— Ce-i, dragul meu?

— Ia spune-mi: nu ţi-a trecut niciodată prin minte că boala asta ne-a fost trimisă ca o pedeapsă?

Elena îi aruncă o privire plină de seriozitate.

— Mi-a venit şi mie ideea asta, Dmitri. Dar mi-am zis: pentru ce să fiu pedepsită? Ce datorie am călcat? Faţă de cine am greşit? Poate n-am aceeaşi conştiinţă ca alţii, dar ea nu m-a mustrat. Sau poate sînt vinovată faţă de tine? Te încurc, îţi pun piedici...

— Tu nu mă încurci deloc, Elena! Noi doi vom merge împreună.

— Da, Dmitri, vom merge împreună. Te voi urma... Asta-i datoria mea. Te iubesc... Altă datorie nu cunosc.

— Ah, Elena! rosti Insarov. Cu ce lanţuri trainice mă leagă fiecare cuvînt de-al tău!

— De ce vorbeşti de lanţuri? se răzvrăti ea. Amîndoi sîntem nişte oameni liberi. Da, urmă Elena, uitîndu-se în jos, dusă pe gînduri, în vreme

ce îi mîngîia mereu părul cu mîna. Am trecut în ultimul timp prin multe încercări de care habar n-am avut odinioară. Dacă cineva mi-ar fi prezis că eu, o domnişoară bine crescută, voi ieşi singură sub diferite pretexte şi mă voi duce – ştiţi unde? – acasă la un tînăr, aş fi clocotit de indignare! Astăzi fac toate acestea şi nu mă simt revoltată. Zău aşa! adăugă ea, întorcîndu-se spre Insarov.

El se uita la dînsa cu o expresie de adoraţie atît de adîncă, încît Elena îşi lăsă mîna să-i alunece încet pe ochii lui.

— Dmitri, începu ea din nou, tu nu ştii că eu te-am văzut cînd zăceai pe patul acela înfiorător... te-am văzut cînd te zbăteai în ghearele morţii, fără cunoştinţă...

— M-ai văzut?

— Da.

După un moment de tăcere, el întrebă:

— Şi Bersenev era de faţă?

Ea făcu un gest afirmativ din cap.

Insarov se aplecă asupra ei.

— Vai, Elena, şopti el, nici nu îndrăznesc să mă uit în ochii tăi?

— De ce? Andrei Petrovici este un om aşa de bun! Nu m-am ruşinat de dînsul. De altfel nici n-aveam de ce mă ruşina... Sînt gata să spun lumii întregi că sînt a ta... Iar în Andrei Petrovici am încredere ca într-un frate.

— El m-a salvat! exclamă Insarov. E omul cel mai nobil, şi cel mai bun de pe pămînt!

— Da... Şi ştii că îi datorez totul? Ştii că el mi-a spus cel dintîi că mă iubeşti? Şi dacă aş putea să mă destăinuiesc în totul... Da, e un om cît se poate de bun.

Insarov o privi stăruitor pe Elena.

— Este îndrăgostit de tine, nu-i aşa? Elena îşi lăsă ochii în jos.

— M-a iubit, rosti ea cu jumătate de gură.

Insarov îi strînse mîna cu putere.

— O, voi, ruşii, exclamă el, aveţi o inimă de aur! El m-a îngrijit, el m-a vegheat noapte de noapte... Iar tu, tu, îngerul meu... Nici un reproş, nici o şovăire. Şi toate acestea pentru mine, pentru mine...

— Da, da, pentru tine, căci toţi te iubesc. Ah, Dmitri! Ce lucruri stranii! Mi se pare că ţi-am mai vorbit de asta. Dar nu-i nimic, îmi face plăcere s-o repet, iar ţie o să-ţi facă plăcere să asculţi. Cînd te-am văzut întîia oară...

— De ce ţi-s ochii plini de lacrimi? o întrerupse Insarov.

— În ochii mei... lacrimi? Ea îşi şterse ochii cu batista. Vai, prostuţule! El încă nu ştie că oamenii plîng şi de fericire. Uite ce voiam să-ţi spun: cînd te-am văzut prima dată, n-am găsit la tine nimic deosebit, zău aşa! La început Şubin mi-a plăcut infinit mai mult, deşi niciodată nu l-am iubit. Cît îl priveşte pe Andrei Petrovici... O! a fost o vreme cînd stăteam la îndoială: nu cumva tocmai el e acela?... Iar tu... din capul locului – n-am simţit nimic... în schimb... pe urmă... pe urmă... tu mi-ai cuprins inima cu amîndouă mîinile, şi mi-ai luat-o!

— Cruţă-mă... rosti Insarov. Vru să se scoale, dar numaidecît se lăsă pe canapea.

— Ce-i cu tine? îl întrebă grijuliu Elena.

— Nu-i nimic... mă simt încă puţin cam slăbit... Fericirea asta mă copleşeşte.

— Atunci stai liniştit. Fii bun şi nu te agita, nu te tulbura, adăugă ea, ameninţîndu-l cu degetul. Şi de ce ţi-ai lepădat halatul? încă nu-i vremea să te dichiseşti! Şezi aici, iar eu am să-ţi spun poveşti. Ascultă numai şi taci din gură. După boală, nu-ţi face bine să vorbeşti.

Elena prinse să vorbească despre Șubin, Kurnatovski, despre cele ce făcuse în ultimele două săptămîni. Îi spuse că, după gazete, războiul pare inevitabil și că, de îndată ce se va înzdrăveni pe deplin, va trebui să se pregătească de plecare, fără să piardă nici un moment. Ea vorbea toate acestea, șezînd alături de dînsul, rezemată de umărul lui...

Insarov o asculta... o asculta ba pălind, ba împurpurîndu-se la față... vru chiar s-o oprească de cîteva ori și deodată își îndreptă spinarea.

— Elena, rosti el cu o voce stranie și tăioasă. Lasă-mă, pleacă!

— Cum? grăi ea cu uimire. Te simți rău? adăugă, îngrijorată.

— Nu... mi-e bine; dar te rog, lasă-mă.

— Nu te înțeleg. Mă gonești? Cum poți face una ca asta? rosti ea dintr-o dată. El se aplecă de pe canapea pînă aproape de podea și începu să-i sărute picioarele. Încetează, Dmitri... Dmitri...

El se sculă în picioare.

— Lasă-mă! Cînd am căzut bolnav, Elena, eu nu mi-am pierdut cunoștința chiar dintr-o dată. Știam că sînt pe marginea mormîntului. Chiar în febră, în delir, simțeam tulbure, înțelegeam chiar că se apropie moartea de mine... Îmi luam rămas-bun de la viață, de la tine, de la toți.. Pierdusem orice nădejde... Și deodată reînvierea asta, lumina aceasta după beznă... tu... tu... lîngă mine, la mine... cu vocea ta, cu răsuflarea ta... E peste puterile mele! Simt că te iubesc cu patimă. Te aud spunînd că ești a mea, și nu mai pot răspunde de mine. Pleacă!

— Dmitri... șopti Elena și-și ascunse capul pe umărul său. Abia acum îl pricepuse.

— Elena, urmă el, te iubesc, știi asta. Sînt gata să-mi dau viața pentru tine... De ce-ai venit

la mine acuma, cînd sînt aşa de slab, cînd nu mă mai pot stăpîni, cînd tot sîngele clocoteşte în mine... spui că eşti a mea... că mă iubeşti...

— Dmitri, repetă Elena. O vîlvătaie izbucni în întreaga ei fiinţă şi ea se lipi şi mai strîns de dînsul.

— Elena, fie-ţi milă de mine. Pleacă! Simt că mă sfîrşesc. Nu mai pot ţine piept acelor porniri năvalnice... tot sufletul meu se năpusteşte spre tine... gîndeşte-te, moartea era să ne despartă... iar acum tu eşti aici, în braţele mele... Elena...

Ea fremăta din cap pînă-n picioare.

— Atunci fă ce vrei cu mine, şopti ea abia auzit.

XXIX

Nikolai Artemievici se plimba încoace şi încolo, cu sprîncenele încruntate, prin cabinetul său. Şubin şedea la fereastră, picior peste picior, şi fuma un trabuc.

— Dar încetează odată, rogu-te, de-a mai măsura cu paşii odaia, îi spuse Şubin, scuturînd scrumul trabucului.

Te tot aştept să începi vorba, urmărindu-te întruna, de mi-a înţepenit ceafa. În plus, umbletul dumitale are ceva forţat, melodramatic.

— Nu-ţi arde decît să glumeşti, îi răspunse Nikolai Artemievici. Nu vrei să te pui în situaţia mea, nu vrei să înţelegi că m-am deprins cu femeia asta, sînt obişnuit cu dînsa şi că absenţa ei mă chinuie. Uite, am ajuns în octombrie, iarna bate la uşă... Iar ea ce-o fi făcînd la Revel?

— Pesemne împleteşte ciorapi... pentru dînsa. Pentru dînsa, nu pentru dumneata.

— Rîzi, rîzi... eu însă pot să-ţi spun că o altă femeie la fel nu cunosc. E cinstea şi dezinteresarea personificată...

— A cerut executarea poliţei? îl întrebă Şubin.

— Dezinteresarea ei n-are pereche, repetă Nikolai Artemievici, ridicînd glasul. Să mi se spună că există pe lume un milion de alte femei, iar eu le-aş răspunde: arătaţi-mi milionul acesta. Arătaţi-mi, zic, milionul acesta – *ces femmes, qu'on me les montre !*[1] Şi să nu-mi scrie! Asta mă omoară!

— Eşti elocvent ca Pitagora, remarcă Şubin. Dar ştii ceva? Ţi-aş da un sfat.

— Ce sfat?

— Cînd se va întoarce Avgustina Hristianovna... mă înţelegi?

— Bineînţeles. Mai departe?

— Cînd vei da ochii cu dînsa... îmi urmăreşti firul gîndirii?

— Fără îndoială.

— Atunci încearcă să-i arzi o mamă de bătaie: să vezi, ce-o să iasă din asta?

Nikolai Artemievici îi întoarse spatele, plin de indignare.

— Îmi închipuiam că are de gînd să-mi dea un sfat mai acătării. Dar ce te puteai aştepta de la unul ca dînsul? Artist, domnule, om fără norme de conduită...

— Fără norme de conduită! Şi cînd stai şi te gîndeşti că favoritul dumitale, domnul Kurnatovski, om cu norme de conduită, chipurile, ţi-a păpat ieri la cărţi o sută de ruble de argint. Nu-i un gest tocmai delicat, zi şi dumneata!

— Ce să-i faci? La cărţi, ca la cărţi: tanto pe tanto... Totuşi, m-aş fi putut aştepta... De altfel, el nici nu-i tocmai preţuit în casa asta...

---

1. Să mi se arate aceste femei (*fr.*).

— Ce s-o fi gîndit? Ce-i în mînă, nu-i minciună! îl întrerupse Şubin. Mi-o fi socru, nu mi-o fi... asta-i încă o taină a viitorului, pe cînd o sută de ruble prind bine unui om care nu ia mită.

— Socru! Mai dă-o încolo cu socru! *Vous rêvez, mon cher*[1]. Orice altă fată s-ar fi bucurat, fără îndoială, de asemenea logodnic! Judecă şi dumneata: un tînăr dezgheţat, deştept, care s-a descurcat singur în lume şi care s-a remarcat în două gubernii...

— În gubernia X. l-a cam îmbrobodit pe guvernator, observă Şubin.

— Se prea poate. Pesemne aşa era cazul. Om practic, de afaceri.

— Şi nici la cărţi nu-i ageamiu, remarcă din nou Şubin,

— Da, nu-i ageamiu nici la cărţi. Dar Elena Nikolaevna... Parcă poţi s-o înţelegi? Straşnic aş vrea să cunosc omul în stare să priceapă ceea ce doreşte ea. Ba-i veselă, ba tînjeşte... cînd slăbeşte fulgerător, că nici nu-ţi vine să te uiţi la dînsa... cînd se îndreaptă tot atît de repede – şi într-un caz, şi în altul, fără un motiv aparent.

Intră un lacheu, cu o mutră ştearsă, aducînd pe o tabla o ceaşcă cu cafea, frişcă şi pesmeţi.

— Să zicem că tatălui îi place logodnicul, urmă Nikolai Artemievici, gesticulînd cu pesmetul în mînă, fiica însă nici nu vrea să audă de dînsul! Bine era altădată, în vremurile patriarhale, acum însă totul s-a răsturnat. *Nous avons changé tout ça*[2]. Acuma o domnişoară stă de vorbă cu cine-i place, citeşte ce-i place, umblă singură prin Moscova fără lacheu sau jupînească, ca la Paris. Şi toate aceste rînduieli sînt admise. Zilele trecute

1. Visezi, dragul meu (*fr.*).
2. Am schimbat noi toate acestea (*fr.*).

întreb : unde-i Elena Nikolaevna ? Mi se răspunde că a binevoit să iasă în oraş. Unde ? Nimeni nu ştie. Ce-i asta ? Rînduială ?

— Ia ceaşca şi lasă omul să plece, zise Şubin. Singur spui că nu trebuie *devant les domestiques*, urmă el cu jumătate de gură.

Lacheul aruncă o căutătură pe sub sprîncene spre Şubin, iar Nikolai Artemievici luă ceaşca, adăugă frişca şi îşi clădi alături vreo zece pesmeţi.

— Am vrut numai să spun, începu el, de îndată ce ieşi lacheul, că eu nu însemn nimic în casa asta. Atît! Fiindcă în vremea de azi se judecă după aparenţă. Este stimat un om sec şi prost, care îşi dă însă aere ; iar un altul, poate plin de talent, care ar fi putut... care ar fi putut aduce un mare folos, dar din pricina modestiei lui...

— Ca dumneata, mare bărbat de stat, Nikolinka ? îl întrebă Şubin, piţigăindu-şi vocea.

— Nu te maimuţări, exclamă cu năduf Nikolai Artemievici. Uiţi unde te găseşti. Iată încă o dovadă că eu nu însemn nimic în casa asta, absolut nimic!

— Anna Vasilievna te persecută... sărmănelule! rosti, întinzîndu-se, Şubin. Vai, Nikolai Artemievici, nu te vîrî în păcat ! Mai bine ai pregăti un mic dar pentru Anna Vasilievna. Doar zilele acestea cade aniversarea ei şi ştii cît ţine ea la cel mai mărunt semn de atenţie din partea dumitale.

— Da, da ! răspunse repede Nikolai Artemievici. Îţi foarte mulţumesc că mi-ai amintit. Cum nu, cum nu, neapărat ! Uite, chiar am ceva la mine : un colier. L-am cumpărat zilele acestea, la Rosenstrauch. Numai nu ştiu dacă face, într-adevăr ?

— L-ai cumpărat pentru dumneaei, care se află acum la Revel, nu-i aşa ?

— Adică... eu... da... îmi ziceam...

— În cazul acesta colierul e potrivit, într-adevăr.

Șubin se ridică de pe scaun.

— Unde ne întîlnim deseară, Pavel Iakovlevici, hai?! îl întrebă Nikolai Artemievici, uitîndu-se prietenos în ochii săi.

— Dar mi se pare că te duci la club?

— După club... după club!

Șubin se întinse din nou.

— Nu, Nikolai Artemievici, am de lucru mîine. Să lăsăm pe altă dată. Și plecă.

Nikolai Artemievici se îmbufnă, se plimbă de vreo două ori prin odaie, scoase din birou cutiuța de catifea cu colierul, îl privi îndelung și îl șterse cu o eșarfă. Se așeză pe urmă în fața oglinzii și se apucă să-și pieptene părul negru și des, aplecîndu-și capul cu gravitate, ba la dreapta, ba la stîngă, sau umflîndu-și obrazul cu limba, fără să-și ia ochii de la cărare. Cineva tuși la spatele lui. El se întoarse și văzu pe lacheul care îi adusese cafeaua.

— Ce-i cu tine? îl întrebă boierul.

— Nikolai Artemievici, rosti cu oarecare solemnitate lacheul. Dumneavoastră sînteți stăpînul nostru.

— Știu. Mai departe.

— Nikolai Artemievici, vă rog să nu vă fie cu supărare. Dar fiindcă v-ați milostivit de mine și m-ați ținut în slujbă de mic copil, încă din timpul robiei, mă simt dator să aduc la cunoștința înălțimii-voastre...

— Ce anume?

Lacheul, după o clipă de codire, începu:

— Ați binevoit a spune adineauri că n-ați putut să aflați unde binevoiește Elena Nikolaevna să lipsească. Da eu m-am învrednicit să oblicesc trebușoara asta.

— Ce-mi tot îndrugi la minciuni, dobitocule?!

— Voia dumneavoastră... totuși eu am văzut, acum patru zile, cum a binevoit duduca să între într-o casă.

— Ce? Unde? În care casă?

— În fundacul de lîngă Povarskaia. Nu departe de aici. L-am şi descusut pe portar cam ce chiriaşi locuiesc acolo.

Nikolai Artemievici bătu din picior.

— Ţine-ţi gura, nemernicule! Cum de îndrăzneşti? Elena Nikolaevna, după bunătatea inimii sale, se duce pe la săraci acasă şi tu... Marş afară, nătărăule!

Speriat, lacheul dădu să se năpustească pe uşă afară.

— Stai! răcni la dînsul Nikolai Artemievici. Şi ce ţi-a spus portarul?

— Ce să-mi spună? N-a zis nimic. Vorbea cică de un stu... student.

— Să-ţi ţii gura, trîntorule! Ascultă, ticălosule, dacă ai să scapi chiar prin somn vreo vorbuliţă despre asta, ai să vezi tu...

— Înduraţi-vă de mine...

— Gura! Dacă ai să scapi, zic, o vorbă... dacă cineva... dacă am să aflu... N-ai să scapi de mine nici în gaură de şarpe. Auzi-tu-m-ai? Lipseşte din faţa mea.

Lacheul se făcu nevăzut.

— Doamne Dumnezeule! Ce-o mai fi şi asta? se gîndi Nikolai Artemievici, cînd rămase singur. Ce mi-a îndrugat dobitocul? Hai? Totuşi trebuie să cercetez. Despre ce casă-i vorba? Cine locuieşte acolo? Am să mă duc în persoană. Iată unde am ajuns! *Un laquais! Quelle humiliation!*[1]

Şi după ce repetă cu voce tare *un laquais*, Nikolai Artemievici închise colierul în birou şi se duse la Anna Vasilievna. O găsi în pat, cu oblojeli pe falcă. Dar suferinţele întipărite pe figura ei îl enervară numai, şi în scurt timp el o făcu să izbucnească în lacrimi.

1. Un lacheu! Ce umilire! (*fr.*)

XXX

Între timp furtuna ce se îngrămădise deasupra Orientului se dezlănțui: Turcia declară război Rusiei; sorocul fixat pentru părăsirea Principatelor expirase; nu era departe dezastrul de la Sinope[1]. Ultimele scrisori, primite de Insarov, îl chemau insistent în patrie. Sănătatea încă nu i se restabilise. Tușea, simțea o slăbiciune, avea ușoare accese de febră, dar el aproape nu mai ședea acasă. Sufletul i se înflăcărase, nici nu se mai gîndea la boală. Colinda toată Moscova, se întîlnea pe ascuns cu diferite persoane; scria nopți în șir. Nu-i mai dădeai de urmă zile întregi. Vesti gazda că va pleca în curînd și îi dărui din timp modestul său mobilier. Din partea ei și Elena se pregătea de plecare. Într-o seară, cînd vremuia, ea ședea în odaia ei și, tivind niște batiste, asculta cu o nedeslușită tristețe vaietele vîntului. Atunci jupîneasa intră în camera ei și-i spuse că tătăica se află în iatacul maică-si și o cheamă și pe dînsa acolo. „Mămăica plînge, șopti ea în urma Elenei care ieșea din odaie, iar tătăica-i tare mînios..."

Elena ridică ușor din umeri și intră în iatacul Annei Vasilievna. Blajina soție a lui Nikolai Artemievici ședea întinsă într-un *chaise-longue*, ținînd la nas o batistă îmbibată cu colonie. Soțul ei stătea în picioare lîngă cămin, cu haina încheiată la toți nasturii, cu o cravată bățoasă și cu gulerul bine scrobit. Atitudinea lui aducea vag cu ținuta

1. Aici, la 30 noiembrie 1853, escadra rusă, condusă de amiralul Nahimov, a înfrînt și scufundat flota turcă de sub comanda lui Osman-pașa, luat prizonier.

unui orator parlamentar. Cu un gest retoric al mîinii, el arătă fiicei sale un scaun. Neînţelegîndu-l, ea îl privi întrebător. Atunci el pronunţă cu gravitate, fără a-şi întoarce capul: „Pe dumneata te invit să iei loc". (Nikolai Artemievici se adresa totdeauna soţiei cu dumneata, iar fiicei – numai în cazuri excepţionale.)

Elena se aşeză.

Anna Vasilievna, înlăcrimată, îşi şterse nasul. Nikolai Artemievici îşi duse mîna dreaptă la reverul surtucului.

— Te-am chemat, Elena Nikolaevna, începu el după o îndelungă tăcere, ca să am o explicaţie cu dumneata sau, mai bine zis, să-ţi pretind o explicaţie. Sînt nemulţumit, ba nu... asta-i prea puţin spus. Purtarea dumitale mă întristează, mă jigneşte – pe mine şi pe mama dumitale... pe mama dumitale, care se află de faţă.

Nikolai Artemievici vorbea, punînd în acţiune notele de bas ale vocii sale. Elena îl privi în tăcere mai întîi pe dînsul, apoi pe Anna Vasilievna şi păli.

— Pe vremuri, reluă Nikolai Artemievici, fiicele nu-şi îngăduiau să ia de sus pe părinţii lor. Pe atunci autoritatea părintească îi făcea să tremure pe cei nesupuşi. Aceste vremuri, din păcate, au trecut – sau, cel puţin, aşa îşi închipuie mulţi. Dar, crede-mă, există încă legi care nu permit... care nu permit... într-un cuvînt, mai există încă legi. Ia în seamă, rogu-te, cele ce-ţi spun: mai există legi.

— Dar, tătăică... dădu să înceapă Elena.

— Te rog să nu mă întrerupi. Să ne întoarcem cu gîndul în trecut. Eu şi Anna Vasilievna ne-am făcut pe deplin datoria. Eu şi Anna Vasilievna n-am cruţat nimic pentru educaţia dumitale: nici cheltuieli, nici îngrijire... Ce foloase ai tras dumneata din aceste cheltuieli şi îngrijiri, asta-i altă chestie! Dar eu aveam măcar dreptul să cred...

adică atît eu, cît şi Anna Vasilievna aveam dreptul să credem că dumneata respecţi cu sfinţenie cel puţin acele norme morale *que nous vous avons inculqués*[1], ca unei fiice unice. Aveam dreptul să credem că nici un soi de „idei" noi nu vor atinge această, ca să zic aşa, sfîntă a sfintelor. Şi ce-a ieşit de aici? Să trecem peste frivolitatea specifică sexului dumitale şi vîrstei tinere... dar cine s-ar fi putut aştepta la asemenea rătăciri...

— Tătăică, zise Elena, ştiu ce vrei să-mi spui...

— Ba nu, tu nu ştii ce vreau să-ţi spun, ţipă în falset Nikolai Artemievici, renunţînd dintr-o dată şi la solemnitatea ţinutei parlamentare, şi la gravitatea domoală a discursului său, precum şi la notele de bas. Nu ştii, obrăznicătură ce eşti!

— Pentru numele lui Dumnezeu, Nicolas, bîigui Anna Vasilievna – *vous me faites mourir*[2].

— Nu-mi spune *que je vous fait mourir*[3], Anna Vasilievna. Nici nu-ţi poţi închipui ce au să-ţi audă în curînd urechile! Pregăteşte-te la tot ce poate fi mai rău, te previn!

Anna Vasilievna înmărmuri.

— Nu, urmă Nikolai Artemievici, adresîndu-se Elenei, habar n-ai ce vreau să-ţi spun!

— Sînt greşită faţă de dumneavoastră, începu ea.

— Aha, în sfîrşit?

— Am făcut o greşeală faţă de voi, urmă Elena, că nu v-am mărturisit mai de mult...

— Dar îţi dai tu oare seama, o întrerupse Nikolai Artemievici, că te pot distruge cu un singur cuvînt?

Elena ridică ochii spre dînsul.

— Da, domnişoară, cu un singur cuvînt! Ce te uiţi aşa la mine? (Îşi încrucişă braţele pe piept.)

---

1. Pe care ţi le-am insuflat (*fr.*).
2. Mă ucizi (*fr.*).
3. Că te ucid (*fr.*).

Dă-mi voie să te întreb: ţi-e cunoscută o anumită casă din fundacul de lîngă Povarskaia? Ai intrat în casa aceea? (Şi el bătu din picior.) Răspunde, nemernică, nu căuta să umbli cu vicleşuguri! Lumea, lacheii, domnişoară, *des vils laquais*[1] te-au văzut intrînd acolo, la al dumitale...

Elena se răzvrăti. Ochii ei scăpărară.

— N-am de ce umbla cu viclenii, rosti ea. Da, am intrat în casa aceea.

— Perfect! O auzi, o auzi, Anna Vasilievna? Şi, probabil, dumneata ştii cine locuieşte acolo.

— Da, ştiu: soţul meu.

Nikolai Artemievici îşi holbă ochii.

— Al tău...

— Soţul meu, repetă Elena. M-am măritat cu Dmitri Nikanorovici Insarov.

— Tu?... Măritată? abia îngăimă Anna Vasilievna.

— Da, mamă... Iartă-mă! Acum două săptămîni ne-am cununat în taină.

Anna Vasilievna se răsturnă în *chaise-longue*. Nikolai Artemievici se dădu doi paşi înapoi.

— Măritată! Cu un coate-goale, cu un muntenegrean! Fiica lui Nikolai Stahov, nobil de viţă veche, căsătorită cu o haimana, cu un om de rînd! Fără blagoslovenia părintească! Şi crezi că am să las lucrurile aşa? că n-am să fac plîngere... că am să-ţi îngădui... ca tu... tu... La mănăstire cu tine! Iar el la ocnă! În taberele de muncă! Anna Vasilievna, binevoieşte să-i comunici pe loc că o dezmoşteneşti!

— Nikolai Artemievici, pentru numele lui Dumnezeu! gemu Anna Vasilievna.

— Cînd şi cum s-a putut întîmpla una ca asta! Cine v-a cununat? Unde? Cum? Doamne, Doamne! Ce vor spune toţi cunoscuţii, lumea

1. Lachei ordinari (*fr.*).

întreagă! Iar tu, ipocrită fără obraz, după asemenea ispravă, cum ai mai putut locui sub acoperişul părintesc? Cum de nu ţi-a fost teamă că o să te trăsnească cerul?

— Tătăică, rosti Elena cu un ton ferm. Deşi tremura din cap pînă-n picioare. Eşti liber să faci cu mine tot ce-ţi place. Dar să nu mă învinovăţeşti pe nedrept, că-s o ipocrită fără ruşine. Nu voiam să vă mîhnesc cu un moment mai devreme. De altfel, vrînd-nevrînd, eu singură v-aş fi spus toate astea foarte curînd, fiindcă săptămîna viitoare plec de aici împreună cu soţul meu.

— Plecaţi? Unde?

— În patria lui, în Bulgaria.

— La turci! exclamă Anna Vasilievna şi îşi pierdu cunoştinţa.

Elena se repezi la mama ei.

— În lături!! zbieră Nikolai Artemievici şi o înşfăcă pe fiică-sa de mînă. La o parte, nevrednico!

Dar tocmai în clipa aceea uşa iatacului se deschise şi se ivi capul lui Şubin, cu faţa albă ca varul şi cu ochi scăpărători.

— Nikolai Artemievici! Urlă el cît îl ţinea gura. Avgustina Hristianovna a sosit şi te poftеşte la dînsa.

Nikolai Artemievici se întoarse furios, îl ameninţă pe Şubin cu pumnul, se opri o clipă şi ieşi repede din odaie.

Iar Elena căzu la picioarele mamei sale şi îi îmbrăţişă genunchii.

*

Uvar Ivanovici şedea culcat pe patul său. O cămaşă fără guler, cu un buton mare la gît, îi acoperea grumazul rotund, căzînd în falduri largi şi libere pe un piept aproape feminin, lăsînd să se vadă o cruciuliţă destul de mare de chiparos şi un

săculeț-talisman. O plapumă ușoară îi învelea trupul mătăhălos. O lumînare ardea cu o flăcăruie chioară pe măsuța de noapte, lîngă o cană de cvas; iar la picioarele lui ședea pe pat Șubin, cătrănit la față.

— Da, zise el pe gînduri. Ea s-a măritat și se pregătește de plecare. Nepoțelul dumitale a tunat și a fulgerat de-a răsunat toată casa. S-a încuiat în iatac, chipurile pentru păstrarea tainei, dar nu numai lacheii și jupînesele, ci pînă și vizitii au putut auzi vrute și nevrute. E și acum foc și pară! Cît pe ce să mă ia la bătaie. O ține una și bună cu blagoslovenia părintească, ca un catîr. Dar nu de el e vorba. Anna Vasilievna e deznădăjduită: pe dînsa o mîhnește infinit mai mult plecarea fiicei, decît măritișul ei.

Uvar Ivanovici între timp își juca degetele.

— Zi-i mamă, și pace, spuse el.

— Nepotul dumitale, urmă Șubin, amenință că se va duce cu jalba la mitropolit, la generalul guvernator, la ministru, dar pînă la urmă ea tot va pleca. Nu-și nenorocește nimeni fiica cu dragă inimă! Se zborșește el, dar la urmă are s-o lase mai moale.

— N-au nici dreptul, remarcă Uvar Ivanovici și sorbi o înghițitură de cvas din cană.

— Așa-i, așa-i. Dar ce val de acuzații, clevetiri și de zvonuri se vor ridica împotriva-i... în toată Moscova! Elena însă nu se sperie de ele... De altfel, ea-i mai presus de toate acestea. Vasăzică, pleacă, dar unde? Ți-e și groază să te gîndești! Pe ce meleaguri depărtate, în ce fund de lume! Ce-o așteaptă acolo? Mă uit la dînsa ca la o persoană care ar pleca dintr-un han, în toiul nopții, în viscol, pe un ger de treizeci de grade... Se desparte de țară, de familie... Totuși o înțeleg. Pe cine lasă în urmă? Pe cine a cunoscut aici? Alde

Kurnatovski, alde Bersenev, chiar de-alde mine. Şi ăştia-s încă dintre cei mai breji. Ce are de regretat? Un singur lucru nu-i bun: cică soţul său (limba parcă mi se împiedică de cuvîntul acesta), da, se spune că Insarov ar scuipa sînge. Asta-i rău de tot. L-am văzut zilele trecute. Arată prost la faţă, ai zice că-i un model nimerit pentru Brutus... Uvar Ivanovici, ştii cine-i Brutus?

— Cine să fie? Ia, un om.

— Întocmai: „A fost un om"[1]. Chipul lui Insarov e interesant, dar bolnăvicios, foarte bolnăvicios.

— În luptă... totuna-i, rosti Uvar Ivanovici.

— Exact, totuna-i în luptă. Azi te exprimi extraordinar de just. În viaţă însă nu-i totuna. Că doar ea vrea să-şi ducă traiul împreună cu dînsul.

— Ale tinereţii valuri, remarcă Uvar Ivanovici.

— Da, ale tinereţii! Ale tinereţii frumoase, pline de curaj! Moarte, viaţă, luptă, înfrîngere, triumf, dragoste, libertate, patrie... Minunat, minunat! Să hărăzească Dumnezeu fiecăruia dintre noi asemenea soartă! Asta nu-i totuna cu a sta înglodat în mocirlă pînă la gît, silindu-te să pari indiferent cînd eşti indiferent cu adevărat, faţă de orice. Pe cînd strunele inimii lui Insarov sînt încordate... vor răsuna în toată lumea, ori vor plesni!

Şubin îşi lăsă capul în piept.

— Da, urmă el după o lungă tăcere, Insarov e vrednic de ea. De altfel, vorbesc prostii! Nimeni nu-i demn de dînsa. Insarov... Insarov... Ducă-se dracului falsa modestie! Hai, să zicem că el e un om de ispravă care se va afirma, deşi pînă acum n-a realizat nimic mai mult decît ceilalţi oameni

1. Cuvintele lui Antoniu referitoare la Brutus; din tragedia shakespeariană *Iuliu Cezar* (Actul 5, tabloul 5).

de rînd, dar noi sîntem niște nulități? Eu, de pildă, sînt eu o lepădătură? Uvar Ivanovici? M-a vitregit oare Dumnezeu cu totul? Nu mi-a dăruit nici o calitate, nici un talent? Cine știe? Poate Pavel Șubin va ajunge cu timpul un nume vestit? Uite, ai pe masă un gologan de aramă. De unde știi că odată și odată, peste un secol poate, arama aceasta nu va fi întrebuințată pentru statuia lui Pavel Șubin, ridicată în cinstea lui de posteritatea recunoscătoare?

Uvar Ivanovici se sprijini în cot și rămase cu privirea țintă la artistul entuziasmat.

— He-hei, are să mai curgă apă pe gîrlă, rosti el în cele din urmă, continuîndu-și obișnuitul joc al degetelor. De alții e vorba acum, iar tu... ai făcut ce-ai făcut și tot la tine ai ajuns!

— O, mare filozof al norocului rusesc! exclamă Șubin. Fiecare cuvînt din gura ta e aur curat. Și nu mie, ci dumitale trebuie să ți se ridice statuie. Am să am eu grijă de asta. Am să te prind așa cum ședzi întins, în poziția de acum, care nu știu ce exprimă mai mult: lene ori forță? Așa am să te torn în bronz. Cu o îndreptățită dojană mi-ai înfierat egoismul și amorul propriu. Da, da, n-ai de ce să vorbești despre tine însuți, n-ai de ce să te lauzi! N-avem încă printre noi nici un om ales. Nu-s oameni oriunde îți întorci privirea. Toți sînt niște pigmei, rozători, Hamleței, sălbatici – nu vezi decît ori întuneric și primitivitate, ori niște lăudăroși și vînturători de vorbe goale! Și mai sîntem procopsiți cu niște persoane care se analizează pînă la cele mai mici fineți, își iau pulsul la cea mai neînsemnată senzație și își raportează imediat: iată, cică, ce simt... uite ce gîndesc! Halal ocupație, utilă și serioasă! Dacă s-ar fi găsit printre noi fata aceasta. Sufletul ei simțitor nu ne-ar fi lunecat printre degete ca un peștișor în

apă. Ce zici, Uvar Ivanovici? Cînd are să vină şi vremea noastră? Cînd se vor naşte şi la noi oameni adevăraţi?

— Ai răbdare, răspunse Uvar Ivanovici. O să-i avem!

— O să-i avem? Tu, stîncă de granit, stihie autohtonă, tu spui: o să-i avem? Bagă de seamă: îmi înscriu aici vorba asta a dumitale. Dar de ce stingi lumînarea?

— Mi-e somn. Noapte bună!

XXXI

Şubin avusese dreptate. Neaşteptata veste despre căsătoria Elenei fusese ca o lovitură de moarte pentru Anna Vasilievna, care căzu la pat. Nikolai Artemievici pretinse ca ea să n-o mai primească pe fiică-sa; părea mulţumit că avea prilejul să-şi manifeste deplina autoritate de stăpîn al casei, de adevărat cap al familiei. Tuna şi fulgera mereu, adăugînd la fiecare pas: „Am să vă arăt eu cine sînt. O să vă dau de cheltuială!"

Cîtă vreme era acasă soţul, Anna Vasilievna n-o vedea pe Elena, mulţumindu-se cu prezenţa Zoei care o servea cu osîrdie, gîndindu-se: *„Diesen Insaroff vorziehen – und wem* ?[1] Dar de îndată ce pleca de acasă Nikolai Artemievici (şi asta se întîmpla destul de des, căci Avgustina Hristianovna se întorsese într-adevăr), Elena se şi înfăţişa la maică-sa, care se uita la dînsa în tăcere, lung-lung, cu ochii în lacrimi. Această mustrare mută pătrundea mai adînc decît orice altă dojană

1. Să-l preferi pe Insarov acesta – şi încă cui? (*germ.*)

în inima Elenei, trezindu-i nu remuşcare, ci o milă profundă, nesfîrşită, asemănătoare cu căinţa.

— Măicuţă, dragă măicuţă, repeta ea, sărutîndu-i mîinile. Eu n-am nici o vină, m-am îndrăgostit de dînsul! Nu puteam face altfel. Învinovăţeşte ursita! Ea m-a unit cu omul care nu-i place tătăicăi, şi care mă desparte de voi.

— Of! o întrerupea Anna Vasilievna. Nu-mi mai pomeni de asta. Cum îmi aduci aminte unde vrei să pleci, mi se sfîşie inima!

— Scumpă măicuţă, îi răspunse Elena. Mîngîie-te măcar cu gîndul că putea fi şi mai rău: aş fi putut muri.

— Dar şi aşa nu mai nădăjduiesc să te revăd. Sau ai să-ţi închei zilele acolo, undeva, într-o colibă (Anna Vasilievna îşi închipuia Bulgaria ca un fel de tundră siberiană), sau n-am să pot îndura despărţirea...

— Nu vorbi aşa, măicuţa mea cea bună. O să ne mai vedem, dacă va voi Dumnezeu! Doar şi în Bulgaria sînt oraşe ca şi cele de aici.

— Ce oraşe! Acum doar se poartă război acolo. Acolo, oriîncotro te întorci, vezi numai tunuri care trag, eu aşa zic. Şi ai de gînd să pleci curînd?

— Curînd... numai dacă tătăica... Vrea să facă plîngere ca să ne despartă, ne ameninţă.

Anna Vasilievna îşi ridică ochii la cer.

— Nu, Lenocika, n-are să facă nici o plîngere. Eu însămi nu mi-aş fi dat consimţămîntul nici moartă la căsătoria asta, pentru nimic în lume. Dar ce-ai făcut, ai făcut; iar eu n-am să îngădui să ajungă fiica mea de batjocură.

Trecură aşa cîteva zile. În sfîrşit, Anna Vasilievna îşi luă inima în dinţi şi într-o seară se încuie în iatac împreună cu soţul său. Toată casa se cufundă în tăcere şi într-o atmosferă de încordare. La început nu se auzi nimic. Apoi tună glasul

lui Nikolai Artemievici, pe urmă se încinse o ceartă cu ţipete, părea că se aud chiar gemete... Şubin, împreună cu Zoe şi cu jupînesele erau cît pe ce să intervină. Dar gălăgia din iatac se mai domoli, se prefăcu într-o vorbă obişnuită şi se stinse. Numai din cînd în cînd se auzeau suspine slabe, care încetară şi ele... Apoi răsună un clinchet de chei şi scîrţîitul unui sertar tras... Uşa se deschise şi se ivi Nikolai Artemievici. Privi încruntat pe cei întîlniţi în cale şi plecă drept la club. Anna Vasilievna o chemă la ea pe Elena, o strînse la piept şi, vărsînd lacrimi amare, îi spuse:

— Totul s-a aranjat, nu va face nici un scandal. Nimic nu te mai opreşte acum ca să pleci... să ne părăseşti.

— Ai să-i îngădui lui Dmitri să vină pentru a-ţi mulţumi? o întrebă Elena, cînd maică-sa se mai linişti puţin.

— Mai aşteaptă, puişorul mamei, încă nu-l pot vedea pe cel ce ne desparte. O să-l primesc înainte de plecarea voastră.

Nikolai Artemievici consimţi „să nu facă scandal". Dar Anna Vasilievna nu spuse fiicei sale care fusese preţul acestui consimţămînt. Nu-i destăinui că făgăduise să-i plătească toate datoriile şi că-i înmînase chiar pe loc o mie de ruble de argint. În afară de asta, el declarase solemn că nu doreşte să se întîlnească cu Insarov, pe care îl gratula mai departe cu titlul de muntenegrean. Iar de cum ajunse la club, Nikolai Artemievici, fără să fi fost întrebat, începu să vorbească cu partenerul lui, un general de geniu în retragere, despre căsătoria fiicei sale.

— Aţi auzit? vorbi el cu o falsă nepăsare. Fiica mea, de savantă ce-i, s-a măritat cu un student oarecare. Generalul îl privi pe deasupra ochelarilor, mîrîi: „Hm!" şi îl întrebă ce carte joacă.

XXXII

Ziua plecării se apropia. Noiembrie era pe sfîrşite. Trecură pînă şi ultimele termene. Insarov îşi isprăvise de mult toate pregătirile şi ardea de dorinţa de a se smulge cît mai repede din Moscova. Îl zorea şi medicul: „Dumneata ai nevoie de climă caldă, zicea el, aici n-ai să te întremezi". Nerăbdarea o chinuia şi pe Elena. O îngrijorau paloarea şi slăbiciunea lui Insarov. Ea se uita adesea cu o involuntară spaimă la trăsăturile chipului său, atît de schimbate. Viaţa ei în casa părintească devenea insuportabilă. Mama bocea ca după mort, iar tatăl o privea cu o răceală dispreţuitoare. Apropierea despărţirii îl chinuia în taină şi pe dînsul. Dar socotea de datoria lui (datorie de părinte jignit) de a-şi ascunde sentimentele. Anna Vasilievna îşi exprimă în cele din urmă dorinţa de a-l primi pe Insarov.

Îl conduseră la dînsa pe ascuns, printr-o intrare dosnică. Cînd intră în camera ei, Anna Vasilievna nu fu în stare nici măcar să-l privească, necum să-i vorbească. Insarov se aşeză alături de ea într-un fotoliu şi, într-o atitudine liniştită şi respectoasă, aşteptă primul său cuvînt. Elena şedea de asemenea lîngă maică-sa, ţinîndu-i mîna în mîna ei. Anna Vasilievna, ridicîndu-şi în sfîrşit ochii, rosti: „Numai unul Dumnezeu poate să-ţi fie judecător, Dmitri Nikanorovici..." şi se opri. Reproşurile îi îngheţară pe buze.

— Dar dumneata eşti bolnav, exclamă ea. Elena, el e bolnav.

— Am fost suferind, Anna Vasilievna, răspunse Insarov, şi încă nu m-am întremat cu totul. Nădăjduiesc că mă voi restabili deplin datorită aerului din patria mea.

— Da... Bulgaria, şopti Anna Vasilievna şi se gîndi: „Doamne-Doamne... bulgar, cu un picior în groapă, cu glas ca ieşit din butoi, cu ochii în fundul capului, scheletul scheletelor, galben ca ceara, curg hainele pe dînsul – şi ea îi soţia lui, ea îl iubeşte... parcă ar fi un vis urît". Dar se dezmetici numaidecît: Dmitri Nikanorovici, trebuie să pleci neapărat, neapărat?

— Neapărat, Anna Vasilievna!

Ea îl privi lung.

— Of, Dmitri Nikanorovici, să nu dea Dumnezeu să treci prin cîte trec eu acum... Făgăduieşte-mi însă că o să ai grijă de ea, că ai s-o iubeşti. Lipsuri n-o să duceţi cît voi fi eu în viaţă.

Lacrimile îi înăbuşiră glasul. Ea îşi desfăcu larg braţele. Elena şi Insarov căzură la pieptul ei.

*

În sfîrşit sosi şi ziua fatală. Se stabilise ca Elena să-şi ia rămas-bun de la părinţi acasă la dînsa, dar la drum să pornească de la locuinţa lui Insarov. Plecarea fusese hotărîtă pentru orele douăsprezece. Cu un sfert de ceas înainte sosi acolo Bersenev, care îşi închipuise că va găsi la Insarov compatrioţi de-ai săi veniţi ca să-l petreacă. Dar aceştia fuseseră mai devreme. Plecaseră şi cei doi inşi misterioşi, cunoscuţi de cititor (care fuseseră martori la nunta lui Insarov). Cu o adîncă plecăciune îl întîmpină pe „boierul cel cumsecade" croitorul, care se îmbătase zdravăn, pesemne de scîrbă sau, poate, de bucurie pentru mobila lăsată lui; nevastă-sa îl scoase repede afară. Toate lucrurile din odaie erau strînse. Geamantanul legat cu o frînghie zăcea pe podele. Bersenev căzu pe gînduri. Multe amintiri i se perindau prin suflet.

Ceasul bătuse de mult orele douăsprezece şi surugiul trăsese sania la intrare, dar, „tinerii

căsătoriţi" încă nu-şi făcură apariţia. În cele din urmă se auziră paşi grăbiţi pe scară : sosi Elena, întovărăşită de Insarov şi de Şubin. Elena avea ochii roşii : îşi lăsase mama leşinată. Despărţirea fusese foarte grea. Mai bine de-o săptămînă Elena nu-l văzuse pe Bersenev, care în vremea din urmă trecea rar pe la familia Stahov. Nu se aştepta să-l întîlnească şi exclamă : „Dumneata aici ? Îţi mulţumesc cu recunoştinţă !" şi îl îmbrăţişă cordial. Insarov îl îmbrăţişă şi el. Se lăsă o tăcere chinuitoare. Ce-şi puteau spune aceşti trei bărbaţi ? Ce simţeau inimile acestea ? Şubin îşi dădu seama că trebuie să rupă această tăcere apăsătoare printr-un sunet viu, printr-un cuvînt.

— Tinerescul nostru trio s-a întrunit iar aici, începu el, pentru ultima oară ! Să ne supunem hotărîrilor destinului şi să păstrăm trecutului o bună amintire. Cu Dumnezeu înainte în noua viaţă ! *Cu Dumnezeu, la cale lungă !*[1] dădu el să cînte, dar se opri brusc. Se simţi deodată stingherit, ruşinat... E păcat să cînţi acolo unde zace un mort. Iar în acea clipă, în odaie zăcea mort trecutul, pe care îl pomenise Şubin – trecutul oamenilor strînşi acolo. Murea, e drept, pentru a se încarna într-o viaţă nouă, totuşi murea.

— Ce zici, Elena, parcă totu-i în ordine ! spuse Insarov, adresîndu-se soţiei sale. Ce-a fost de plătit, s-a plătit... Ce-a fost de strîns, s-a strîns. Rămîne de cărat numai geamantanul acesta. Ei, gospodarule !

Gazda intră în odaie împreună cu soţia şi cu fiica sa. Ascultă, clătinîndu-se, dispoziţiile lui Insarov ; aruncă geamantanul pe umăr şi porni repede să coboare scara, bocănind cu cizmele.

---

1. Primul vers din *Cîntul de îngropăciune al lui Iakinf Maglanovici*, de A. S. Puşkin.

— Acuma, după datina rusească, se cuvine să ne aşezăm, făcu Insarov.

Toţi se aşezară. Bersenev îşi făcu loc pe canapeaua cea veche, Elena lîngă dînsul. Iar gospodina şi fetiţa se instalară jos pe prag. Toţi tăceau, toţi zîmbeau silit – nimeni nu ştia de ce surîde. Fiecare ar fi avut să spună un cuvînt la despărţire (afară doar de gazdă şi de fetiţă, care numai se holbau), fiecare simţea că, în asemenea clipe, nu-s potrivite decît nişte vorbe banale şi că orice cuvînt cu miez, inteligent, pornind din inimă, n-ar fi fost la locul lui şi ar fi sunat aproape fals. Insarov se sculă cel dintîi în picioare şi îşi făcu cruce. „Adio, cămăruţa noastră!" exclamă el.

Răsunară sărutările de despărţire, zgomotoase, dar reci, ca şi urările de drum bun, rostite doar pe jumătate, făgăduielile de a-şi scrie şi ultimele cuvinte de adio, sugrumate de emoţie.

Elena, cu faţa şiroind de lacrimi, se aşeză în sanie. Insarov îi înveli grijuliu picioarele cu un covor. Şubin, Bersenev, gazda, soţia lui, fetiţa îmbrobodită cu nelipsita ei basma, portarul şi un lucrător necunoscut, într-un halat vărgat, toţi rămăseseră lîngă cerdac, cînd deodată dădu buzna vijelios în curte o sanie boierească, trasă de un armăsar voinic, din care sări năvalnic Nikolai Artemievici, scuturîndu-şi zăpada de pe gulerul mantalei.

— Slavă Domnului că v-am mai apucat aici, exclamă el şi se îndreptă în goană spre echipajul tinerilor. Ţi-am adus, Elena, ultima blagoslovenie părintească, rosti, aplecîndu-se sub poclit; şi scoţînd din buzunarul surtucului o iconiţă, cusută într-o punguţă de catifea, i-o atîrnă la gît. Ea izbucni în hohote de plîns şi îi sărută mîna, în vreme ce vizitiul aduse de sub capră o sticlă de şampanie şi trei pahare.

— Hai! făcu Nikolai Artemievici, şi lacrimi prinseră să-i picure pe gulerul de biber al mantalei. Se cade să vă petrecem la plecare... şi să vă urăm... El începu să toarne şampanie; mîinile îi tremurau; spuma se revărsa peste buza paharului şi se împrăştia pe zăpadă. El îşi păstră un pocal şi dădu cîte unul Elenei şi lui Insarov, care apucase să se aşeze în sanie lîngă dînsa. Să vă dea Dumnezeu... începu Nikolai Artemievici, dar nu putu sfîrşi urarea, ci bău şampania. Tinerii băură şi ei. Acuma-i rîndul vostru, domnilor, adăugă el, adresîndu-se lui Şubin şi Bersenev, dar în aceeaşi clipă surugiul dădu bice cailor. Nikolai Artemievici începu să alerge pe lîngă sanie. „Vezi să ne scrii!" răcni el cu glas întretăiat. Elena îşi scoase capul din sanie şi strigă: „Adio, tătăică, Andrei Petrovici, Pavel Iakovlevici, adio tuturor, adio, Rusie!" şi se răsturnă pe jeţ. Surugiul pocni din harapnic şi dădu drumul unui şuier prelung. Sania, scîrţîind pe omăt, coti la dreapta din poartă şi se mistui în depărtări.

XXXIII

Era o zi senină de aprilie. Pe larga lagună care desparte Veneţia de limba îngustă a deluviunilor nisipoase, numită Lido, luneca o gondolă ascuţită, legănîndu-se domol în ritmul loviturilor date de luntraş cu lunga lui vîslă. Elena şi Insarov, şedeau sub scundul poclit al gondolei, pe pernele moi de piele.

Trăsăturile Elenei se schimbaseră prea puţin din ziua plecării din Moscova, dar nu-şi păstraseră aceeaşi expresie; era mai îngîndurată şi mai severă; iar ochii săi aveau o căutătură mai semeaţă. Trupul i se împlinise. Părul, parcă mai bogat şi

mai des, îi încadra fruntea albă şi obrajii fragezi. Numai buzele, cînd nu surîdeau, trădau – printr-o cută abia perceptibilă – prezenţa unei tainice şi permanente îngrijorări.

Insarov, dimpotrivă, avea aceeaşi expresie a feţei, dar trăsăturile i se schimbaseră cu totul. Slăbise, îmbătrînise, se îngheboşase, devenise mai palid... Îl sîcîia în permanenţă o tuse scurtă, seacă... iar ochii săi, căzuţi în fundul capului, căpătaseră o strălucire stranie. În timpul călătoriei din Rusia, Insarov zăcuse aproape două luni la Viena, şi abia la sfîrşitul lui martie sosise la Veneţia, împreună cu soţia. Spera ca de acolo să treacă prin Zara în Serbia şi, pe urmă, în Bulgaria. Celelalte căi îi erau închise. Între timp, războiul se dezlănţuise pe Dunăre. Anglia şi Franţa declaraseră război Rusiei. Toate ţările slave erau în fierbere şi se pregăteau de răscoală.

Gondola acostă pe plaja de la Lido. Elena şi Insarov porniră spre mare pe îngusta cărăruie nisipoasă, plantată cu nişte copăcei piperniciţi, sădiţi în fiecare an, căci se uscau din primăvară pînă în toamnă.

Amîndoi mergeau pe faleză. Adriatica îşi rostogolea înaintea lor valurile tulburi, sinilii, care spumegau, forfoteau, năvăleau pe ţărm şi, retrăgîndu-se înapoi, lăsau pe nisip scoici mărunte şi crîmpeie de alge marine.

— Ce ţinut trist! observă Elena. Mă tem că-i prea frig pentru tine. Bănuiesc însă ce te-a făcut să vii aici.

— Frig! obiectă Insarov, cu un surîs grăbit, amar. Strașnic soldat o să mai fiu dacă mă sperie frigul. De ce am venit aici? Am să-ţi spun de ce. Mă uit la mare şi mi se pare că sînt mai aproape de patria mea. Căci e acolo, adăugă el, întinzînd mîna spre Răsărit. Uite, chiar şi vîntul acesta tot de acolo suflă.

— Oare n-o să ne aducă acelaşi vînt şi corabia pe care o aştepţi? întrebă Elena. Iată o pînză albă în zare. N-o fi ea?

Insarov privi în depărate, pe faţa mării, încotro îi arătă Elena.

— Rendici mi-a făgăduit că într-o săptămînă va pune totul la cale, zise el. Am impresia că pe dînsul te poţi bizui. Ai auzit, Elena? adăugă, cu o neaşteptată însufleţire. Se spune că sărmanii pescari dalmaţieni şi-au jertfit plumbii, adică greutăţile care trag la fund năvoadele, pentru gloanţe. Bani n-au. Trăiesc numai din pescuit. Totuşi ei şi-au sacrificat ultimul lor bun, rămînînd muritori de foame. Ce popor admirabil!

— *Aufgepasst*[1], răcni în urma lor un glas arogant. Răsună un tropot surd de copite şi un ofiţer austriac, cu o scurtă tunică cenuşie şi cu chipiul verde, trecu în galop pe lîngă dînşii... Amîndoi abia apucaseră să se dea la o parte.

Insarov se uită ursuz în urma lui.

— El n-are nici o vină, rosti Elena. Aici nu-i alt loc pentru antrenamentul cailor.

— N-are nici o vină! replică Insarov. Dar mi-a răscolit sîngele în vine strigătul lui, mustăţile sale, chipiul şi toată înfăţişarea. Hai să ne întoarcem!

— Să ne întoarcem, Dmitri. De altfel, aici bate, într-adevăr, vîntul. Nu te-ai păzit după boala din Moscova şi ai pătimit din pricina asta la Viena. Trebuie să fii mai prudent.

Insarov tăcea. Numai amarul lui surîs de odinioară dacă îi mai luneca pe buze.

— Nu vrei să ne plimbăm pe Canal Grande? îi propuse Elena. De cînd sîntem la Veneţia nici n-am vizitat cumsecade oraşul. Deseară mergem la teatru. Am şi luat două locuri într-o lojă. Se

1. Păzea (*germ.*).

zice că se reprezintă o operă nouă. N-ai vrea ca ziua de azi să ne-o hărăzim nouă, să uităm de politică, de război, de orice şi să avem un singur ţel : să trăim, să respirăm în voie şi să ne gîndim împreună că sîntem uniţi pentru toată viaţa... Vrei ?

— Ceea ce vrei tu, Elena, îi răspunse Insarov, vreau, firește, şi eu.

— Eram sigură, încuviinţă Elena zîmbind. Haidem, haidem !

Amîndoi se înturnară la gondolă, se aşezară în ea şi cerură vîslaşului să-i ducă fără grabă pe Canal Grande.

Cine n-a văzut Veneţia, în aprilie, acela nu-şi poate da pe deplin seama de farmecul nespus al acestui oraş fascinant. Blîndeţea şi molcomul primăverii se potriveşte de minune cu Veneţia, după cum soarele aprins de vară se potriveşte măreţiei oraşului Genova, iar străvechea Romă se înfăţişează mai maiestuoasă sub veşmîntul de aur şi purpură al toamnei. Ca şi primăvara, frumuseţea Veneţiei te tulbură şi-ţi trezeşte dorinţi. Ea chinuieşte şi aţîţă o inimă tînără, ca făgăduiala unei fericiri apropiate, nu enigmatică, dar tainică. Totu-i lumină, claritate, totu-i învăluit în pîcla somnolentă a unei linişti prietenoase. Tăcere pretutindeni, cordialitate, feminitate, începînd chiar cu numele. Nu degeaba i s-a spus *Fermecătoarea*. Mulţimea de palate şi de biserici se înalţă zvelte şi graţioase, ca visul sprinten al unui zeu tînăr. Ceva de basm, straniu şi ademenitor în acelaşi timp se desprinde din luciul verde-mătăsos al valului mut, din canale, ca şi din tăcuta lunecare a gandolelor, departe de zgomotele brutale ale oraşului, de bocănitul, huruitul şi de larma tîrgurilor. „Veneţia moare, Veneţia se pustieşte", spun localnicii. Dar poate că-i lipsea tocmai acest ultim

farmec, farmecul ofilirii în plină înflorire, în triumful înfloririi. Cine n-a văzut-o nu-i în stare să şi-o închipuie. Nici Canaletto, nici Guardi (fără să vorbim de pictorii cei mai noi) nu pot zugrăvi gingăşia argintie a văzduhului de aici, a depărtărilor atît de apropiate şi care par a-şi lua mereu zborul, şi nici armonia dintre liniile elegante şi culorile estompate. Omul obosit şi înfrînt de viaţă n-are ce căuta la Veneţia : ea îi va lăsa pe buze un gust amar, ca amintirea visurilor neîmplinite din anii de demult. Ea însă va apărea plăcut omului clocotitor de viaţă şi plin de noroc. Acesta să vină sub bolta încîntătoare a Veneţiei, care îi va polei fericirea – oricît de luminoasă ar fi – cu strălucirea ei nepieritoare!

Gondola, în care erau Insarov şi Elena, trecu pe Riva dei Schiavoni, Palatul Dogilor, Piazette şi intră pe Canal Grande. De amîndouă părţile se înşiruiau palate de marmură, care parcă pluteau lin pe lîngă dînşii, abia îngăduindu-le să le îmbrăţişeze dintr-o privire şi să le înţeleagă toate frumuseţile. Elena se simţea nespus de fericită. Pe azurul cerului său plutea un singur nor întunecat, dar şi acesta se mistui în depărtare, căci Insarov se simţea mult mai bine în ziua aceea. Plutiră pînă la podul Rialto şi se întunară. Elena căută să-l ferească pe Insarov de frigul din biserici. Dar îşi aduse aminte de *Accademia delle Belle Arte* şi ceru gondolierului să meargă acolo. Amîndoi făcură repede înconjurul tuturor sălilor acestui muzeu. Cum nu erau nici cunoscători şi nici măcar diletanţi, ei nu se opreau înaintea fiecărui tablou, căutînd să nu simtă nici o constrîngere. O veselie senină îi cuprinse năvalnic. Totul li se păru dintr-o dată cît se poate de hazliu (îndeobşte copiii cunosc foarte bine sentimentul acesta). Spre marea indignare a trei vizitatori englezi, Elena rîse cu lacrimi

în fața tabloului lui San Marco de Tintoretto, care sărea din cer, ca o broască în apă, pentru salvarea unui rob martirizat. La rîndul lui, Insarov se entuziasma de spatele și pulpele unui bărbat voinic, într-o hlamidă verde, cu brațele înălțate spre Madona, care apare pe primul plan al tabloului *Înălțarea* de Tiziano. În schimb Madona – o femeie robustă, strașnic de frumoasă – care tindea calm și maiestuos spre sînul lui Dumnezeu-Tatăl îi încîntă și pe Insarov, și pe Elena. Amîndurora le plăcu și tabloul atît de sobru și sfînt al bătrînului Cima da Conegliano. Ieșind din Academie, amîndoi aruncară o privire englezilor cu dinții lungi ca de iepure și cu favoriții stufoși, care veneau în urma lor, și izbucniră în rîs. Cînd îl văzură pe gondolierul lor, îmbrăcat cu o tunică și cu niște pantaloni scurți, rîseră de asemeni. Le stîrni un rîs și mai năstrușnic o precupeață cu un coc de păr cărunt drept în creștetul capului. Se uitară în sfîrșit unul la altul, drept în ochi, și se înecară de rîs. Apoi, de cum se așezară în gondolă, își strînseră cu putere mîinile. Ajunși la hotel, amîndoi se grăbiră să intre în cameră și comandară masa. Veselia nu-i părăsi nici în timpul mesei. Se invitau unul pe altul și închinau în sănătatea prietenilor de la Moscova. Îl ridicară în slavă pe *cameriere*[1] pentru gustosul fel de pește și îi cerură *frutti di mare*[2]. Cameristul se înclina și-și lipea călcîile, iar cînd ieșea din cameră clătina din cap. Odată oftă și șopti: *poveretti!*[3] După-masă tînăra pereche plecă la teatru.

La teatru se reprezenta o operă de Verdi, destul de banală la drept vorbind, care a făcut însă

1. Camerist (*it.*).
2. Scoici comestibile (*it.*).
3. Sărmanii (*it.*).

înconjurul tuturor scenelor europene, o operă bine cunoscută și nouă, rușilor, *Traviata*. Sezonul la Veneția trecuse și nici unul din artiști nu depășea nivelul mediocrității. Fiecare răcnea din răsputeri. Interpreta Violetei era o actriță fără nici o faimă și – judecînd după răceala cu care fusese primită – puțin agreată de public, deși nu lipsită de talent. Era o brunetă tînără, nu prea frumoasă, cu ochii negri și cu o voce inegală, necultivată... Îmbrăcată prost, bălțat, aproape naiv... Avea pe cap un fileu roșu. Rochia de atlaz albastru-decolorat îi strîngea pînă la refuz pieptul. Purta niște mănuși suedeze groase, lungi pînă la coatele-i firave. De unde să știe ea, copilă a vreunui păstor de prin Bergamo, cum se îmbracă doamnele pariziene cu camelii! Nu știa nici cum să se țină pe scenă. În schimb jocul ei avea mult adevăr și o naturalețe fără artificii. Cînta cu acea pasiune specifică în expresie și în ritm, proprie numai italienilor.

Elena și Insarov ședeau alături într-o lojă întunecoasă, chiar lîngă scenă. Buna dispoziție care pusese stăpînire pe dînșii la *Accademia delle Belle Arte* încă nu-i părăsise. De aceea în momentul cînd tatăl nefericitului tînăr, căzut în plasa cuceritoarei, își făcu apariția pe scenă, într-un frac de culoarea mazărei și cu o perucă albă zburlită, deschise strîmb gura și, intimidat din capul locului, scoase un jalnic tremolo de bas, Elena și Insarov abia se stăpîniră să nu pufnească de rîs... Dar jocul Violetei îi impresionă mult.

— Biata fată! N-o aplaudă aproape nimeni, zise Elena. Eu o prefer de mii de ori vreunei dive, încrezută și fandosită, care se maimuțărește și se strîmbă, urmărind numai efectul. Aceasta însă nu ia rolul în glumă. Ea nici nu vede publicul.

Insarov se lipi de bordura lojei și o privi îndelung pe Violeta.

— Da, spuse el. Nu-i arde de glumă: simţi suflul morţii.

Elena tăcu.

Începu actul al treilea... Elena tresări cînd văzu patul, draperiile trase, flaconaşele cu doctorii, lustrele acoperite... Îşi aminti de un trecut apropiat... „Dar viitorul! Dar prezentul?" îi fulgeră prin minte. Ca într-adins, drept răspuns la tusea teatrală a artistei, răsună în lojă tusea seacă, adevărată, a lui Insarov... Elena se uită pe furiş la dînsul şi numaidecît dădu chipului său o expresie liniştită, senină; Insarov o înţelese şi el însuşi începu să surîdă, îngînînd în surdină cîntecul.

Dar el tăcu în curînd. Jocul Violetei devenea din ce în ce mai izbutit, mai firesc. Ea lepădă tot ce era străin rolului sau de prisos şi *se regăsi prin sine*: rară şi supremă fericire pentru un artist! Trecuse dintr-o dată pragul, imposibil de precizat, dincolo de care începe să trăiască adevărata frumuseţe artistică. Publicul se trezi din amorţeală şi căzu în extaz.

Fata cea urîţică cu vocea frîntă începu să pună stăpînire pe public şi să-l domine. Dar nici glasul cîntăreţei nu mai răsuna frînt; se înflăcără şi prinse putere. Cînd apăru Alfredo, explozia de bucurie a Violetei trezi aproape delirul sălii, acel *fanatismo* italienesc, pe lîngă care pălesc toate uralele noastre de nordici. O clipă, şi publicul rămase din nou înmărmurit. Începu duetul, partea cea mai bună a operei, în care compozitorul reuşeşte să exprime toate părerile de rău după o tinereţe irosită uşuratic, ca şi o ultimă luptă a dragostei deznădăjduite şi neputincioase. Ademenită şi tîrîtă de suflul compătimirii generale, în ochi cu lacrimile bucuriei de artist şi cu cele ale adevăratei suferinţe omeneşti, cîntăreaţa se lăsă purtată de valul care o ducea. Faţa ei se transfigurase. Şi înaintea

spectacolului groaznic al morții, care se apropia năvalnic, ea își smulse din suflet – într-un elan de rugă, înălțat pînă la cer – o exclamație atît de sfîșietoare : *Lascia mi vivere... morir si giovane !*,[1] încît tot teatrul se cutremură de furtunoase aplauze și de urale entuziaste.

Elena îngheță de spaimă. Începu să caute pe dibuite mîna lui Insarov ; cînd o găsi, i-o strînse cu putere. El îi răspunse de asemenea cu o strîngere de mînă.

Dar nici unul din ei nu se uita la celălalt. Strîngerea aceasta însă nu mai semăna cu cea de acum cîteva ore, din gondolă.

Se întoarseră cu gondola tot pe Canal Grande. Se lăsase noaptea – o noapte senină, domoală... Aceleași palate îi întîmpinară, dar acum le păreau altele. Cele luminate de lună apăreau albe-aurii, iar albeața aceasta făcea să le dispară amănuntele podoabelor, ca și arcadele ferestrelor și balcoanelor. Acestea ieșeau în schimb mai mult în relief la clădirile învăluite în ușoara pîclă a umbrei. Gondolele, cu luminițele lor roșii, parcă goneau și mai repezi, și mai neauzite. Grumazul lor de oțel sclipea tainic. Misterios se ridicau și se lăsau în jos vîslele deasupra pîlcurilor de peștișori argintii speriați. Ici-colo răsunau exclamațiile scurte și surde ale gondolierilor (ei nu cîntă noaptea niciodată). Alte sunete aproape nu se auzeau. Hotelul unde trăseseră Insarov și Elena se afla pe Riva dei Schiavoni. Înainte de a ajunge acolo, ei coborîră din gondolă și făcură de cîteva ori înconjurul pieței San Marco, plimbîndu-se pe galeria unde o mulțime de oameni își pierd vremea dinaintea micilor cafenele. A te plimba cu o ființă iubită într-un oraș străin, printre străini, e deosebit de plăcut : totul ți se pare minunat și semnificativ,

1. Lăsați-mă să trăiesc... să mor așa de tînără (*it.*).

dorești tuturor numai bine, pace și fericire – adică tocmai ceea ce umple sufletul tău. Dar Elena nu se mai putea lăsa pradă, fără griji, unui asemenea sentiment de fericire, căci inima ei, zguduită de recentele impresii, nu se putea liniști ușor. Iar Insarov, trecînd pe lîngă Palatul Dogilor, îi arătă în tăcere gurile tunurilor austriece, care ieșeau de sub bolțile de jos, și își trase pălăria pe sprîncene. Se simțea și obosit; după ce aruncă o ultimă privire asupra bisericii San Marco, asupra cupolelor sale, unde sub lumina lunii se aprindeau pete fosforescente pe plumbul auriu al acoperișului, ei se întoarseră încet acasă.

Ferestrele odăiței lor dădeau spre laguna cea largă care se întinde de la Riva dei Schiavoni pînă la Giudecca. Aproape în fața hotelului se înalță vîrful ascuțit al turnului San Giorgio. La dreapta, sus de tot în văzduh, sclipea globul de aur al Doganei și de asemeni *Redentore* al lui Palladio – una dintre cele mai frumoase biserici – se profila împodobită ca o mireasă. Iar la stînga se desenau în negru catargele și velele corăbiilor, ca și coșurile vapoarelor. Ici-colo atîrna, ca o mare aripă, cîte o pînză ridicată pînă la jumătatea catargului sau fîlfîia cîte un pavilion. Insarov se așeză la fereastră, dar Elena nu-l lăsă să admire mult timp priveliștea: I se urcase deodată temperatura și se simțea cuprins de o slăbiciune mistuitoare. Ea îl puse în pat și – după ce el adormi – se întoarse încetișor la fereastră. O, ce noapte tihnită și mîngîietoare, ce blîndețe angelică împrăștie văzduhul! Orice suferință și orice amărăciune ar trebui să amuțească și să adoarmă sub acest cer senin, sub rezele sfinte și neprihănite ale lunii! „O, Doamne-Doamne, se gîndea Elena, de ce ne pîndesc moartea, despărțirea și lacrimile? Sau ce rost au frumusețea asta, dulcele sentiment al nădejdii, conștiința liniștitoare a unui adăpost

sigur, a unei trainice ocrotiri şi a unei apărări fără sfîrşit? Ce sens are cerul acesta dătător de zîmbete şi de binecuvîntări, ca şi pămîntul atît de fericit şi de liniştit acum? Oare toate acestea există numai în noi, iar în afară nu-i decît frig şi tăcere? Oare noi sîntem lăsaţi pe lume singuri-singurei, iar dincolo, pretutindeni, în toate străfundurile şi în beznele de nepătruns, totul, absolut totul oare ne e străin? Atunci la ce bun însetoşarea şi bucuria rugăciunii? (*Morir si giovane* îi răsuna în suflet...) Oare e zadarnică orice rugă de îndepărtare a răului, de mîntuire? O, Doamne, oare nu trebuie să crezi în minune? Elena îşi culcă capul pe mîinile împreunate. De ajuns? se întrebă ea în şoaptă. Oare într-adevăr e de ajuns? Am fost fericită nu numai cîteva minute, ceasuri sau zile, nu – ci săptămîni întregi, la rînd. Şi cu ce drept?" Fericirea ei o înspăimîntă. „Dar dacă nu ne era îngăduită? îşi zise ea. Dar dacă nu ni se dăruieşte fără răscumpărare. Doar noi am trăit clipe dumnezeieşti, cînd de fapt nu sîntem decît nişte bieţi păcătoşi... *Morir si giovane.* O, piei, vedenie a Iadului! Doar nu numai eu am nevoie de viaţa lui!"

„Dar dacă asta-i o pedeapsă, se gîndi ea mai departe; dacă noi trebuie să ispăşim acuma din plin vina noastră? Conştiinţa mea a tăcut, tace şi astăzi, dar oare poate fi asta socotită ca o dovadă de nevinovăţie? Vai, Doamne, oare sîntem într-adevăr aşa de păcătoşi? Oare Tu, care ai creat noaptea asta şi cerul acesta, vrei să ne pedepseşti, pentru că ne-am iubit? Dar dacă-i aşa, dacă el e vinovat într-adevăr şi eu sînt vinovată, adăugă Elena cu un avînt involuntar, atunci îngăduie-i, Doamne... îngăduie-ne amîndurora să avem parte cel puţin de o moarte cinstită, glorioasă – acolo, pe meleagurile lui natale, nu aici în odaia aceasta uitată de lume."

„Dar durerea bietei mame, rămasă singură?" îşi puse întrebarea Elena, se tulbură şi nu găsi nici un răspuns. Ea nu ştia că fericirea fiecărui om se întemeiază pe nenorocirea altuia şi că foloasele şi confortul lui cer neajunsurile şi necazurile altuia, după cum o statuie are neapărat nevoie de un piedestal.

— Rendici! şopti prin somn Insarov.

Elena se apropie de dînsul în vîrful degetelor, se aplecă asupra lui şi îi şterse năduşeala de pe faţă. El îşi mişcă puţin capul pe pernă şi se linişti.

Elena se duse iarăşi la fereastră şi din nou se lăsă pradă gîndurilor. Ea însăşi căuta să se liniştească şi să se încredinţeze că nu există nici un motiv de alarmă. Se ruşină chiar de slăbiciunea ei. „Este oare vreo primejdie? Oare nu-i merge mai bine? şopti ea. Dacă nu ne-am fi dus azi la teatru, nu mi-ar fi venit în cap toate astea!" în acelaşi moment Elena văzu deasupra apei în văzduh un pescăruş alb. Îl speriase pesemne vreun năvodar şi pasărea porni în tăcere, în zbor frînt, căutînd un locşor unde să se aşeze. „Dacă pescăruşul va zbura spre mine, îşi zise ea, aceasta va fi un semn de bun augur"... Pescăruşul se roti în loc, apoi îşi strînse aripile şi, cu un ţipăt jalnic, se lăsă glonţ după o corabie întunecoasă din depărtare. Elena se cutremură, apoi se ruşină că se cutremurase şi, fără să se dezbrace, se culcă lîngă Insarov care răsufla greu şi des.

XXXIV

Insarov se trezi tîrziu cu o migrenă surdă şi cu o senzaţie de slăbiciune „neruşinată" – după spusele lui – în tot trupul. Totuşi coborî din pat.

— N-a venit Rendici? fu prima lui întrebare.

— Încă nu, îi răspunse Elena şi îi dădu ultimul număr din *Osservatore Triestino*, în care se vorbea pe larg despre război, despre ţinuturile slave şi despre Principate. Insarov începu să citească, iar ea se îndeletnicea cu pregătirea cafelei... Cineva bătu în uşă.

„Rendici", trecu prin capul amîndurora. Dar vizitatorul întrebă ruseşte: „Pot să intru?" Elena şi Insarov schimbară o privire mirată. Între timp, fără să aştepte răspunsul, intră în cameră un bărbat elegant, cu o faţă mică, ascuţită şi cu ochi vioi. Era radios, ca un om care a cîştigat o mare sumă de bani sau a primit o veste nespus de bună.

Insarov se săltă puţin de pe scaun.

— Nu mă mai recunoşti? grăi necunoscutul, apropiindu-se foarte dezgheţat de gazdă şi salutînd-o curtenitor pe Elena. Eu sînt Lupoiarov. Nu vă amintiţi că ne-am întîlnit la Moscova la familia E.?

— Da, la familia E., zise Insarov.

— Întocmai, întocmai! Dar vă rog să mă prezentaţi soţiei dumneavoastră. Doamnă, am avut totdeauna cea mai profundă stimă pentru Dmitri Vasilievici... adică Nikanor Vasilievici, se corectă el. Şi sînt fericit că am în sfîrşit onoarea să vă cunosc. Închipuiţi-vă, urmă el, adresîndu-se lui Insarov, abia aseară am aflat că sînteţi aici. Locuiesc tot în acest hotel. Ce oraş e şi Veneţia... o adevărată poezie! O singură pacoste: blestemaţii de austrieci la tot pasul. Uf, austriecii ăştia. Apropo, aţi auzit că la Dunăre s-a dat o bătălie decisivă? Trei sute de ofiţeri turci au fost ucişi. Silistra a fost luată. Serbia s-a declarat independentă. Dumneavoastră, ca patriot, trebuie să fiţi încîntat, nu-i aşa? Şi în mine clocoteşte sîngele slav! Totuşi vă sfătuiesc să fiţi mai prudent. Sînt sigur că sînteţi supravegheat. Aici mişună spionii!

Ieri s-a apropiat de mine un tip suspect şi m-a întrebat dacă-s rus. I-am răspuns că sînt danez... Dar sînteţi pesemne bolnav, scumpul meu Nikanor Vasilievici. Trebuie să vă trataţi. Doamnă, trebuie să-l îngrijiţi pe soţul dumneavoastră. Ieri am colindat ca un nebun palatele şi bisericile. Aţi fost, probabil, la Palatul Dogilor? Ce bogăţie pretutindeni! Mai cu seamă sala cea mare şi locul cuvenit lui Marino Faliero, rămas tot aşa gol: *decapitati pro criminibus*[1]. Am vizitat şi vestitele temniţe. Acolo s-a răzvrătit inima din mine. Poate vă amintiţi că mi-a plăcut totdeauna să mă ocup de problemele sociale şi m-am revoltat împotriva aristocraţiei. Uite unde i-aş băga pe apărătorii aristocraţiei – în temniţile acestea. Bine a zis Byron: *I stood in Venice on the bridge of sigh*[2]. Şi cînd te gîndeşti că şi el era aristocrat. Eu am fost totdeauna pentru progres. Toată tînăra generaţie e pentru progres. Dar ce părere aveţi despre anglo-francezi? Să vedem ce scofală vor face Bustrapa[3] şi Palmerston. Ştiţi, Palmerston a ajuns prim-ministru. Nu, orice aţi spune, cu ruşii nu e de glumit. Mare pehlivan şi Bustrapa ăsta! Dacă

1. Decapitat pentru crimă (*lat.*). Numele corect: Marino Falieri (1273-1355) – doge veneţian, decapitat ca urmare a complotului organizat împotriva conducerii aristocratice a Veneţiei.
2. *Am stat în Veneţia pe puntea suspinelor* (*engl.*). Primul vers din cîntul al IV-lea al poemului *Childe Harold*.
3. Poreclă dată lui Napoleon al III-lea (1808-1873), alcătuită din silabele iniţiale ale oraşelor în care a încercat să organizeze o lovitură de stat, (Boulogne, în 1840, Strasbourg, 1836, şi Paris, la 2 decembrie 1851, cînd a şi înfăptuit-o, proclamîndu-se exact după un an împărat).

doriți, vă pot da *Les Châtiments*[1] de Victor Hugo: o minune! *L'avenir – le gendarme de Dieu*[2]. cam îndrăzneț, dar ce forță de expresie! Bine a spus și prințul Viazemski: *Europa repetă: Baș-Kadîk-Lar, fără să-și ia ochii de la Sirope*[3]. Îmi place poezia. Am și ultima cărțulie a lui Proudhon. Am tot. Nu vă cunosc părerea, dar eu mă bucur de război. Numai de nu m-ar chema acasă, căci eu mă pregătesc să plec de aici la Florența și la Roma. În Franța nu se poate merge, așa că mă gîndesc la Spania – spaniolele cică sînt strașnice, păcat numai că acolo-i multă sărăcie și chiar păduchi... Aș pleca în California – pentru noi, rușii, nimic nu-i greu – dar am făgăduit unui redactor să studiez cu de-amănuntul problema comerțului în Mediterana. Veți spune că e vorba de un subiect puțin interesant, de pură specialitate, dar noi avem nevoie tocmai de specialiști. Destul am filozofat. Să trecem acum la practică... la practică... Sînteți tare bolnav, Nikanor Vasilievici. Poate vă obosesc. Totuși am să mai stau puțin...

Lupoiarov mai flecări îndelung pe același ton, iar la plecare făgădui să revină.

Istovit de această neașteptată vizită, Insarov se întinse în pat.

— Iată tînăra generație, rosti cu amărăciune Insarov, uitîndu-se la Elena, unul și altul se umflă în pene și face pe grozavul, fiind de fapt cu toții niște pierde-vară, ca și domnul acesta.

---

1. *Pedepsele* (*fr.*). Volum de poeme satirice înfierînd tirania și vizînd personalitatea lui Napoleon al III-lea, precum și lovitura de stat din 1851.
2. *Viitorul – jandarmul lui Dumnezeu* (*fr.*). Ultimul vers din poezia lui Victor Hugo *On loge à la nuit*.
3. Citat dintr-o poezie scrisă în decembrie 1853 și închinată „bravilor conducători de oști", „feciorilor de țărani ai Poltavei și ai lui Petru".

Elena nu-şi contrazise soţul. În momentul acela o îngrijora mai mult slăbiciunea lui Insarov decît starea tinerei generaţii în Rusia... Se aşeză lîngă dînsul şi îşi reluă lucrul de mînă. Întins pe pat, el îşi închise ochii, palid şi slab, şi rămase în nemişcare. Elena se uită la trăsăturile ascuţite ale profilului său, la braţele lui fără vlagă şi o spaimă îi încleştă năprasnic inima.

— Dmitri... începu ea.

Insarov tresări.

— Ce-i? A sosit Rendici?

— Încă nu... Dar ce zici? Ai febră, într-adevăr, nu te prea simţi bine. Ce-ar fi să trimit după doctor?

— Te-a speriat palavragiul acela. Nu-i nevoie. Am să mă odihnesc puţin şi totul are să treacă. După-prînz vom putea merge din nou la plimbare... undeva.

Trecură două ceasuri... Insarov şedea mai departe culcat pe divan, dar nu putea adormi, deşi îşi ţinea ochii închişi. Elena nu se dezlipea de dînsul. Lăsă să-i cadă lucrul pe genunchi şi nu mai făcu nici o mişcare.

— De ce nu dormi? îl întrebă ea în cele din urmă.

— Stai puţin. El îi luă mîna şi şi-o puse sub cap. Aşa... mi-e foarte bine. Să mă trezeşti imediat ce va veni Rendici. Dacă va spune că e gata corabia, trebuie să plecăm numaidecît. Vezi de strînge bagajul.

— N-o să-mi ia mult timp, răspunse Elena.

— Ce baliverne îndrugă palavragiul acela despre lupte, despre Serbia? spuse după cîtăva vreme Insarov. Pesemne numai scorneli de ale lui. Totuşi trebuie să plecăm neapărat. N-avem timp de pierdut... Fii gata!

Insarov adormi. O tăcere desăvîrşită domnea în odaie.

Elena se sprijini cu ceafa pe speteaza fotoliului şi se uită lung pe fereastră. Vremea se stricase. Se stîrnise vînt. Nori mari albi se fugăreau repede pe cer. Un catarg subţire se legăna în depărtare. Un pavilion lung al Crucii Roşii se zbătea fără tihnă în vînt: ba cădea moale în jos, ba zbucnea din nou în văzduh. Minutarul unui ornic bătea greoi ceasurile, cu un hîrîit jalnic de maşinărie străveche. Elena închise ochii. Dormea prost toată noaptea. Încet-încet aţipi şi ea.

Avu un vis straniu. Se făcea că era într-o barcă pe lacul de la Ţariţîno, împreună cu nişte necunoscuţi. Toţi şedeau nemişcaţi, în tăcere: nimeni nu vîslea. Barca înainta de la sine. Nu-i era frică, dar murea de urît. Ar fi vrut doar să ştie cine erau oamenii aceia şi de ce se plimba ea împreună cu dînşii? Se uită în juru-i: lacul parcă se lărgea, malurile se pierdeau în zări şi nu mai era nici urmă de lac, ci o mare frămîntată. Nişte valuri uriaşe, azurii, mute legănau maiestuos barca. Un vuiet straşnic venea din străfunduri. Necunoscuţii ei tovarăşi de călătorie săriră deodată în picioare, urlînd şi dînd din mîini... Elena le recunoscu chipul. Printre dînşii se afla şi tatăl său. Dar o trîmbă albă se abătu deasupra valurilor... totul se învolbura şi se învălmăşea în vîrtej...

Elena privi în juru-i. Totul era alb pretutindeni, ca şi mai înainte, dar de astă dată se vedea numai zăpadă, zăpadă fără de sfîrşit. Iar ea nu se mai afla în barcă, ci într-o sanie, ca la plecarea din Moscova. Şi nu era singură: alături de dînsa se cuibărise o mogîldeaţă încotoşmată într-un paltonaş sărăcuţ. Elena o privi ţintă. Dar asta era Katia, sărmănica ei prietenă. Pe Elena o trecură

fiori de groază. Oare Katia nu murise mai de mult? se gîndi ea.

— Katia, unde mergem?

Katia nu-i răspunse şi numai se ghemui în paltonaşul său, zgribulindu-se de frig. Şi Elena era înfrigurată; ea se uită în lungul drumului. Turnuri înalte, albe, cu cupole de argint... Katia, Katia, asta-i Moscova! Ba nu, îşi zise Elena, asta-i mănăstirea Soloveţki. Acolo sînt multe chilioare strîmte, ca fagurii din stup. Te înăbuşi din pricina strîmtorii. Acolo-i întemniţat Dmitri. Trebuie să-l eliberez... Deodată se căscă înaintea ei hăul întunecat al unei largi prăpăstii. Sania se răsturnă, Katia izbucni în rîs. Elena, Elena! se desprinse un glas din beznă.

— Elena! răsună aievea o voce în urechile ei. Ea îşi ridică iute capul, se întoarse şi înmărmuri: Insarov, alb ca zăpada din vis, se săltase pe jumătate din pat şi se uita la dînsa cu nişte ochi mari, scăpărători, plini de spaimă. Părul îi cădea în neorînduială de frunte. Buzele îi erau straniu întredeschise. Pe faţa lui transfigurată se întipărise o expresie de groază, îmbinată cu un fel de tristă înduioşare.

— Elena, rosti el, mor!

Cu un ţipăt, Elena căzu în genunchi şi se lipi de pieptul lui.

— Totul s-a sfîrşit, mor... repetă el. Adio, sărmana mea! Adio, patria mea!

Şi Insarov se prăbuşi pe pat cu faţa în sus.

Elena ieşi ca o furtună din cameră, implorînd ajutor. Cameristul dădu fuga după doctor. Elena se prăbuşi lîngă Insarov.

În aceeaşi clipă se ivi în prag un om lat în umeri, ars de soare, într-un palton de postav şi cu o şapcă de muşama trasă pe ochi. Se opri înlemnit.

— Rendici! exclamă Elena. Dumneata eşti! Dumnezeule mare, uite, a leşinat! Oare ce-i cu dînsul! Doamne, Doamne! Ieri a ieşit în oraş, adineauri vorbea cu mine...

Rendici nu răspunse şi se dădu la o parte. Pe lîngă dînsul trecu ca un vîrtej o siluetă măruntă cu perucă şi ochelari: era doctorul, care locuia în acelaşi hotel. El se apropie de Insarov.

— *Signora*, rosti el după cîteva momente, *il signore forestiere e morte*[1] de anevrism, complicat cu o afecţiune pulmonară.

XXXV

A doua zi, în aceeaşi încăpere, Rendici stătea în picioare la fereastră; iar în faţa lui şedea Elena, înfăşurată într-un şal. În camera de-alături zăcea Insarov în sicriu. Pe chipul Elenei, lipsit parcă de viaţă, era zugrăvită spaima. Pe frunte i se adînciseră două zbîrcituri care dădeau o expresie de încordare ochilor săi nemişcaţi. Pe masă se afla o scrisoare deschisă de la Anna Vasilievna, care îşi chema fiica la Moscova, măcar pentru o lună, se plîngea de singurătatea ei şi de Nikolai Artemievici, trimitea salutări lui Insarov, se interesa de sănătatea lui şi-l ruga a-şi lăsa soţia să facă acest voiaj.

Rendici era un marinar dalmat, cu care Insarov făcuse cunoştinţă în timpul călătoriei sale în patrie şi pe care izbutise să-l regăsească la Veneţia. Era un om aspru, dintr-o bucată, îndrăzneţ şi devotat cauzei slave. Îi dispreţuia pe turci şi îi ura pe austrieci.

---

1. Domnul străin e mort (*it.*).

— Cît timp rămîneţi în Veneţia? îl întrebă în italieneşte Elena, cu o voce din care pierise viaţa, ca şi de pe chipul ei.

— O zi, cît să încarc fără să trezesc bănuieli, şi pornesc direct spre Zara. Nu duc compatrioţilor noştri nici o bucurie. Îl aşteptau de mult. Îşi puseseră într-însul mari nădejdi.

— Îşi puseseră într-însul mari nădejdi, repetă maşinal Elena.

— Cînd îl înmormîntaţi? o întrebă Rendici.

Elena răspunse cu întîrziere:

— Mîine.

— Mîine? Atunci am să rămîn. Vreau să arunc şi eu un pumn de ţărînă pe racla lui. Apoi trebuie să vă dau o mînă de ajutor. Mai bine să-l fi îngropat în pămînt slav.

Elena îl privi lung.

— Căpitane, îi spuse ea. Ia-ne pe amîndoi şi du-ne dincolo de mare, departe de aici. Poţi?

Rendici căzu pe gînduri.

— Aş putea, numai că multă bătaie de cap. O să avem de furcă cu blestematele autorităţi de aici. Să zicem însă că ne-am putea descurca şi-l vom înmormînta acolo. Dar pe dumneavoastră cum vă aduc înapoi?

— Nu-i nevoie să mă aduci înapoi.

— Cum aşa? Unde o să rămîneţi?

— Am să găsesc eu unde. Numai să ne iei, ia-mă, te rog.

Rendici se scărpină la ceafă.

— Cum vreţi! Numai că o să avem mare tevatură. Mă duc să încerc. Aşteptaţi-mă aici peste două ore.

Marinarul plecă. Elena trecu în camera de alături, se rezemă de perete şi rămase îndelung acolo, ca împietrită. Apoi se lăsă în genunchi, dar nu se putea ruga. În sufletul ei nu găsea nici o

dojană. Nu îndrăznea să-i ceară socoteală lui Dumnezeu: de ce n-a cruţat-o, de ce n-a avut milă de dînşii, de ce nu i l-a păstrat în viaţă, de ce a pedepsit-o mai aspru decît merita pentru vina ei – dacă va fi avut vreo vină. Fiecare dintre noi e vinovat numai pentru faptul că trăieşte. Şi nu există un înţelept atît de mare sau un binefăcător al omenirii care, datorită foloaselor aduse de dînsul lumii, să-şi cîştige dreptul de a trăi... Dar Elena nu mai avea puterea să se roage: era înmărmurită.

În aceeaşi noapte o luntre mare plecă de la hotelul unde locuise Insarov. În luntre luaseră loc Elena şi Rendici. Alături stătea o ladă lungă, acoperită cu postav negru. Plutiră aproape un ceas pînă ajunseră în sfîrşit la o corăbioară cu două catarge, ancorate chiar la ieşirea din port. Elena şi Rendici se urcară pe corabie. Matrozii aduseră lada. La miezul nopţii se stîrni o furtună. Dis-de-dimineaţă corabia trecu de Lido. În timpul zilei furtuna se dezlănţui năprasnică, încît chiar marinarii încercaţi de la compania de navigaţie „Lloyd" clătinau din cap şi nu se aşteptau la nimic bun. De altfel se ştie că Adriatica, între Veneţia, Triest şi ţărmul dalmatic, este o mare foarte primejdioasă...

Cam la trei săptămîni de la plecarea Elenei din Veneţia, Anna Vasilievna primi la Moscova următoarea scrisoare:

„Dragii mei părinţi, îmi iau rămas-bun pentru totdeauna de la dumneavoastră. Nu mă veţi mai vedea niciodată. Ieri a încetat din viaţă Dmitri. Pentru mine totul s-a sfîrşit. Astăzi plec cu rămăşiţele sale la Zara. Îl voi înmormînta acolo, şi nu ştiu ce va fi cu mine. Dar eu n-am altă patrie afară de patria lui. Acolo se pregăteşte răscoala,

se fac pregătiri de război. Am să mă înscriu ca soră de caritate. Voi da ajutor bolnavilor şi răniţilor. Nu ştiu ce se va întîmpla cu mine, dar – chiar şi după moartea lui D. – rămîn credincioasă memoriei sale, cauzei care l-a călăuzit în viaţă. Am învăţat limbile bulgară şi sîrbă. Probabil, n-am să pot învinge toate aceste încercări, cu atît mai bine! Viaţa m-a împins pînă la marginea prăpăstiei în care trebuie să mă prăbuşesc. Soarta nu ne-a unit în zadar. Cine ştie? Poate eu l-am ucis. Acuma-i rîndul lui să mă cheme la dînsul. Am umblat după fericire şi voi găsi, poate, moartea. Se vede că aşa mi-a fost scris. Pesemne am săvîrşit un păcat... Dar moartea netezeşte şi împacă totul. Nu-i aşa? Iertaţi-mă pentru toate supărările pe care vi le-am pricinuit – nu mi-a stat în putere să fac altfel. Să mă reîntorc în Rusia – de ce? Ce am de făcut în Rusia?

E."

Au trecut de atunci aproape cinci ani, şi nimeni n-a primit vreo veste despre Elena. Toate scrisorile trimise şi cercetările făcute n-au dat nici un rezultat. Însuşi Nikolai Artemievici, după încheierea păcii, s-a dus la Veneţia şi la Zara. La Veneţia n-a aflat decît ceea ce ştie cititorul. Iar la Zara nimeni nu i-a putut da ştiri cu privire la Rendici şi la corabia închiriată de dînsul.

Umblau zvonuri nelămurite, precum că acum cîţiva ani – în urma unei furtuni năprasnice – marea a aruncat la ţărm un scriu în care se găsea trupul unui bărbat... Iar după alte ştiri, mai vrednice de crezare, sicriul acesta n-a fost zvîrlit de mare, ci a fost adus şi îngropat lîngă ţărm de o doamnă străină, sosită din Veneţia. Unii adăugau că doamna aceea a fost văzută mai apoi prin Herţegovina pe lîngă armata care se alcătuia pe

atunci. Îi descriau chiar veşmintele. S-ar fi purtat cernită din cap pînă la picioare.

Orice s-ar fi întîmplat, un lucru însă e sigur: că urma Elenei s-a şters cu totul şi pentru totdeauna; şi nimeni nu ştie dacă ea mai trăieşte, dacă se ascunde pe undeva sau dacă măruntul joc al vieţii sale s-a isprăvit, dacă scurta-i rătăcire prin lume s-a încheiat prin plătirea rînduită a tributului morţii.

Se întîmplă adeseori ca omul, trezit parcă din somn, să se întrebe cuprins de o spaimă involuntară: „Oare am împlinit, într-adevăr, treizeci... patruzeci... cincizeci de ani? Cum mi-a putut trece viaţa aşa de repede? Cum s-a apropiat moartea de mine atît de mult?" Moartea seamănă însă cu un pescar care prinde un peşte în plasa lui, dar îl mai lasă cîtăva vreme în apă; peştele încă mai pluteşte, cu setca deasupra lui, iar pescarul – oricînd i-i voia – poate să-l înhaţe.

*

Ce s-a întîmplat cu celelalte personaje din povestirea noastră?

Anna Vasilievna se mai află încă în viaţă. A îmbătrînit foarte mult după lovitura îndurată. Se vaită însă mai puţin, dar tînjeşte cu o mai adîncă tristeţe. Nikolai Artemievici a îmbătrînit şi el; e cărunt şi s-a despărţit de Avgustina Hristianovna... Critică violent tot ce e străin. Chelăreasa lui, o rusoaică frumoasă de treizeci de ani, poartă rochii de mătase, inele şi cercei de aur.

Kurnatovski, ca bărbat cu temperament, amator de blondine gingaşe în calitate de brunet, s-a căsătorit cu Zoe, soţie foarte supusă, care a încetat pînă şi să gîndească în nemţeşte.

Bersenev se află la Heidelberg, trimis cu bursă pentru studii în străinătate. A vizitat Berlinul,

Parisul, şi nu-şi pierde timpul în zadar. Va ajunge un profesor capabil. Cercurile competente au remarcat două dintre articolele sale: *Particularităţi ale vechiului drept german – în problema pedepselor juridice* şi *Importanţa oraşului în procesul de evoluţie al civilizaţiei*. Păcat însă că amîndouă articolele sînt scrise într-o limbă cam greoaie, împestriţată cu neologisme.

Şubin se află la Roma. S-a consacrat în totul artei sale şi este socotit ca unul dintre cei mai talentaţi şi mai promiţători sculptori tineri. Puriştii preţioşi susţin că el n-a studiat destul de bine pe antici, că n-are „stil" şi că trebuie încadrat în şcoala franceză. De la englezi şi americani primeşte însă o groază de comenzi. În ultimul timp a făcut mare vîlvă o Bacantă a lui. Contele rus Boboşkin, un vestit bogătaş, era gata să-i cumpere această operă de artă cu o mie de scuzi, dar a preferat să dea trei mii altui sculptor, un francez *pur sang* pentru grupul alegoric: *Tînără ţărancă murind de dragoste la pieptul geniului Primăverii*.

Şubin mai poartă corespondenţă din cînd în cînd cu Uvar Ivanovici, singurul care a rămas neschimbat în totul. I-a şi scris de curînd: „Îţi mai aduci aminte ce mi-ai spus în noaptea în care s-a aflat de căsătoria bietei Elena, cînd şedeam pe patul dumitale şi discutam împreună? Ţii minte că te-am întrebat atunci dacă vom avea vreodată şi noi oameni adevăraţi? Iar dumneata mi-ai răspuns: «Vom avea». O, stihie autohtonă! Şi iată că acum de aici, din această «splendidă depărtare», te întreb din nou: Ei, ce zici, Uvar Ivanovici, vom avea şi noi oameni adevăraţi?"

Citind aceste rînduri, Uvar Ivanovici îşi joacă degetele şi îşi cufundă în depărtări privirea sa enigmatică.

1859